

МВС України
Харківський національний університет
внутрішніх справ

**АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ
СУЧАСНОЇ НАУКИ
в дослідженнях молодих учених**

Матеріали
науково-практичної конференції

(м. Харків, 17 травня 2016 р.)

Харків 2016

УДК 34(477)(063)
ББК 67.9(4УКР)
А45

*Друкується відповідно до доручення
Харківського національного університету внутрішніх
справ від 04.04.2016 № 32.*

Актуальні проблеми сучасної науки в дослідженнях молодих учених : матеріали наук.-практ. конф. (Харків, 17 трав. 2016 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. – Харків, 2016. – 200 с.

У збірці матеріалів конференції знайшли відображення наукові розробки ад'юнктів, слухачів магістратури та здобувачів Харківського національного університету внутрішніх справ та інших юридичних вузів України, присвячені розкриттю проблем, що існують в основних галузях правоохоронної та правозастосовної діяльності.

Для науковців, правоохоронців-практиків, ад'юнктів, аспірантів, курсантів, студентів та слухачів вищих навчальних закладів юридичного профілю.

УДК 34(477)(063)
ББК 67.9(4УКР)

*Матеріали викладено в авторській редакції
з незначними коректорськими правками.
Відповідальність за точність поданих фактів,
цитат, цифр і прізвищ несуть автори.*

ЗМІСТ

СОКУРЕНКО В. В.

ВІТАЛЬНЕ СЛОВО.....	9
---------------------	---

АГАРКОВА А. В.

ПОНЯТТЯ ПОГРОМУ ПРИ ВЧИНЕННІ МАСОВИХ ЗАВОРУШЕНЬ.....	11
---	----

АЛЕКСЄЄВА Ю. А.

ДІЗНАВАЛЬНА ДІЯЛЬНІСТЬ ГУБЕРНСЬКИХ ЖАНДАРМСЬКИХ УПРАВЛІНЬ В РОСІЙСЬКІЙ ІМПЕРІЇ (КІНЕЦЬ ХІХ – ПОЧАТОК ХХ СТ.).....	14
---	----

АРСЕНІ О. І.

ТЕОРЕТИЧНІ ЕЛЕМЕНТИ ПРОЦЕСУАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПРОКУРОРА В ДОСУДОВОМУ КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ	19
---	----

БАБАКІН В. М.

ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ХАРАКТЕРИСТИКА ЗЛОЧИНІВ, ЩО ВЧИНЯЮТЬСЯ МОЛОДЦЮ: ПОНЯТТЯ І СТРУКТУРНО-ЗМІСТОВНІ ЕЛЕМЕНТИ	25
--	----

БАРКОВА С. П.

ЩОДО ПИТАНЬ ВИКОРИСТАННЯ СИСТЕМИ «РУБІЖ» ТА ДОСТАВЛЕННЯ ТРАНСПОРТНОГО ЗАСОБУ НА СПЕЦІАЛЬНИЙ МАЙДАНЧИК ЧИ СТОЯНКУ	31
--	----

БАХАЄВА А. С.

ПОЗАЛІЦЕНЗІЙНІ ПРАВОЧИНИ ЮРИДИЧНИХ ОСІБ.....	34
--	----

БІЧУРІН Р. Х.

ОСОБЛИВОСТІ РОЗСЛІДУВАННЯ УМИСНИХ УБИВСТВ З ХУЛІГАНСЬКИХ МОТИВІВ У ТИПОВИХ СЛІДЧИХ СИТУАЦІЯХ.....	36
---	----

БРАСЛАВЕЦЬ Ю. Ю.

ЖИТЛОВО-КОМУНАЛЬНА ПОСЛУГА ЯК ОБ'ЄКТ ПРАВОВІДНОСИН МІЖ СПІВВЛАСНИКАМИ БАГАТОКВАРТИРНОГО БУДИНКУ ТА НАДАВАЧАМИ ЖИТЛОВО-КОМУНАЛЬНИХ ПОСЛУГ	40
---	----

БУРЕМЕЧКОВ К. А.

ПРОФЕСІЙНА АДАПТАЦІЯ КУРСАНТІВ ДО УМОВ НАВЧАННЯ У ВИЩОМУ НАВЧАЛЬНОМУ ЗАКЛАДІ ДСНС УКРАЇНИ	44
---	----

ВОЛОДЬКО К. А.

ПОРЯДОК ФОРМУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ ПОШУКОВИХ СИСТЕМ У СИСТЕМІ МВС	47
--	----

ГАЛАГУРЯ Є. Л.

РОЗСЛІДУВАННЯ УМИСНИХ ВБИВСТВ ІЗ МОТИВІВ РАСОВОЇ, НАЦІОНАЛЬНОЇ ЧИ РЕЛІГІЙНОЇ НЕТЕРПИМОСТІ	51
---	----

ДАЛЬ А. Л.

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ СТРОКУ ТРИМАННЯ ПІД ВАРТОЮ ТА ПОРЯДКУ ЙОГО ПРОДОВЖЕННЯ	56
---	----

ДЖЕВАГА С. В.

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАНЬ У КРИМІНАЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ ЗГІДНО З КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНИМ КОДЕКСОМ 1960 РОКУ	59
---	----

ДЬЯЧЕНКО О. Г.

ЗЛОЧИННІСТЬ У СФЕРІ ВИПУСКУ ТА ОБІГУ ЦІННИХ ПАПЕРІВ ЯК ЗАГРОЗА ЕКОНОМІЧНІЙ БЕЗПЕЦІ УКРАЇНИ	64
---	----

ЄЛЬНІКОВ О. О.

ОСОБЛИВОСТІ РОЗПОРЯДЖЕННЯ ПРАВОМ НА КОМП'ЮТЕРНУ ПРОГРАМУ	69
---	----

ЗАГУМЕННА Ю. О.

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПУБЛІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ОРГАНАМИ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ ТА МУНІЦИПАЛЬНОЮ ПОЛІЦІЄЮ	72
--	----

ЗАГУМЕННИЙ О. О.

ПОНЯТТЯ ТА СУТНІСТЬ КІБЕРЗЛОЧИННОСТІ В БАНКІВСЬКІЙ СФЕРІ	78
---	----

ІВАНЦОВА О. В.

ОСОБЛИВОСТІ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ ЗЛОЧИНІВ, ЩО ВЧИНЯЮТЬСЯ У СФЕРІ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	82
--	----

КАРАСЬ О. В.

ЗАСТОСУВАННЯ ПОЛІЦІЄЮ МЕТОДІВ ПЕРЕКОНАННЯ ТА АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРИМУСУ З МЕТОЮ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПУБЛІЧНОЇ БЕЗПЕКИ І ПОРЯДКУ	87
---	----

КРЕПАКОВА М. Ю.

ЗАПРОВАДЖЕННЯ ПРИНЦИПУ ОПЕРАТИВНОСТІ В АДМІНІСТРАТИВНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ.....	90
--	----

КУЗУБОВА Т. О.

ПРИКЛАДНІ ПИТАННЯ ТИМЧАСОВОГО ДОСТУПУ ДО РЕЧЕЙ І ДОКУМЕНТІВ З МЕТОЮ ОТРИМАННЯ ЗРАЗКІВ ДЛЯ ЕКСПЕРТИЗИ.....	92
---	----

КУЛЬКІНА Я. С.

РЕЧОВИНИ І ПРЕДМЕТИ, ЩО СТАНОВЛЯТЬ ПІДВИЩЕНУ НЕБЕЗПЕКУ ДЛЯ ОТОЧЕННЯ, ЯК ПРЕДМЕТ ЗЛОЧИНУ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТ. 414 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ	97
---	----

КУРИЛЕНКО Д. В.

ФОРМИ ЗАЛУЧЕННЯ ФАХІВЦІВ-МЕДИКІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ	101
---	-----

ЛЕОНОВА О. О.

УДОСКОНАЛЕННЯ АНАЛІТИЧНОЇ ОЦІНКИ ТІНЬОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА НА ОСНОВІ АНАЛІЗУ ВИКОРИСТАННЯ РЕСУРСІВ	104
---	-----

ЛЕСЬ І. О.

ІСТОРИЧНА ГЕНЕЗА ДИСЦИПЛІНАРНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ В ОРГАНАХ МІЛІЦІЇ.....	108
--	-----

ЛЕСЬ О. О.

ОСОБЛИВОСТІ ОХОРОНИ ПРАВОПОРЯДКУ ПРИ ВИНИКНЕННІ МАСОВИХ ПОРУШЕНЬ ГРОМАДСЬКОГО ПОРЯДКУ ПІДРОЗДІЛАМИ ПОЛІЦІЇ ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН	115
--	-----

ЛУНЬОВА О. С.

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ГАРАНТІЙ ДІЯЛЬНОСТІ СЛІДЧОГО В СУЧАСНОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ УКРАЇНИ.....	122
--	-----

МЕЛІХОВ К. В.

ПРО ДЕЯКІ АСПЕКТИ ДІЯЛЬНОСТІ ПРЕС-СЛУЖБ ДЕРЖАВНИХ ОРГАНІВ (з історичного досвіду функціонування прес-служби облдержадміністрації)	126
---	-----

МІРОШНІЧЕНКО Т. О.

ПРО АКТУАЛЬНІСТЬ ВІКТИМОЛОГІЧНОЇ ПРОФІЛАКТИКИ КОРИСЛИВО-НАСИЛЬНИЦЬКИХ ЗЛОЧИНІВ.....	131
---	-----

МІТРУХОВ П. М.

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ВИЛУЧЕННЯ ЗБРОЇ, БОЙОВИХ ПРИПАСІВ ТА ВИБУХОВИХ РЕЧОВИН.....	135
---	-----

МОСКОВЧЕНКО В. В.

СПЕЦИФІКА ФАКТОРІВ ПРИЙНЯТТЯ РІШЕНЬ В УМОВАХ НЕВИЗНАЧЕНОСТІ У ДЕЛІНКВЕНТНИХ ПІДЛІТКІВ.....	138
--	-----

ОСТАПЕНКО Я. С.

ДО ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ ОСНОВНОГО ЗМІСТУ ЗАХОДІВ ІНДИВІДУАЛЬНОГО ЗАПОБІГАННЯ СЛУЖБОВОМУ ПІДРОБЛЕННЮ	142
--	-----

ПЕТРОВ О. С., ФОМІНА Т. Г.

ОСОБИСТЕ ЗОБОВ'ЯЗАННЯ ЯК КВІНТЕСЕНЦІЯ ГУМАННОСТІ В СИСТЕМІ ЗАПОБІЖНИХ ЗАХОДІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ	145
---	-----

ПІВОВАР Д. П.

ЗМІНА ТА ПРИПИНЕННЯ ТИПОВОГО ДОГОВОРУ В ЦИВІЛЬНОМУ ПРАВІ	149
---	-----

ПІДДУБНИЙ В. В.

ЩОДО ВИЗНАЧЕННЯ СУТНОСТІ ТА СИСТЕМАТИЗАЦІЇ ФОРМ ПРОТИДІЇ РОЗСЛІДУВАННЮ ЗЛОЧИНІВ	153
--	-----

ПЛІШАНЬ О. А.

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ ОСОБИ, ЯКА СТАНОВИТЬ СУСПІЛЬНУ НЕБЕЗПЕКУ	159
--	-----

ПОКОЛОДНА М. М.

ОКРЕМІ АСПЕКТИ НОРМАТИВНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ УЧАСНИКІВ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ...	161
--	-----

ПРОКОПЕНКО О. Ю.

ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНА ФОРМА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВОПОРЯДКУ В РЕГІОНІ	163
--	-----

СІРЕНКО К. О.

ЩОДО ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ПРАЦІВНИКІВ ПРОКУРАТУРИ.....	166
---	-----

СІРЕНКО О. А.

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ І СВОБОД ГРОМАДЯН ПРИ ВТРУЧАННІ У ПРИВАТНЕ СПІЛКУВАННЯ НА СТАДІЇ ДОСУДОВОГО СЛІДСТВА	169
--	-----

УДОД М. С.

ОСОБЛИВОСТІ, ПРИТАМАННІ ОРГАНІЗОВАНИМ ЗЛОЧИННИМ ГРУПАМ, ЯКІ ЗАЙМАЮТЬСЯ НЕЗАКОННИМ ЗАВОЛОДІННЯМ ТРАНСПОРТНИХ ЗАСОБІВ	175
--	-----

ФЕДОСОВ О. С.

ОКРЕМІ ПРОБЛЕМИ ТИПІЗАЦІЇ СЛІДЧИХ СИТУАЦІЙ ТА ФОРМУВАННЯ ВЕРСІЙ У ПРОЦЕСІ РОЗСЛІДУВАННЯ РОЗБОЇВ	178
---	-----

ФОМЕНКО М. В.

«ПЕРЕШКОДЖАННЯ» ЯК ОЗНАКА ОБ'ЄКТИВНОЇ СТОРОНИ СКЛАДУ ЗЛОЧИНУ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТ. 170 КК УКРАЇНИ.....	184
---	-----

ЧЕТВЕРТАК Д. Ю.

ОКРЕМІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ ОДНОЧАСНОГО ДОПИТУ ДВОХ ЧИ БІЛЬШЕ РАНІШЕ ДОПИТАНИХ ОСІБ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ПРИХОВУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ.....	187
--	-----

ЧОРНА А. М.

ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ ДЕРЖАВНОЇ ФІСКАЛЬНОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ	191
---	-----

ШИНКАРЕНКО Н. В.

ФОРМУЛЮВАННЯ АНТИКОРУПЦІЙНИХ НАПРЯМКІВ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДРОЗДІЛІВ ВНУТРІШНЬОЇ БЕЗПЕКИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ	194
--	-----

Шановні присутні!

Від імені ректорату і Вченої ради Харківського національного університету внутрішніх справ вітаю вас з початком роботи науково-практичної конференції курсантів та студентів **«Актуальні проблеми сучасної науки і правоохоронної діяльності»** та науково-практичної конференції **«Актуальні проблеми сучасної науки в дослідженнях молодих учених»**, які проводяться в рамках всеукраїнського Дня науки. Цього року ці заходи об'єднані у зв'язку з тим, що відповідно до вимог нового законодавства про вищу освіту в університеті створено **Наукове товариство студентів, курсантів, слухачів, аспірантів, ад'юнктів, докторантів і молодих вчених**.

Основною метою вищої школи є підготовка всебічно розвинених спеціалістів, здатних постійно вдосконалювати свої знання. Тому навчальний процес має доповнюватися науково-дослідною роботою. Як показує практика, участь молоді у наукових дослідженнях є найефективнішим засобом розвитку в них ініціативності, самостійності, сприяє формуванню професійного мислення.

Відповідно до завдань, які ставить перед нами Міністерство внутрішніх справ України, основними **пріоритетними напрямками наукових досліджень** (наказ МВС України від 16.03.2015 № 275) на сьогодні є:

- ❖ Реалізація стратегії реформування органів внутрішніх справ.
- ❖ Дотримання прав і свобод людини та громадянина в діяльності ОВС.
- ❖ Удосконалення організаційно-управлінської діяльності органів внутрішніх справ.
- ❖ Правове забезпечення та соціальний захист в ОВС.
- ❖ Запобігання злочинам органами внутрішніх справ.
- ❖ Удосконалення засобів і методів виявлення та розкриття злочинів.
- ❖ Актуальні проблеми реалізації кримінального процесуального законодавства та розслідування злочинів.
- ❖ Інформаційно-аналітичне забезпечення діяльності ОВС.
- ❖ Експертно-криміналістичне забезпечення діяльності ОВС.
- ❖ Службово-бойова діяльність сил охорони правопорядку.
- ❖ Удосконалення кадрового забезпечення діяльності ОВС.
- ❖ Психологічне супроводження оперативно-службової діяльності.
- ❖ Науково-технічне забезпечення діяльності ОВС тощо.

Тематика доповідей та повідомлень, які передбачені в програмах науково-практичних конференцій, якраз і охоплює ці питання.

Уже близько двадцяти років науково-практична конференція «Актуальні проблеми сучасної науки в дослідженнях молодих учених» проводиться саме до Дня науки.

На конференції завжди обговорюються **актуальні питання сучасної науки і правоохоронної діяльності**: конституційного, адміністративного, кримінального, цивільного, фінансового права, кримінального процесу, криміналістики, кримінології, оперативно-розшукової діяльності, філософії, економіки, психології, соціології та інших галузей науки. Не залишилися поза увагою питання патріотичного виховання молоді в Україні.

До організації науково-практичних конференцій курсантів, студентів та молодих учених постійно залучалися різні підрозділи університету: інститути, факультети, кафедри, відділи тощо. Разом із курсантами та студентами готували доповіді провідні вчені та педагоги: **Олександр Маркович Бандурка, Олександр Назарович Ярмиш, Олександр Костянтинович Безсмертний, Олександр Миколайович Головка, Володимир Анатолійович Греченко, Євген Володимирович Ковальов, Анатолій Трохимович Комзюк, Ігор Петрович Рущенко, Олександр Володимирович Тягло, Любов Матвіївна Балабанова, Микола Милентійович Зацеркляний** та багато інших.

Особливо приємно повідомити, що у різні роки у роботі цих конференцій та Наукового товариства брали участь відомі нині науковці. Це, зокрема, **нинішні працівники університету – доктори наук**: Музичук Олександр Миколайович, Литвинов Олексій Миколайович, Лукаш Сергій Станіславович, Мельник Костянтин Юрійович, Степанюк Руслан Леонтіївич, Безпалова Ольга Ігорівна та багато інших.

Наукове товариство і сьогодні активно допомагає в організації участі майбутніх фахівців у наукових конференціях, сприяє зміцненню молодіжних наукових зв'язків. **Очолює це товариство професор кафедри теорії та історії держави і права Загуменна Юлія Олександрівна**, яка також буде ділитися з нами результатами наукової діяльності курсантів, студентів та молодих вчених.

Режим роботи нашого заходу традиційний (пленарне та секційні засідання).

Отже, відкриваючи науково-практичну конференцію курсантів та студентів «Актуальні проблеми сучасної науки і правоохоронної діяльності» та науково-практичну конференцію «Актуальні проблеми сучасної науки в дослідженнях молодих учених», хочу побажати всім учасникам подальших досягнень в навчанні та успіхів у наукових дослідженнях, плідної роботи на благо нашої держави, здоров'я, миру та стабільності!

Валерій Васильович СОКУРЕНКО,
*ректор Харківського національного університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент*

УДК 343.343(477)

Альона Віталіївна Агаркова,

ад'юнкт докторантури та ад'юнктури

Харківського національного університету внутрішніх справ

ПОНЯТТЯ ПОГРОМУ ПРИ ВЧИНЕННІ МАСОВИХ ЗАВОРУШЕНЬ

Масові заворушення – це діяння, які скоюються великою кількістю людей проти публічного порядку та супроводжуються насильством над особою, погроми, підпалами, знищенням майна, захопленням будівель або споруд, насильницьким виселенням громадян, опором представникам влади із застосуванням зброї або інших предметів, які використовувалися як зброя.

Виникнення масових заворушень – тривалий процес, який має відповідну модель розвитку конфлікту та перетворення його в суперечність, вирішення якого відбувається насильницьким шляхом [1].

На наш погляд, саме погроми при масових заворушеннях потребують предметного дослідження. Тому ставимо за мету детально проаналізувати та дати поняття такій важливій формі об'єктивної сторони масових заворушень як погроми, розглянути співвідношення понять «погром» та «знищення майна».

Зазначимо, що під погроми розуміється заподіяння шкоди державному, громадському, особистому майну, посягання на особистість.

Також погроми – це насильницькі посягання на матеріальні цінності та громадян [2, с. 607].

Існує інше поняття погромів – це знищення чи руйнування приміщень, які займають державні, приватні, громадські установи, підприємства і організації; пошкодження чи руйнування житла громадян. Ці дії можуть супроводжуватися насильством над людьми (працівниками установ, охороною та ін.) [3, с. 370–372].

Більшість авторів (В. А. Володмиров, В. М. Галкін, І. Л. Марогулова, В. М. Кудрявцев та інші) тлумачать поняття «погром» як розорення, розграбування житлових приміщень, магазинів, підприємств, осквернення пам'ятників та інших культурних цінностей, вчинення насильства чи знущань над громадянами [4, с. 26].

Згідно «Великого юридичного словника» погром – це «масове спонтанне насильницьке діяння, яке направлене проти релігійних, національних або расових меншин, як правило, інспіроване екстремістськими організаціями або поліцією реакційного уряду». Вказане поняття виникло в кінці XIX ст., коли в єврейських кварталах деяких міст влаштовувались погроми, які супроводжувалися вбивствами, насиллям та грабіжництвом (масові побиття євреїв в Європі відомі з XI ст.). В Туреччині подібні погроми були направлені проти вірменів (1915 р.), в Німеччині – проти євреїв (1938–1945 рр.), в колишньому СРСР – проти деяких народів на Кавказі та в Середній Азії (1988–1989 рр.). В кримінальному праві термін «погроми» застосовується в ст. 294 КК України як один із проявів масових заворушень. При цьому під погромами розуміється знищення або руйнування майна, транспорту, засобів зв'язку, яке не рідко супроводжується насиллям, знущанням над людьми, здійсненням вбивств, згвалтуваннями, розбійними нападами, розкраданнями.

Визначити точне кримінально-правове значення цього слова дуже складно. Ю. М. Демідов слушно вказує на необхідність закріплення терміна «погром» в примітці до статті про відповідальність за масові заворушення. «Під погромами слід розуміти псування, знищення, розграбування, інше незаконне заволодіння майном та іншими предметами, а також осквернення, приведення майна у непридатний для використання стан, які здійснені учасниками заворушень в складі натовпу». При цьому можна вказати на перетин ознак діянь, які позначені термінами «погром» та «знищення майна», які в кримінально-правовому сенсі фактично є синонімами. Точніше сказати, погром як збірне поняття, включає в себе і знищення майна і насильство, які передбачені законодавцем як самостійні дії, які супроводжують масові заворушення.

Як показує судова практика, погроми часто відбуваються на ґрунті національної ворожнечі або нетерпимості, однак ці мотиви далеко не вичерпують тих спонукань, якими керуються організатори й учасники масових заворушень.

Справедливою є думка П. Помазкова, що відсутність легального визначення терміну «погроми» призводить до суперечливого тлумачення й, як наслідок, до непослідовності судової

практики. Зокрема є досить складним завдання для суддів відмежувати погроми від знищення майна [5, с. 21].

Звернемося до поняття знищення і пошкодження майна, що передбачає діяння в широкому сенсі слова: воно вміщає в себе будь-яка дія, що заподіює псування або знищення майна. Знищення або пошкодження може бути зроблено у результаті масових заворушень різними способами:

- а) із застосуванням механічних, фізичних і хімічних засобів;
- б) шляхом підпалу;
- в) шляхом погрому;
- г) шляхом затоплення і т.д.

Предметом знищення та пошкодження державного і громадського майна є будівлі, споруди, будівлі, сільськогосподарські машини, худоба, засоби зв'язку та інше майно, а також посіви, врожай, полезахисні, плодово-ягідні та інші насадження [6, с. 34–35].

Предметом знищення та пошкодження можуть бути і пам'ятники культури, природні об'єкти, узяті під охорону держави, лісові масиви.

Таким чином, знищення і пошкодження майна в результаті масового безладдя є злочином, який зазіхає на відносини власності, але не спрямованим на збагачення.

Суспільно небезпечні наслідки цього злочину полягають у зменшенні готівкових фондів державного майна з його кількості чи вартості.

Ми приходимо до висновку, що між поняттями погром та знищення майна немає чіткої різниці. У зв'язку з цим ми пропонуємо відмовитися від поняття знищення майна в диспозиції статті про масові заворушення.

Як бачимо, в питанні поняття погрому вчені дотримуються різних позицій.

Вивчивши деякі поняття відносно цього, на наш погляд, погроми – це руйнування, псування, знищення, осквернення, а також приведення майна в непридатний для його використання стан, які здійснюються учасниками натовпу при масових заворушеннях. Ці дії можуть супроводжуватися насильством над людьми.

Також ми маємо погодитися з Ю. М. Демідовим щодо закріплення поняття «погром» в примітці статті про відповідальність

за масові заворушення. Це надасть можливість правильного тлумачення цього поняття та допоможе правильно оцінити діяльність учасників масових заворушень.

Список використаних джерел:

1. Арипов Э. А. Массовые беспорядки как преступление, связанное с экстремистской деятельностью / Э. А. Арипов // Современное право. – 2008. – № 8. – С. 43–45.
2. Уголовный кодекс Украины. Комментарий / под ред. Ю. А. Кармазина и Е. Л. Стрельцова. – 2-е изд. – Харьков : Одиссей, 2002. – 960 с.
3. Кримінальне право України (Особлива частина) : підручник / за заг. ред. О. М. Литвинова. – Харків : Вид-во ХНУВС, 2011. – 572 с. – (Б-ка слідства та дізнання / наук. ред. О. М. Бандурка).
4. Марогулова І. Л. Злочини проти громадської безпеки / І. Л. Марогулова. – М. : Юніті, 2007. – 50 с.
5. Кузнецов В. В. Визначення масових заворушень: порівняльно-правові аспекти / В. В. Кузнецов // Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка. – 2011. – Спецвип. № 6 : Розвиток держави і права в сучасних умовах: досвід, реалії, перспективи. – С. 17–24.
6. Волков Б. С. Відповідальність за знищення та пошкодження майна / Б. С. Волков. – М. : Скіф, 2008. – 70 с.

Одержано 22.04.2016

УДК 340.155.2

Юлія Андріївна Алексеева,

ад'юнкт докторантури та ад'юнктури

Харківського національного університету внутрішніх справ

**ДІЗНАВАЛЬНА ДІЯЛЬНІСТЬ ГУБЕРНСЬКИХ
ЖАНДАРМСЬКИХ УПРАВЛІНЬ В РОСІЙСЬКІЙ
ІМПЕРІЇ (КІНЕЦЬ ХІХ – ПОЧАТОК ХХ СТ.)**

1. Особливе місце в державному апараті царської Росії посідали територіальні органи Корпусу жандармів – губернські жандармські управління, створені в 1867 р. На теренах України вони були представлені наприкінці ХІХ ст. дев'ятьма губернськими жандармськими управліннями і жандармським управлінням м. Одеси. Звичайно жандармськими управліннями контролювалась територія тих губерній (областей, міст), у яких вони знаходились. Виняток становило жандармське управління Одеси: окрім самого міста, йому у «спостережному відношенні» був

підвідомчий і Одеський повіт Херсонської губернії. У 1908 р. до відання Херсонського губернського жандармського управління було віднесено Дніпровський повіт Таврійської губернії. Аж до 1914 р. у системі територіальних жандармських органів відбулася лише одна значна зміна: після придушення першої російської революції уряд «відзначив» роль Севастополя у революційному рухові тим, що заснував тут жандармське управління. Його діяльність розповсюджувалась, окрім Севастопольського градоначальства, на м. Балаклаву, Ялтинський та Євпаторійський повіти.

2. На жандармські управління покладалася низка важливих функцій: загальний політичний нагляд за населенням відповідної губернії, політичний розшук (тобто виявлення, «висвітлення» і «ліквідація» організацій і окремих діячів «антиурядового спрямування»), засвідчення «політичної благонадійності» певних категорій осіб, організація негласного (таємного) поліцейського нагляду згідно з Положенням 1882 р. (до 1904 р.), здійснення контр розвідувальних заходів [1].

3. Одним з основних напрямків діяльності губернських жандармських управлінь було провадження дізнань у справах про державні злочини і «досліджень» про політичну неблагонадійність. За висловом колишнього директора Департаменту поліції О. О. Лопухіна, закон від 19 травня 1871 р. перетворив жандармерію з «органу нагляду й доносу ... в орган судового дізнання і переслідування політичних злочинів» [2]. Згідно з цим законом, дізнання про політичні злочини здійснювались офіцерами Корпусу жандармів, за сприяння нижніх чинів. Дізнання проводились під наглядом чинів прокуратури.

4. Дізнання розпочиналися жандармами як за пропозицією прокурора судової палати, так і безпосередньо (у останньому випадку про початок дізнання негайно повідомлявся прокурор). Особи, які проводили дізнання, мали право вживати всіх заходів, передбачених ст. 253, 254, 256, 257 Статуту кримінального судочинства («розшуки», словесні розпитування, негласний нагляд, застосування заходів попередження щодо підозрюваного), і слідчі дії: огляди, обшуки (з опечатуванням паперів) і виїмки. При провадженні слідчих дій, а також при застосуванні заходів припинення, діяли правила, передбачені Статутом кримінального судочинства для попереднього слідства. Чини поліції були

зобов'язані виконувати всі звернені до них «законні вимоги» осіб, які провадили дізнання. Повинні були надавати їм сприяння також губернатори і «всі взагалі присутственні місця і посадові особи».

5. Закінчене дізнання подавалось прокурором судової палати міністрові юстиції, котрий, за погодженням з шефом жандармів (з 1880 р. – з міністром внутрішніх справ), або давав розпорядження про провадження попереднього слідства, або «питав височайшого повеління» про припинення провадження з залишенням справи без подальших наслідків або ж з розв'язанням її в адміністративному порядку.

Розв'язання справи в адміністративному порядку означало, що обвинувачений за «височайшим» повелінням, без судового розгляду, підлягав покаранню у вигляді заслання, тюремного ув'язнення, арешту тощо. Система «адміністративних стягнень» за державні злочини, встановлена «височайшим» повелінням від 12 червня 1887 р., була ще більше посилена у 1890 р., після того, як у 1889 р. у Якутську група політичних засланців вчинила озброєний опір поліції.

6. Особливий порядок провадження було передбачено для справ за ст. 246–248 Уложення про покарання (про «образу Величності»): згідно з «височайшим» повелінням від 10 червня 1881 р., ці справи міг розв'язувати у адміністративному порядку міністр внутрішніх справ, за погодженням з міністром юстиції. Як визнано у «Історичному нарисові організації і діяльності Департаменту поліції», введення такого порядку було обумовлено «відсутністю серйозного характеру у означених справах та їх численністю» [3].

У 80–90-ті рр. царизм, побоюючись, головним чином, розголосу, практично ліквідував стадії попереднього слідства і, відповідно, судового розгляду при провадженні справ про державні злочини, явно віддаючи перевагу адміністративній формі розправи над учасниками революційного руху.

7. І після того, як закон від 4 червня 1904 р. «Про деякі зміни у порядку провадження у справах про злочинні діяння державні і про застосування до таких постанов нового Кримінального уложення» усунув можливість розв'язання таких справ у адміністративному порядку, роль жандармського дізнання не зменшилась.

У судових палатах встановлювався спрощений порядок розгляду справ про державні злочини. Вони могли розглядатися у судах без проведення попереднього слідства. Досить було обвинувального висновку прокурора, заснованого на жандармському дізнанні. Припинення закінченого дізнання або направлення його для подальшого провадження справи було дозволено губернській нараді, до складу якої, поряд з губернатором і прокурором окружного суду, входив і сам начальник губернського жандармського управління. Замінюючи попереднє слідство, жандармське дізнання тим самим звільняло все розслідування у справах про державні злочини від судового контролю.

8. Між тим, у зв'язку з розвитком революційного руху кількість дізнань, що провадились у губернських жандармських управліннях, зростала як в цілому по імперії, так і в Україні. Так, за підрахунками О. Н. Ярмиша, якщо у січні – березні 1904 р. при Київському, Волинському і Чернігівському ГЖУ (території цих губерній входили в округ Київської судової палати) було розпочато 88 дізнань (з них 80 % припадало на Київське ГЖУ), то у січні – березні 1907 р. – уже 181 (а всього у 1907 р. – 548) [4].

9. Слід зазначити, що дізнання проводились дуже повільно, інколи по декілька років. Багатомісячне ж перебування обвинувачених у тюрмі було справою звичайною. За даними на 1 квітня 1904 р., у зв'язку з провадженням дізнань у державних злочинах при Київському ГЖУ під вартою перебували: 29 осіб – від 3 до 6 міс, 11 – від 6 до 9 міс, 24 – від 9 до 12 міс, 3 – понад рік [5].

Щоправда, були у дізнавальній діяльності жандармів і своєрідні «аврали». Так, 31 липня 1906 р. товариш міністра внутрішніх справ О. О. Макаров звернувся до начальників ГЖУ з циркулярним приписом: «Государеві імператору благоугодно було вказати на бажаність розв'язання і приведення до закінчення справ про злочинні діяння державні, по можливості, протягом осені поточного року. Про таку монаршу волю повідомляю для термінового вжиття найрішучих заходів до швидкого провадження і закінчення, не пізніше осені цього року, всіх виниклих дотепер, у порядку ст. 1035 Статуту кримінального судочинства, і ще не закінчених формальних дізнань у справах про злочинні діяння державні. Відповідні вказівки дані також Міністерством юстиції прокурорам судових палат» [6].

10. Заради прискорення справи, жандармські офіцери, які провадили дізнання, використовували різноманітні прийоми, часто грубо порушуючи встановлені юридичні норми. При цьому вони нерідко вдавалися до допомоги «свідків» – підставних осіб; для підписання протоколів про провадження слідчих дій як «сторонні особи» – поняті запрошувалися жандармські унтер-офіцери і писарі управління; речі та документи, вилучені у арештованих під час затримання, переплутувались; звинувачених, у тому числі похилого віку і хворих, допитували 8–10 годин безперервно, домагаючись показань і змушуючи писати під диктовку тощо.

Одним з важливих завдань жандармів при провадженні дізнання було «очищення» матеріалів справи від усього, що могло «висвітити» роботу впроваджених у революційні організації агентів, прийоми розшукової діяльності. А для цього необхідно було, хоч би там що, «підкріпити» наявні оперативні дані свідченнями звинувачених.

Список використаних джерел:

1. Про функції губернських жандармських управлінь // Каральний апарат самодержавства в Україні в кінці XIX – на початку XX ст. / О. Н. Ярмиш. – Харків : Консум, 2001. – С. 102–127.
2. Лопухин А. А. Настоящее и будущее русской полиции. Из итогов служебного опыта / А. А. Лопухин. – М., 1907. – С. 15.
3. Государственный архив Российской Федерации, ф. 102, оп. 302, дело 707.
4. Ярмиш О. Н. Каральний апарат самодержавства в Україні в кінці XIX – на початку XX ст. / О. Н. Ярмиш. – Харків : Консум, 2001. – С. 121.
5. Центральний державний історичний архів України (ЦДІАУ), ф. 317, оп. 1, спр. 2708, арк. 1–8.
6. ЦДІАУ, ф. 317, оп. 1, спр. 2708, арк. 64.

Одержано 21.04.2016

УДК 343.1:341.231.14

Олеся Ігорівна Арсені,

*здобувач кафедри кримінально-правових дисциплін
факультету № 6 (права та масових комунікацій)
Харківського національного університету внутрішніх справ,
прокурор Рубіжанського відділу
Севєродонецької місцевої прокуратури Луганської області*

ТЕОРЕТИЧНІ ЕЛЕМЕНТИ ПРОЦЕСУАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПРОКУРОРА В ДОСУДОВОМУ КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Конституцією України (ст. 121) і законом України «Про прокуратуру» (ст. 5) одним із напрямів діяльності прокуратури визначено нагляд за додержанням законів органами, які проводять оперативно-розшукову діяльність, дізнання і досудове слідство. У ч. 2 ст. 36 нового Кримінального процесуального кодексу України визначено, що прокурор здійснює нагляд за додержанням законів при проведенні досудового розслідування у формі процесуального керівництва. Таке формулювання наводить на думку щодо його невідповідності Конституції України. Якщо гіпотетично допустити постановку окресленого питання до розгляду Конституційним Судом України, то варто враховувати, що останній тлумачить нормативні положення системно, передусім з точки зору їх правової природи, змісту та наслідків, які можуть настати для певної сфери правовідносин. Тому однозначно можна спрогнозувати, що Конституційний Суд України визнає ст. 36 КПК України конституційною.

Необхідності позбавляти прокурора наглядової функції немає. У цьому державне та соціальне призначення прокурора. А форми і методи його здійснення потрібно лише удосконалювати. Останні залежать від стадії кримінального процесу, на якій здійснюється діяльність прокурора. У досудовому кримінальному провадженні прокурор діє насамперед як організатор протидії злочинності, відповідає за виявлення злочинів, їх розслідування та передачу матеріалів до суду, тобто він процесуально керує досудовим розслідуванням.

У судовому провадженні прокурор як рівноправна сторона процесу підтримує державне обвинувачення, а в разі прийняття судом незаконного рішення має право оскаржити його та

відстоювати власну думку у вищестоящому суді. Прокурор не наділений правом давати вказівки суду. Суд повністю самостійний у своїх рішеннях і оцінках.

Важливий аспект кримінально-процесуальної діяльності прокурора пов'язаний із такими його повноваженнями, як процесуальне керівництво розслідуванням злочинів відповідними слідчими підрозділами. Поняття «керівництво слідством» у різних країнах має свій специфічний зміст, форми і методи.

Для визначення ролі та місця прокурора у новому кримінальному процесуальному законодавстві доцільно розглянути, як це питання вирішується у міжнародних нормативно-правових актах та законодавстві інших держав.

Така роль прокурора закріплена у кримінально-процесуальному законодавстві європейських країн, зокрема у Німеччині (1974), Італії (1988), Іспанії (1995), Австрії (2004), Франції (2010). Визначена й мета прокурорського процесуального керівництва забезпечити законність, ефективність і професійність досудового провадження. Прокуратура здійснює досить жорсткий контроль за органами досудового слідства, особливо поліцією. Однак їх завдання полягає не у власне охороні законності, а в забезпеченні процесуального керування слідством (Нідерланди, Норвегія, Португалія, Швейцарія та ін.). У Східній Європі за прокуратурою залишено право нагляду щодо виконання законів у діяльності органів дізнання й оперативно-розшукових органів (Болгарія, Угорщина, Румунія і навіть Чехія).

Проте у ряді колишніх соціалістичних країн законодавець відмовився від прокурорського нагляду за законністю досудового слідства. Прокуратура здійснює нагляд за виконанням законів у діяльності органів дізнання й оперативно-розшукових органів. До таких держав належать, зокрема: Азербайджан (ст. 18 Закону про прокуратуру), Вірменія (КПК 1998 р.), Грузія (ст. 2 Закону про прокуратуру), Латвія (ст. 18 Закону про прокуратуру), Литва (ст. 18 Конституції). В Естонії за прокуратурою збережено функцію нагляду за законністю досудового провадження у кримінальних справах (ст. 1 Закону про прокуратуру, ст. 22 КПК).

Предмет прокурорського нагляду за виконанням законів органами, що здійснюють дізнання й досудове слідство, закони про прокуратуру країн, що входять до Співдружності Незалежних Держав, визначають майже однаково, хоча наявні і певні нюанси.

Кардинального розв'язання потребувала проблема процесуальних взаємовідносин прокурора зі слідчим, який перебуває у нього в процесуальному підпорядкуванні.

Вказана проблема не нова. Досить довго у правовій літературі в різній інтерпретації розглядалося питання про виконання прокурором на досудових стадіях кримінального процесу функції процесуального керівництва слідством [6, с. 23; 7, с. 6].

Так, С. А. Шейфер вважав за необхідне обмежити прокурорський нагляд за слідством саме процесуальним керівництвом, тобто контролем за законністю та своєчасністю здійснення процесуальних дій і рішень та не втручатися у сферу організації слідчої роботи, за кінцеві результати якої прокурор не може нести відповідальність [8, с. 137].

Головними аргументами противників точки зору, відповідно до якої прокурор здійснює процесуальне керівництво розслідуванням, є те, що в кримінально-процесуальному законодавстві не вжито термін «керівництво» щодо нагляду прокурора за виконанням законів органами дізнання і досудового слідства, а також те, що процесуальна самостійність слідчого унеможливає таке «процесуальне керівництво» [9, с. 93].

Відповідно до ст. 39 нового КПК України начальника слідчого відділу наділено повноваженнями, які можна розцінювати як організацію досудового розслідування. Хоча керівник органу досудового розслідування уповноважений здійснювати процесуальні дії, зокрема ознайомлюватися з матеріалами досудового розслідування, давати слідчому письмові вказівки, які не можуть суперечити рішенням та вказівкам прокурора; вживати заходів щодо усунення порушень вимог законодавства у випадку їх допущення слідчим; погоджувати проведення слідчих (розшукових) дій та продовжувати строк їх проведення у випадках, передбачених цим Кодексом; здійснювати досудове розслідування, користуючись при цьому повноваженнями слідчого. Але повноважень з процесуального керівництва досудовим кримінальним провадженням він не має.

Процесуальні повноваження прокурора значно ширші, ніж у начальника слідчого відділу. До того ж керівник органу досудового розслідування зобов'язаний виконувати доручення та вказівки прокурора, які даються у письмовій формі. Невиконання

керівником органу досудового розслідування законних вказівок і доручень прокурора, наданих у законодавчо визначеному порядку, має наслідком передбачену законом відповідальність.

Таким чином, поділяємо позицію О. М. Ларіна, який вбачає керівну роль прокурора в наявності у нього низки повноважень, що становлять його «виключну компетенцію» [10, с. 56–57].

На думку Г. М. Корольова, керівництво процесуальною діяльністю органів дізнання, слідчих і є одним із правових методів (способів) здійснення функції кримінального переслідування. Більшість дослідників окресленої проблеми пов'язують наявність у прокурора владно-розпорядчих повноважень зі здійсненням ним прокурорського нагляду [11, с. 38–39, 90; 12, с. 60; 13, с. 13–15; 14, с. 60]. Так, В. М. Савицький формулює специфіку прокурорського нагляду двома основними положеннями:

нагляд за розслідуванням полягає у здійснюваному прокурором процесуальному керівництві діяльністю органів розслідування. Поза таким керівництвом надані прокурору наглядові повноваження не можуть бути реалізовані, вони втрачають свій правоохоронний і правовідновлювальний характер;

процесуальне керівництво з боку прокурора однаковою мірою та в однакових правових формах поширюється на всі органи дізнання і досудового слідства, за діяльністю яких прокурор здійснює нагляд, і не залежить від їхньої відомчої приналежності [15, с. 194, 210].

Таким чином, *по-перше*, положення щодо процесуального керівництва досудовим розслідуванням не вказує на якусь нову функцію прокуратури, а дає узагальнену назву процесуальної форми реалізації конституційної функції нагляду за додержанням законів органами, які проводять дізнання та досудове слідство.

По-друге, за своєю правовою природою наведені у ч. 2 ст. 36 КПК України повноваження прокурора є владно-розпорядчими і характерні керівництву. Постає запитання: чому це процесуальне керівництво? Тому що воно здійснюється щодо процесуального суб'єкта (слідчого) та у процесуальній формі.

По-третє, в сучасних умовах необхідність спеціального виділення «процесуального керівництва як форми прокурорського нагляду» обумовлена тим, що за правовою ідеологією нового КПК України впроваджується принцип «незмінності прокурора

при проведенні конкретного кримінального провадження», відповідно до якого процес формування обвинувачення в ході досудового кримінального провадження та підтримання його в суді буде забезпечуватися одним прокурором.

За відсутності інституту додаткового розслідування суттєво підвищується персональна відповідальність кожного працівника прокуратури та органів прокуратури загалом за якість остаточного результату. Відповідно, вжита термінологія і вказує на той факт, що на досудовому розслідуванні, виконуючи функцію нагляду, прокурор «керує слідством» для того, щоб самому ефективно підтримувати обвинувачення в суді.

По-четверте, у вказаному положенні не йдеться про якусь нову функцію прокуратури («процесуальне керівництво досудовим розслідуванням»), а наведено узагальнену назву процесуальної форми реалізації конституційної функції нагляду за додержанням законів органами, які проводять дізнання, досудове слідство та оперативно-розшукову діяльність.

У сучасних умовах необхідність спеціального виокремлення «процесуального керівництва як форми прокурорського нагляду» зумовлена тим, що у новому КПК України впроваджується принцип «незмінності прокурора», відповідно до якого процес формування обвинувачення під час досудових стадій і підтримання його в суді забезпечуватиметься лише прокурором. Внаслідок цього суттєво підвищується персональна відповідальність кожного працівника прокуратури та органів прокуратури в цілому за якість остаточного результату.

По-п'яте, слід відмітити, що приклади реалізації функції прокурорського нагляду у формі процесуального керівництва розслідуванням спостерігались на практиці і раніше (навіть без прямої вказівки про це в законі).

Отже, обмеженням повноважень прокурора з процесуального керівництва, на мою думку, є положення нового КПК України стосовно права прокурора на ініціювання перед керівником органу досудового розслідування питання про відсторонення слідчого від проведення досудового розслідування та призначення іншого слідчого за наявності підстав, передбачених цим Кодексом, для його відводу, або у випадку неефективного досудового розслідування. Крім того, тільки Генеральний прокурор

України, його заступники, прокурори Автономної Республіки Крим, областей, міст Києва та Севастополя і прирівняні до них прокурори своєю вмотивованою постановою мають право доручити здійснення досудового розслідування будь-якого кримінального правопорушення іншому органу досудового розслідування, у тому числі слідчому підрозділу вищого рівня в межах одного органу, у разі неефективного досудового розслідування. У ст. 227 КПК 1960 року передбачено за прокурором право безпосереднього відсторонення слідчого від посади.

Тому цілком зрозуміло, що прокурор і раніше, і після вступу в законну силу нового КПК України жодним чином не виходитиме за межі конституційної функції нагляду.

Таким чином, передусім положення щодо процесуального керівництва досудовим розслідуванням не вказує на якусь нову функцію прокуратури, а дає узагальнену назву процесуальної форми реалізації конституційної функції нагляду за додержанням законів органами, які проводять дізнання та досудове слідство.

Список використаних джерел:

1. Уголовный процесс : учеб. для вузов / под общ. ред. П. А. Лупинской. – М. : Юристъ, 1995. – 797 с.
2. Строгович М. С. Курс советского уголовного процесса : в 2 т. Т. 1 / М. С. Строгович. – М. : Наука, 1968. – 320 с.
3. Савицкий В. М. Очерк теории прокурорского надзора в уголовном судопроизводстве / В. М. Савицкий. – М. : Наука, 1975. – 290 с.
4. Ларин А. М. Расследование по уголовному делу: процессуальные функции / А. М. Ларин. – М. : Юрид. лит., 1986. – 198 с.
5. Кримінальний процес України : підручник / за ред. Ю. М. Грошевого та В. М. Хотенця. – Харків : Право, 2000. – 496 с.
6. Зеленецкий В. С. Функциональная структура прокурорской деятельности : учеб. пособие / В. С. Зеленецкий. – Харьков : Изд-во Харьк. юрид. ин-та, 1978. – 102 с.
7. Долгова А. И. Прокурорский надзор в советском уголовном судопроизводстве : автореф. дисс. ... канд. юрид. наук : 12.00.10 / Долгова Азалия Ивановна. – М. : ВНИИПП, 1969. – 20 с.
8. Шейфер С. А. О формах осуществления прокурорского надзора в уголовном судопроизводстве / С. А. Шейфер // Прокуратура в системе политических и правовых институтов общества. – М. : ВНИИПП, 1994. – С. 135–139.
9. Даев В. Г. Основы теории прокурорского надзора / В. Г. Даев, М. Н. Маршунов. – СПб. : Изд-во Ленинград. ун-та, 1990. – 352 с.

10. Ларин А. М. Прокурорский надзор и руководство расследованием / А. М. Ларин // Социалистическая законность. – 1978. – № 10. – С. 56–57.

11. Чеканов В. Я. Прокурорский надзор в уголовном судопроизводстве / В. Я. Чеканов. – Саратов : Изд-во Сарат. ун-та, 1972. – 250 с.

12. Жогин Н. В. Прокурорский надзор за предварительным расследованием уголовных дел / Н. В. Жогин. – М. : Юрид. лит., 1968. – 205 с.

13. Таджиев Х. С. Прокурорский надзор и ведомственный контроль за расследованием преступлений: вопросы теории и практики / Х. С. Таджиев. – Ташкент : ФАН, 1985. – 254 с.

14. Строгович М. С. Курс советского уголовного процесса : в 2 т. Т. 1 / М. С. Строгович. – М. : Наука, 1968. – 320 с.

15. Савицкий В. М. Очерк теории прокурорского надзора / В. М. Савицкий. – М. : Наука, 1975. – 290 с.

Одержано 21.04.2016

УДК [343.85-053.81](477)

Вадим Миколайович Бабакин,

кандидат юридичних наук, доцент,

докторант докторантури та ад'юнктури

Харківського національного університету внутрішніх справ

ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ХАРАКТЕРИСТИКА ЗЛОЧИНІВ, ЩО ВЧИНЯЮТЬСЯ МОЛОДДЮ: ПОНЯТТЯ І СТРУКТУРНО-ЗМІСТОВНІ ЕЛЕМЕНТИ

У сучасному етапі оперативні підрозділи Національної поліції України повинні розробляти та втілювати оптимальні та ефективні заходи щодо протидії кримінальним правопорушенням, зокрема серед молоді, а також розуміти аспекти створення і розповсюдження злочинної діяльності, інформація про які необхідна для визначення науково-обґрунтованих і ефективних заходів організації, тактики застосування оперативно-розшукових сил, засобів, методів та заходів. Зазначені аспекти визначає оперативно-розшукова характеристика, яка є важливим елементом і зв'язує теорію та практику оперативно-розшукової діяльності оперативних підрозділів, створює умови їх дійової діяльності щодо оперативно-розшукової протидії кримінальним правопорушенням. Тому, на нашу думку, оперативно-розшукова характеристика повинна поєднувати в собі результати аналізу кримінальних

правопорушень з точки зору й інших юридичних наук. Теоретичні поняття, зміст і структуру оперативно-розшукової характеристики досліджували такі науковці, як В. М. Аتماжитов, Д. В. Гребельський, М. В. Корнієнко, В. Д. Пчолкін (визначали загальні елементи оперативно-розшукової характеристики), К. В. Антонов, О. М. Бандурка, О. Ф. Долженков, О. Ю. Заблоцька, С. І. Ніколаюк, Д. Й. Никифорчук та ін. Але, оперативно-розшукова характеристика злочинів, що вчиняються молоддю комплексно не досліджувалась.

У теорії оперативно-розшукової діяльності усі кримінальні правопорушення характеризуються в межах такого поняття як «оперативно-розшукова характеристика злочинів, а на сьогодні «кримінальних правопорушень». У сучасному стані в юридичній літературі не має єдиної точки зору щодо визначення цього поняття. Саме визначення поняття «оперативно-розшукова характеристика» нині є дискусійним і потребує окремого вивчення та наукового дослідження. Існують різні погляди учених щодо сутності та змісту поняття «оперативно-розшукова характеристика». Поняття «характеристика» отримало застосування в різних сферах практики й науки. Її розуміють як сукупність визначених параметрів об'єкта, явища в кількісному та якісному вираженні. За дослідженням «характеристика» це опис, визначення істотних, характерних особливостей, ознак кого (чого) – не будь [1]. За своїм дослідженням Д. В. Гребельський, вважає, що характеристика це один із прийомів ознайомлення з предметом, сутність якого полягає у виявленні відмінних якостей та властивостей предмета, які мають значення в будь-якому відношенні [2], що ми підтримуємо. Запропоновані різними вченими структурні елементи оперативно-розшукової характеристики злочинів по своїй сутності є складовими елементами криміналістичної характеристики, а деякі частинами характеристик кримінальних правопорушень, що розробляються кримінальним правом і кримінологією. В ході дискусії окремі науковці не визначають необхідності введення в науковий обіг поняття «оперативно-розшукової характеристики», оскільки на їх думку окремі її елементи взяті із характеристик інших галузей. З цих питань В. Д. Ларичев доречно зазначав, що як кримінальне право, кримінологія, криміналістика, так і теорія оперативно-розшукової діяльності

вивчають одні і ті ж явища, зокрема: кримінальні правопорушення і осіб, що їх вчинили. В той же час кожна із вищезазначених галузей права вивчає ці явища з позиції власних інтересів, під різними кутами зору, в залежності від напряму кожної із них [3, с. 14]. На нашу думку, при аналізі співвідношення характеристик кримінальних правопорушень, що розглядаються різними науками, слід наголосити на різних підходах до їх вивчення, що полягає не тільки в методі дослідження, а й в цілях, які вони ставлять кожна перед собою. За дослідженням, згідно з чинним законодавством України характеристика злочинності серед осіб молодого віку (від 14 до 35 років), її причини та заходи попередження повинні розглядатися у взаємозв'язку із злочинністю неповнолітніх [4]. За ряду істотних аспектів відповідні оперативно-розшукові, кримінологічні, криміналістичні та і інші показники співпадають або бувають схожими. Звичайно, ступінь фізіологічної, психологічної, статевої зрілості, як і засвоєння правил суспільної поведінки, змінюється відповідно до досягнення особою певного віку. Проте особливості психології неповнолітніх в тому або іншому піковому ступені продовжують виявлятися впродовж декількох років, у тому числі й після досягнення особи повноліття. Звідси відносна поширеність «змішаних» злочинів, в яких беруть участь і неповнолітні, і особи молодого віку, бо їх об'єднує крім названих чинників, ще й іноді невелика різниця у віці, сумісні сподобання, інтереси тощо. Вказане у сучасному стані має суттєве значення, оскільки за визначенням Д. М. Цехана зближення молоді спонукає широке застосування і спілкування через мережу Інтернет, інші сучасні телекомунікаційні мережі тощо [5, с. 30–34]. Вказане не виключає, проте, наявність особливостей оперативно-розшукової характеристики злочинності осіб молодого віку, що вимагає самостійного дослідження. За дослідженням, основний зміст і сутність будь-якого кримінального правопорушення визначає його характеристика. Підкреслюючи важливість для теорії оперативно-розшукової діяльності розкриття сутності й функцій характеристики злочинів серед видів характеристик відомий учений О. М. Бандурка розглядав оперативно-розшукову характеристику з позиції системного підходу як сукупність кримінально-правових, криміналістичних, кримінологічних, психологічних ознак злочинів, серед

яких виділяють пошукові, які в сукупності дають більш глибоке уявлення про суб'єкт злочину, що сприяє прийняттю правильного рішення щодо застосування сил, засобів і заходів оперативно-розшукової діяльності, забезпечують ефективне здійснення оперативно-профілактичних заходів [6, с. 19]. Під оперативно-розшуковою характеристикою злочинів учений В. Д. Пчолкін запропонував розуміти сукупність кримінально-правових, криміналістичних, кримінологічних, психологічних та інших упорядкованих і взаємозалежних ознак, що мають розвідувально-пошуковий характер і розглядаються з позицій ефективності застосування оперативно-розшукових сил, засобів і методів щодо виявлення, попередження, розкриття і розслідування злочинів [7, с. 75–76], що ми підтримуємо. На думку Д. И. Никифорчука, оперативно-розшукова характеристика визначається за сутністю (природа походження, стисла характеристика найголовнішого), змістом (ознаки, складові елементи), власною класифікацією, функціональним призначенням (шляхи використання, застосування) [8, с. 30–34]. Узагальнюючи в цілому підхід зазначених учених до визначення поняття й структурно-змістовного елементу оперативно-розшукової характеристики кримінальних правопорушень, вважаємо за можливе висловити нашу думку про те, що її інтегрований характер визначено спектром тактичних завдань, що розв'язуються оперативними підрозділами при виявленні, попередженні й припиненні кримінальних правопорушень, і необхідністю оптимального та результативного застосування сил, засобів і методів оперативно-розшукової діяльності з метою оптимальною та ефективною протидії з найнебезпечнішими із них.

Досліджуючи оперативно-розшукову характеристику дослідженого напрямку, можна вказати, що особи молодого віку складають значний відсоток як в злочинності в цілому, так і в окремих видах злочинів у порівнянні з неповнолітніми. За дослідженням із розрахунку на один віковий рік відсоток участі у злочинності 18–35 річних осіб майже в півтора рази перевищує відсоток 26–29 літніх і майже в два рази – відсоток 14–17 річних осіб. Такий розподіл тих, що вчиняють злочини за віковою ознакою, за визначенням М. І. Ветрова, відповідає їх статусу, умовам життєдіяльності, особовим особливостям. За результатами дослідження та вибірковими даними, відсоток осіб у віці

від 18 до 35 років у порівнянні з відсотком неповнолітніх у складі контингенту осіб, що вчинили хуліганські дії, грабежі і розбої в середньому в три-чотири рази більше. Причому середній вік молодих осіб що вчинили корисливо-насильницькі злочини вчиняються особами до 18 років особливо вбивства), тоді як крадіжки частіше вчиняють особи старшого віку (19–21 рік). Співвідношення осіб чоловічої і жіночої статі складає 9: 1, таким чином доля осіб жіночої статі хоча і збільшилася в порівнянні з неповнолітніми, але не досягає обсягів відповідного середнього показника злочинності дорослих [9, с. 133–140], що ми підтримуємо. Як показали результати нашого дослідження, кримінальні правопорушення вчиняють особи у віці від 29 до 35 років (67,3 %). Із загальної кількості осіб, що вчинили кримінальні правопорушення, становлять: неповнолітні – 0,8 %; особи у віці від 14 до 24 років – 10,0 %; від 25 до 29 років – 16,2 %. Із загальної кількості осіб, що вчинили злочини, 22,8 % становлять жінки. Серед них багато службовців (19,3 %), працівників (16,3 %), підприємців (11 %), студентів (1,1 %). Освітній рівень осіб молодого віку, що вчиняють злочини, як і у неповнолітніх злочинців, понижений: за дослідженням та вибірковыми даними, більше половини з них не мають середньої освіти, тоді як за віком вони повинні були його мати. Відповідно є низьким і їх культурний рівень. Таким чином, відрахування учнів зі шкіл, студентів з професійно-технічних училищ та вищих навчальних закладів і відставання у навчанні позначається й на збільшенні кількості осіб, які ставляться на профілактичний облік та вчинили кримінальні правопорушення у молодому віці.

Складність у протидії молодіжної злочинності визначається низкою факторів, які відображають специфіку їх оперативно-розшукової характеристики. До них, на нашу думку, можна віднести наступне, а саме: – кримінальні правопорушення відбувається як відкрито, так і добре законспірованими й зорганізованими злочинними групами, у склад яких входять неповнолітні та молодь; – вчинення різних видів правопорушень, а також розподіл ролей і функцій усіх членів групи; – більшість осіб, які були притягнуті до кримінальної відповідальності за вчинення кримінального правопорушення, раніше до кримінальної відповідальності не притягувалися; – під час вчиненні (задумують,

готують, замах) кримінального правопорушення використовуються предмети маскування, технічні засоби тощо. За дослідженням, теорія оперативно-розшукової діяльності визначає певні елементи оперативно-розшукової характеристики, серед яких необхідно визначити найбільш значимі, що характеризують певний склад кримінального правопорушення, акцентувавши увагу на тих аспектах, що є проблемними в процесі використання їх у протидії кримінального правопорушення, особливу увагу на кримінально-правові аспекти, криміналістичні і віктомологічні вчинення кримінальних правопорушень, оскільки стратегічне завдання оперативно-розшукової протидії є недопущення до готування або вчинення кримінального правопорушення, а також враховувати те, що кожний склад вчиненого кримінального правопорушення має певні особливості, які визначають організацію та привільне обрання тактичних прийомів оперативними працівниками у процесі їх протидії.

На підставі вищевикладеного, на нашу думку, слід запропонувати поняття оперативно-розшукової характеристики кримінальних правопорушень, що вчиняє молодь, як систему інформаційної моделі, що відображає характеристику особистості злочинця молодого віку та характер вчинення кримінального правопорушення, які впливають на розробку тактичних методів та прийомів, що направлені на оптимізацію й ефективність використання оперативними підрозділами засобів оперативно-розшукової діяльності у протидії молодіжній злочинності.

Список використаних джерел:

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод., допов. та CD) / уклад. і гол. ред. В. Т. Бусел. – Київ ; Ірпінь : Перун, 2009. – 1736 с.
2. Гребельский Д. В. О соотношении криминалистических и оперативно-розыскных характеристик / Д. В. Гребельский // Криминалистическая характеристика преступлений : сб. науч. тр. – М. : Акад. МВД СССР, 1984. – С. 70–73.
3. Ларичев В. Д. Оперативно-розыскная характеристика экономических преступлений: понятие и содержание / В. Д. Ларичев // Оперативник (сыщик). – 2009. – № 1 (18). – С. 11–16.
4. Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні : закон України від 5 лют. 1993 р. № 2998-XII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2998-12>.

5. Цехан Д. М. Використання високих інформаційних технологій в оперативно-розшуковій діяльності органів внутрішніх справ : монографія / Д. М. Цехан ; за ред. О.О. Подобного. – Одеса : Юрид. літ., 2011. – 216 с.

6. Бандурка О. М. Оперативно-розшукова діяльність. Ч. I : підручник / О. М. Бандурка. – Харків : Нац. ун-т внутр. справ, 2002. – 336 с.

7. Пчолкін В. Д. Поняття характеристики злочинів у теорії оперативно-розшукової діяльності / В. Д. Пчолкін // Вісник Луганської академії внутрішніх справ МВС України. – 2004. – № 2 (спецвип.). – С. 75–76.

8. Никифорчук Д. Й. Протидія злочинам, що пов'язані з порушенням бюджетного законодавства (ст. 210, 211, 175 КК) : наук.-практ. посіб. / Д. Й. Никифорчук, О. К. Заблоцька, С. І. Ніколаюк. – Київ : КНТ, 2006. – 88 с.

9. Ветров Н. И. Профилактика правонарушений среди молодежи / Н. И. Ветров. – М. : Юрид. лит., 1980. – 182 с.

Одержано 21.04.2016

УДК 351.811.123(477)

Світлана Павлівна Баркова,

ад'юнкт докторантури та ад'юнктури

Харківського національного університету внутрішніх справ

ЩОДО ПИТАНЬ ВИКОРИСТАННЯ СИСТЕМИ «РУБІЖ» ТА ДОСТАВЛЕННЯ ТРАНСПОРТНОГО ЗАСОБУ НА СПЕЦІАЛЬНИЙ МАЙДАНЧИК ЧИ СТОЯНКУ

Однією з дієвих механізмів забезпечення законності та дотримання правопорядку в суспільстві, є використання співробітниками Національної поліції системи відеоспостереження «РУБІЖ».

Комплекс призначений для відео спостереження та відеофіксації, автоматичного аналізу транспортного потоку та розпізнавання державних номерних знаків транспортних засобів у реальному часі, збереження отриманої інформації у власній базі даних та пошуку розпізнаного номера у підключених до системи реєстрах.

Постанова Кабінету Міністрів України від 17 грудня 2008 р. № 1102 «Про затвердження Порядку тимчасового затримання та зберігання транспортних засобів на спеціальних майданчиках і

стоянках» визначає, що у разі виявлення транспортного засобу боржника, оголошеного в розшук відповідно до статті 40 закону України «Про виконавче провадження», уповноважена особа територіального, у тому числі міжрегіонального органу патрульної служби, негайно тимчасово затримує такий транспортний засіб та доставляє на спеціальний майданчик чи стоянку.

Доставлення транспортного засобу на спеціальний майданчик чи стоянку здійснюється за допомогою спеціальних автомобілів – евакуаторів, у тому числі тих, що належать підприємствам, установам та організаціям, які провадять діяльність, пов'язану з транспортуванням транспортних засобів, і з якими територіальним органом МВС укладені в установленому порядку договори.

Для доставлення транспортного засобу на спеціальний майданчик чи стоянку уповноважена особа територіального, у тому числі міжрегіонального органу патрульної служби, викликає евакуатор через чергового територіального, у тому числі міжрегіонального органу патрульної служби.

Після прибуття евакуатора уповноважена особа територіального, у тому числі міжрегіонального органу патрульної служби, робить у присутності двох свідків і представника підприємства, установи або організації, яким належить евакуатор, запис у протоколі про адміністративне правопорушення про тимчасове затримання транспортного засобу.

У разі виявлення транспортного засобу боржника, оголошеного в розшук відповідно до статті 40 закону України «Про виконавче провадження», у присутності двох свідків і представника підприємства, установи або організації, який доставляє транспортний засіб на спеціальний майданчик чи стоянку, складається акт огляду та тимчасового затримання транспортного засобу.

Протокол підписують особа, яка прийняла рішення про тимчасове затримання транспортного засобу, особа, що виконує роботи з доставлення такого засобу на спеціальний майданчик чи стоянку, два свідки, а також водій і страховий комісар в разі їх присутності.

У разі коли доставити транспортний засіб на спеціальний майданчик чи стоянку неможливо, уповноважена особа територіального, у тому числі міжрегіонального органу патрульної

служби, проводить його затримання шляхом блокування з до-
триманням, умов безпеки дорожнього руху.

У разі відсутності водія, транспортний засіб якого заблоковано, уповноважена особа територіального, у тому числі міжрегіонального органу патрульної служби, залишає під його склоочисниками повідомлення про необхідність прибуття такого водія до територіального, у тому числі міжрегіонального органу патрульної служби, для оформлення протоколу про адміністративне правопорушення.

Розблокування транспортного засобу здійснюється уповноваженими особами територіального, у тому числі міжрегіонального органу патрульної служби, після складення протоколу про адміністративне правопорушення.

Про місце зберігання тимчасово затриманого транспортного засобу уповноважена особа територіального, у тому числі міжрегіонального органу патрульної служби, повідомляє водієві під час складання протоколу про адміністративне правопорушення, а за його відсутності – черговій частині територіального органу внутрішніх справ. Про тимчасове затримання транспортного засобу боржника уповноважена особа територіального, у тому числі міжрегіонального органу патрульної служби, повідомляє державному виконавцю протягом трьох діб.

Повернення тимчасово затриманого транспортного засобу боржника, який зберігається на спеціальному майданчику чи стоянці, здійснюється за вимогою державного виконавця.

Таким чином, наведене свідчить, що при використанні системи «РУБЖ» інколи виникають обставини, які порушують права та свободи людини і громадянина, так, наприклад, порушуються вимоги положення закону України «Про виконавче провадження», згідно з яким стягнення звертається у першу чергу на кошти боржника на банківських рахунках і лише при їх недостатності – на майно. На практиці виконавець часто відразу накладає арешт на автомобіль, оскільки його легко вилучити, а підрозділи патрульної служби зобов'язані виконати припис виконавчої служби,

Одержано 22.04.2016

УДК 347.133

Альона Сергіївна Бахаєва,

ад'юнкт докторантури та ад'юнктури

Харківського національного університету внутрішніх справ

ПОЗАЛІЦЕНЗІЙНІ ПРАВОЧИНИ ЮРИДИЧНИХ ОСІБ

Традиційно склади недійсних правочинів, укладених юридичними особами, поділяли на наступні види: 1) правочини, що виходять за об'єм спеціальної правоздатності юридичних осіб; 2) правочини, укладені органами юридичної особи, що перевищують їх повноваження [1, с. 223]. Така позиція була легально закріплена у ст. 50 ЦК УРСР 1963 р. і навіть без змін використана в ст. 173, 174 ЦК РФ. Новий ЦК України статтею 227 «Правові наслідки укладення юридичною особою правочину, якого вона не мала права вчиняти» змінив це правило і тепер недійсними правочинами юридичної особи, можна визнавати лише ті, що вчинені нею без відповідного дозволу (ліцензії). Згідно ст. 4 закону України «Про підприємництво» в редакції 23 грудня 1997 року встановлено, що без спеціального дозволу (ліцензії), що видається кабінетом Міністрів України чи уповноваженим ним органом юридичні особи не можуть здійснювати ряд видів діяльності. На наш час налічується більше тисячі видів діяльності, що підлягають ліцензуванню. Указом Президента України «Про усунення обмежень, що стримують розвиток підприємницької діяльності» [2], серед заходів з регулювання підприємницької діяльності було передбачено скорочення переліку видів підприємницької діяльності, що підлягають ліцензуванню та патентуванню. Незважаючи на розробленість конструкції ліцензування у вітчизняному законодавстві, науковий світ досі термінологічно не узгодив назву правочинів укладених без відповідного дозволу (ліцензії). Зрозуміло, що термін *«позастатутні правочини»* [3, с. 196], який довгий час використовували всі науковці втратив свою актуальність. Є. О. Харітонов в коментарі до ст. 227 ЦК України запропонував використовувати термін *«безліцензійний правочин»* [4, с. 155]. На наш погляд доцільно було б зберегти надбання класиків цивілістики і поіменувати новий вид недійсних правочинів *«позаліцензійні правочини»*.

Окреме дискусійне питання в позаліцензійних правочинах, це коло суб'єктів, які мають право вимагати розірвання правочину. На наш погляд окрім сторони, з якою укладається позаліцензійний правочин, суб'єктом визнання його недійсним може виступати особа, в інтересах якої встановлено обмеження виду діяльності, що вимагає дозволу (ліцензії) (наприклад, орган з питань захисту прав споживачів), або організація, яка здійснює видачу дозволу (ліцензії) (наприклад, Кабінет Міністрів України). Оскільки позаліцензійні правочини віднесені до оспорювальних, відсутність бажання сторони або зацікавленої особи на розірвання правочину, тягне за собою дійсність правочину.

Головним наслідком укладення позаліцензійного правочину залишається двостороння реституція, але п. 2. ст. 227 ЦК України передбачає можливість вимагати відшкодування моральної шкоди, якщо юридична особа ввела другу сторону в оману щодо свого права на вчинення такого правочину. Це дисонує з ч. 4 п. 2. ст. 23 ЦК України, оскільки моральна шкода юридичній особі відшкодовується в випадках приниження честі, гідності, а також ділової репутації. І головне дисонує з теорією цивільного права і цивільним законодавством, оскільки дієздатність юридичної особи здійснюється через свої органи (ст. 92 ЦК України), а органи юридичної особи – це передбачені законодавством, статутом або положенням посадові особи (директор, генеральний директор, завідувач, керівник, начальник, голова) або колеги посадових осіб, які випрацьовують та здійснюють волю юридичної особи [5, с. 141–142]. Тому обман, як психічне ставлення до наслідків правочину може застосовуватись тільки до посадових осіб, а не до юридичної особи, як суб'єкта права. Побічно на це вказує і постанова Пленуму Верховного Суду України від 26 грудня 2003 р. № 15 «Про судову практику у справах про перевищення влади або службових повноважень» [6]. Звернемо увагу і на додаткові наслідки вчинення позаліцензійного правочину, укладеного при введені іншої сторони в оману. Вони, на наш погляд, містяться у ст. 230 ЦК України і полягають в можливості стягнути з сторони, яка застосувала обман, збитки у подвійному розмірі.

Список використаних джерел:

1. Гражданское право Украины : учеб. для вузов системы МВД Украины : в 2 ч. Ч. I / [А. А. Пушкин, В. М. Самойленко, Р. Б. Шишка

и др.] ; под ред. А. А. Пушкина, В. М. Самойленко. – Харьков : Основа, 1996. – 440 с.

2. Про усунення обмежень, що стримують розвиток підприємницької діяльності : указ Президента України від 3 лют. 1998 р. № 79/98 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/79/98>. – Втратив чинність у 2004 р.

3. Цивільне право України : підручник : у 2 кн. / [Д. В. Боброва, О. В. Дзера, А. С. Довгерт та ін.] ; за ред. О. В. Дзери, Н. С. Кузнецової. – Київ : Юрінком Інтер, 1999. – 864 с.

4. Цивільний кодекс України : коментар. – Харків : Одіссей, 2003. – 856 с.

5. Советское гражданское право : учебник : в 2 ч. Ч. 1 / под общ. ред. В. Ф. Маслова и А. А. Пушкина. – 2-е изд., перераб. и доп. – Киев : Вища школа, 1983. – 458 с.

6. Про судову практику у справах про перевищення влади або службових повноважень : постанова Пленуму Верховного Суду України від 26 грудня 2003 р. № 15 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0015700-03>.

Одержано 23.04.2016

УДК 343.98

Рінат Халітович Бічурін,

ад'юнкт докторантури та ад'юнктури

Харківського національного університету внутрішніх справ

ОСОБЛИВОСТІ РОЗСЛІДУВАННЯ УМИСНИХ УБИВСТВ З ХУЛІГАНСЬКИХ МОТИВІВ У ТИПОВИХ СЛІДЧИХ СИТУАЦІЯХ

Побудова ефективних рекомендацій з досудового розслідування певних видів і груп злочинів має ґрунтуватись на ситуаційному підході. Це дає можливість розробити найбільш конкретні алгоритми дій слідчого, врахувавши найважливіші фактори, що впливають на формування слідчої ситуації. Типізація слідчих ситуацій в окремих криміналістичних методиках досить давно й ефективно застосовується дослідниками. Враховуючи проведене нами узагальнення слідчої та судової практики, вважаємо доцільним виділити такі типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування умисних убивств, що вчиняються з хуліганських мотивів, і відповідні алгоритми дій слідчого.

*Ситуація 1. Відомі основні обставини вбивства: особа жер-
тви, особа вбивці, місце, час, спосіб злочину тощо, підозрюваний*

був затриманий на місці події. Ця слідча ситуація є найбільш сприятливою для розслідування і характерна для випадків убивств з хуліганських мотивів, учинених у громадських місцях (в барах, кафе, на вулиці тощо), коли зловмисника затримують безпосередньо на місці очевидці або поліцейські, що прибувають за викликом. Таким чином, вже на початку розслідування є не тільки конкретна особа, на яку вказують як на вбивцю, а і в цілому ясною є картина злочину.

У даній ситуації доцільно висувати і перевіряти такі версії стосовно характеру події в цілому: 1) мало місце умисне вбивство з хуліганських мотивів за обставин, на які вказує картина події; 2) мав місце інший злочин: (умисне вбивство з інших мотивів; хуліганство і вбивство з необережності; хуліганство і нещасний випадок тощо. Важливо пам'ятати і про необхідність висунення та перевірки версії про причетність затриманої особи до вбивства і контрверсії про вчинення злочину іншою особою (особами).

Алгоритм дій слідчого в даній ситуації полягає у здійсненні таких слідчих (розшукових) та інших дій: 1) огляд місця події та огляд трупа; 2) освідування підозрюваного; 3) його особистий обшук і вилучення речей (одягу, особистих предметів), що можуть містити сліди злочину, мати значення для кримінального провадження; 4) допит підозрюваного; 5) допит свідків; 6) огляд вилучених речей і документів; 7) призначення судово-медичної та інших судових експертиз за виявленими матеріальними слідами.

Ситуація 2. Відомі основні обставини вбивства: особа жертви, особа вбивці, місце, час, спосіб злочину тощо, проте підозрюваний втік і переховується. Відмінністю даної ситуації від попередньої є відсутність на початку розслідування підозрюваного, оскільки йому вдалось скритись від правоохоронців. Проте його особистість відома зі слів очевидців, знайомих із ним. У такому випадку, крім наведених вище слідчих версій, обов'язково слід перевірити припущення про свідому обмову іншої особи з метою перекладення не неї вини за вбивство або помилку очевидців.

У цій ситуації на перший план виходить завдання щодо виявлення місцезнаходження та затримання підозрюваного. Для цього треба організувати і провести тактичну операцію «Затримання вбивці», яка може включати: а) організацію переслідування

злочинця «за гарячими слідами»; б) огляд місця події; в) допити свідків (очевидців); г) збирання інформації про особу підозрюваного, негласні слідчі (розшукові) дії та інші заходи щодо встановлення місця її можливого знаходження; д) визначення місця і часу затримання підозрюваного; е) проведення спеціальної операції з фізичного захоплення підозрюваного; ж) затримання в порядку ст. 208 КПК України та особистий обшук затриманого; з) освідкування підозрюваного; и) допит підозрюваного; к) пред'явлення підозрюваного для впізнання очевидцям тощо. Також проводяться ті ж слідчі (розшукові) дії, що й у першій ситуації.

Ситуація 3. Відомі основні обставини вбивства: особа жертви, місце, час, спосіб злочину тощо, вбивство мало місце під час групової бійки, є кілька її учасників, проте конкретний підозрюваний (підозрювані) не встановлені. У даному випадку специфіку слідчої ситуації визначають суперечливі дані щодо особи вбивці через груповий характер події, в ході якої було заподіяно смерть людині. Всі учасники бійки заперечують свою причетність до вбивства. Іноді перекладають вину один на одного. В такому разі важливим завданням слідчого є виявлення безпосереднього виконавця (співвиконавців) злочину. В цілому ж алгоритм дій слідчого в даній ситуації складається з: 1) огляду місця події та огляду трупа; 2) допиту свідків; 3) освідкування осіб, що брали участь у бійці, вилучення у них одягу, взуття та інших предметів, на яких можуть міститись сліди злочину; 4) огляду вилучених предметів і документів; 5) допиту підозрюваних; 6) одночасних допитів осіб, в показаннях яких є суперечності; 7) призначення судово-медичної та інших судових експертиз за виявленими слідами; 8) проведення слідчих експериментів.

Ситуація 4. Відомі особа жертви, місце, час і спосіб злочину, проте невідома особа вбивці. Дана ситуація складається переважно у випадках умисних убивств з хуліганських мотивів, учинених однією особою або групою осіб при раптовому нападі на жертву на вулиці чи у місцях відпочинку в вечірній чи нічний час, у малолюдних місцях. Після вчинення злочину зловмиснику вдається зникнути з місця події.

Алгоритм дій слідчого в даній ситуації є наступним: 1) огляд місця події та огляд трупа; 2) встановлення та допити свідків; 3) з'ясування (за можливістю) ознак зовнішності підозрюваного

та вжиття заходів щодо організації пошуку злочинця за цими ознаками; 4) з'ясування, чи не заволоділи нападники особистими речами жертви, якщо так, то якими саме, і вжиття заходів щодо пошуку привласненого майна (мобільного телефону, предметів одягу, ювелірних виробів тощо); 5) проведення негласних слідчих (розшукових) дій, спрямованих на встановлення злочинця; 6) перевірка виявлених слідів можливого злочинця за криміналістичними обліками, призначення судово-медичної та інших необхідних судових експертиз.

Ситуація 5. Відомі місце, час і спосіб злочину, проте невідома особа вбивці та не встановлена особа жертви. На відміну від попередньої слідчої ситуації в такому випадку на початку кримінального провадження не вдається швидко встановити особу потерпілого. Це є особливо характерним для вбивств осіб без постійного місця проживання, у яких відсутні документи, що посвідчують особу. Отже, для даної ситуації, крім слідчих (розшукових) та інших дій, характерних для попередньої типової слідчої ситуації, актуальності набуває тактична операція «Атрибуція трупа». Важливе значення при цьому має відпрацювання оперативними працівниками осіб без постійного місця проживання в даному районі, оскільки серед них велика вірогідність знаходження не тільки очевидців злочину, а і вбивці.

Підсумовуючи викладене слід відзначити, що типізація слідчих ситуацій початкового етапу розслідування умисних убивств з хуліганських мотивів має здійснюватись передусім на підставі інформаційного компонента, а саме наявності відомостей про окремі обставини злочину. Відповідно до слідчої ситуації має бути обраний алгоритм дій органу досудового розслідування.

Одержано 20.04.2016

УДК 351

Юлія Юріївна Браславець,

*старший викладач кафедри правового регулювання економіки
Харківського національного економічного університету
імені Семена Кузнеця*

ЖИТЛОВО-КОМУНАЛЬНА ПОСЛУГА ЯК ОБ'ЄКТ ПРАВОВІДНОСИН МІЖ СПІВВЛАСНИКАМИ БАГАТОКВАРТИРНОГО БУДИНКУ ТА НАДАВАЧАМИ ЖИТЛОВО-КОМУНАЛЬНИХ ПОСЛУГ

Співвласники багатоквартирного будинку та надавачі житлово-комунальних послуг вступають до правовідносин з приводу надання житлово-комунальних послуг, які виступають об'єктом даних відносин. Питання сутності житлово-комунальної послуги стало предметом дослідження багатьох вчених, як економістів, так і правознавців. Розвиток ринкових відносин у нашій країні став об'єктивною основою виникнення цілого ряду різних видів послуг, у тому числі житлово-комунальних. Пильна увага до житлово-комунальних послуг пояснюється їх призначенням, а саме – забезпечення людині гідного рівня життя, що гарантовано Конституцією України.

Більш детальне визначення житлово-комунальної послуги міститься в роботі М. В. Гулей[1]. Так, вчений під житлово-комунальною послугою розуміє сертифіковану або ліцензовану діяльність виконавця, яка здійснюється на однакових умовах щодо кожного споживача, крім випадків, передбачених законом і іншими правовими актами, і спрямована на створення нематеріального блага – комфортних умов життя і діяльності споживача за допомогою управління багатоквартирним будинком, утримання та ремонту приміщень, поставки належної якості електричної і теплової енергії, водо – і газопостачання, а також водовідведення через приєднані мережі в обсягах, погоджених з виконавцем і споживачем у відповідних договорах. В даному визначенні нам імпонує спрямованість житлово-комунальної послуги на створення комфортних умов. С. С. Мирза [2] розуміє житлово-комунальну послугу як діяльність юридичних і фізичних осіб, що спрямована на задоволення потреб власників, співвласників багатоквартирного будинку та полягає в технічному

обслуговуванні інженерних систем, конструктивних елементів й управлінні житловими будинками та здійснюється на договірній основі.

Визначення житлово-комунальної послуги, є очевидним відсутність єдиного підходу серед вчених-цивілістів щодо розуміння категорії «житлово-комунальна послуга». Щодо законодавчого визначення, то ст. 1 закону України «Про житлово-комунальні послуги» [3] містить дві категорії: житлово-комунальна послуга та комунальна послуга. Відповідно під житлово-комунальною послугою розуміється результат господарської діяльності, спрямованої на забезпечення умов проживання та перебування осіб у жилих і нежилых приміщеннях, будинках і спорудах, комплексах будинків і споруд відповідно до нормативів, норм, стандартів, порядків і правил; а під комунальною послугою – результат господарської діяльності, спрямованої на задоволення потреби фізичної чи юридичної особи у забезпеченні холодною та гарячою водою, водовідведенням, газо- та електропостачанням, опаленням, а також вивезення побутових відходів у порядку, встановленому законодавством. Аналізуючи дані визначення та погляди вчених доходимо до висновку, що результатом отримання житлово-комунальної послуги, складовою якої виступає комунальна, є задоволення потреб співвласників багатоквартирного будинку в комфортних умовах проживання та життєдіяльності.

Природа житлово-комунальної послуги, її комплексний характер спричиняє незрозумілість того, що саме є спожитим продуктом: ресурси щодо яких розраховуються нормативи споживання, чи параметри комфорту, за якими оцінюється сам факт надання або відсутності послуги і її якість. Електроенергія, газ і тепло є товаром, а отже енергетики відпускають товар, а споживачі одержують послуги. Вченими не встановлено на якому етапі товар стає послугою [4].

Послуга як і будь-яка діяльність має певний результат, але цей результат має немайновий характер. Послуга сприймається послугоотримувачем, в нашому випадку – співвласниками багатоквартирного будинку, в процесі надання послуги або по завершенні послуги, що отримує вираз у настанні бажаного результату. Так, в процесі надання послуги співвласники отримують

теплу та питну воду, прибрану прибудинкову територію, вивезене сміття, а як результат даної послуги – комфортні умови проживання. Саме в цьому полягає відмінність житлово-комунальної послуги, наприклад від робіт, результатом виконання яких є певний уречевлений результат. Варто відмітити, що надання послуги не є гарантією досягнення бажаного результату, тобто житлово-комунальна послуга може надаватися, але результат – комфортні умови проживання – не досягається.

Для всебічного дослідження проблем правового регулювання відносин між надавачами житлово-комунальних послуг та співвласниками багатоквартирних будинків необхідно прокласифікувати житлово-комунальні послуги за певними ознаками. Під класифікацією розуміється здійснення поділу. Класифікація житлово-комунальних послуг сприяє найбільш повному розумінню даного виду діяльності як об'єкта цивільно-правового регулювання. В юридичній літературі були розробки з даного питання, але здебільшого дослідженню підлягали лише комунальні послуги.

Зважаючи на те, що житлово-комунальні послуги є умовним позначенням різних видів діяльності спірні питання класифікації даних послуг потребують дослідження. Класифікація житлово-комунальних послуг регламентована ст. 12 закону України «Про житлово-комунальні послуги». Залежно від порядку затвердження цін/тарифів на житлово-комунальні послуги вони поділяються на три групи:

перша група – житлово-комунальні послуги, ціни/тарифи на які затверджують уповноважені центральні органи виконавчої влади, а у випадках, передбачених законом, – національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері комунальних послуг та національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері енергетики;

друга група – житлово-комунальні послуги, ціни/тарифи на які затверджують органи місцевого самоврядування для надання на відповідній території;

третья група – житлово-комунальні послуги, ціни/тарифи на які визначаються виключно за договором (домовленістю сторін).

Разом з тим, дані послуги можна класифікувати за іншими ознаками. По-перше, це звичайно, розподіл на комунальні

послуги та житлові. До комунальних послуг відносяться послуги з холодного та гарячого водопостачання; водовідведення; електропостачання; газопостачання; опалення; утилізація твердих побутових відходів. До житлових відносяться послуги з утримання і ремонту житлового приміщення, включаючи послуги і роботи з управління багатоквартирним будинком, утримання та поточного ремонту загального майна в багатоквартирному домі; капітального ремонту загального майна в багатоквартирному будинку для співвласників житла; вивезення твердих і рідких побутових відходів багатоквартирних житлових будинків, а також надання в користування житлових приміщень за договором соціального найму або договором найму житлового приміщення державного або муніципального житлового фонду [5].

І. М. Кіров, В. Г. Задорожний, В. Г. Захарчук [6] залежно від порядку контролю якості і кількості наданих послуг поділяють житлово-комунальні послуги на:

1) комунальні послуги, у яких повинен використовуватися метрологічний контроль за якістю і кількістю наданих послуг при розрахунках між виробником і виконавцем, між виконавцем і споживачем послуг, між енергопостачальником, газопостачальником і споживачем. Метрологічний контроль повинен використовуватися при розрахунках за послуги електро-, газопостачання, централізоване постачання холодної та гарячої води, централізоване опалення.

2) комунальні послуги, в яких не використовується метрологічний контроль за якістю і кількістю наданих послуг. Це послуги з утримання будинків і споруд та прибудинкових територій (крім метрологічного контролю витрат холодної води на поливання прибудинкової території, витрат тепла на опалення місць загального користування, витрат електроенергії на роботу ліфтів та освітлення місць загального користування); послуги з управління будинком, спорудою або групою будинків; послуги з ремонту приміщень, будинків, споруд; вивезення побутових відходів.

Аналіз показав, що в працях з питань розвитку ринку житлово-комунальних послуг вітчизняних вчених і практиків недостатньо конкретизовано поняття житлово-комунальні послуги. Даний фактор призводить до розробок недостатньо повних

класифікацій ЖКП, до проблем формування взаємовідносин між суб'єктами ринку.

На основі вивчення і узагальнення теоретичних підходів, на нашу думку, можна уточнити, що за своєю економічною природою житлово-комунальні послуги – є специфічною формою соціально-економічних відносин, між виробником і споживачем, що виникають в результаті забезпечення населення послугами (технічне обслуговування інженерних систем, конструктивних елементів та ремонтів) необхідної якості та необхідної кількості.

Список використаних джерел:

1. Гулей М. В. Жилищно-коммунальные услуги как объект гражданско-правового регулирования в Российской Федерации : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Гулей Михаил Васильевич. – М., 2010. – 187 с.

2. Мирза С. С. Договір про надання послуг з управління багато-квартирним будинком : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Мирза Світлана Степанівна. – Київ, 2011. – 20 с.

3. Про житлово-комунальні послуги : закон України від 24 черв. 2004 р. № 1875-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1875-15>.

4. Жемеренко Є. Актуальні проблеми становлення та розвитку комунальних відносин в Україні / Є. Жемеренко // Актуальні проблеми економіки. – 2005. – № 9. – С. 3–10.

5. Дацій О. І. Наукові принципи розвитку житлово-комунального господарства та побудова цільових комплексних програм / О. І. Дацій // Держава та регіони. – 2006. – № 4. – С. 46–50.

6. Кіров І. М. Сучасні проблеми у сфері надання житлово-комунальних послуг / І. М. Кіров, В. Г. Задорожний, В. Г. Захарчук // Вісник соціально-економічних досліджень. – 2007. – Вип. 26. – С. 152–157.

Одержано 23.04.2016

УДК 159.9:159.94

Кирило Андрійович Буремечков,

курсант

Національного університету цивільного захисту України

**ПРОФЕСІЙНА АДАПТАЦІЯ КУРСАНТІВ ДО УМОВ
НАВЧАННЯ У ВИЩОМУ НАВЧАЛЬНОМУ ЗАКЛАДІ
ДСНС УКРАЇНИ**

Зміни, що відбуваються останніми роками в політичній, економічній і соціальній сферах нашого суспільства, відобразилися

на системі відомчої освіти, викликали певні труднощі в підготовці кадрів для органів внутрішніх справ і підрозділів ДСНС України.

Процеси, які відбуваються в країні, якісно змінили педагогічну ситуацію і зажадали пошуку принципово нових напрямів оптимізації навчання і виховання кадрів. Одним з найбільш перспективних напрямів в даний час є психологічний супровід процесу професійної адаптації курсантів до умов навчання у вузі [1–3].

Однією з актуальних на сьогодні задач є організація психологічного супроводу курсантів в процесі навчання, оцінка ступеня адаптації до служби курсантів першого курсу, вивчення соціально-психологічних явищ в навчальних групах, психологічна корекція негативної і нестійкої мотивації курсантів до професійної діяльності. Не дивлячись на актуальність і практичну значущість, дані проблеми на сучасному етапі розроблені недостатньо.

Метою нашого дослідження є визначення основних закономірностей і етапів професійної адаптації курсантів до умов навчання у вищому навчальному закладі ДСНС, запропонувати способи оптимізації процесу адаптації [5].

Об'єкт дослідження: курсанти вищого навчального закладу ДСНС.

Предмет дослідження: мотиви вибору професії рятувальника, індивідуально-психологічні характеристики курсантів, їх вплив на успішність навчальної і службової діяльності у вищому навчальному закладі ДСНС.

Для досягнення мети дослідження нами розв'язувалися наступні задачі:

1. Вивчена динаміка професійних уявлень і установок, мотивації курсантів до професійної діяльності в різні періоди навчання. Виявлені чинники, що впливають на характер їх змін.

2. Визначені закономірності динаміки ціннісних орієнтацій курсантів в процесі професійної адаптації до умов навчання у вищому навчальному закладі ДСНС.

3. Виявлена динаміка індивідуально-психологічних якостей курсантів в період професійної адаптації.

4. Вивчена залежність ефективності навчальної і службової діяльності від індивідуально-психологічних особливостей особистості курсантів.

5. Запропоновані і знаходяться в стадії апробації методи психологічної корекції курсантів з ознаками утрудненої адаптації до умов навчання у вищому навчальному закладі ДСНС.

Професійна адаптація курсантів до умов навчання у вищому навчальному закладі ДСНС на різних рівнях і етапах навчання протікає нерівномірно. Облік закономірностей динаміки індивідуально-психологічних характеристик і формування професійно важливих якостей курсантів при організації виховної роботи дозволить підвищити ефективність процесу підготовки кадрів.

В процесі навчання у вищому навчальному закладі ДСНС професійна мотивація курсантів знижується. Достовірні зміни сфери мотивації відбуваються на 2 і 3 курсах навчання. Динаміка мотивації обумовлена впливом чотирьох груп чинників: глобального макросередовища, локального макросередовища, мікросередовища і особистісних [4].

Професійна адаптація курсантів до умов навчання у вищому навчальному закладі ДСНС протікає нерівномірно. Адаптація на соціально-психологічному рівні завершується на 2 курсі, професійна адаптація – на 3 курсі. Основні зміни в суб'єктивних характеристиках функціонального стану відбуваються в перші місяці навчання.

У висновку хотілося б підкреслити, що успішна адаптація курсантів до умов навчання і вимог майбутньої професійної діяльності не тільки є ознакою психічного здоров'я і показником зрілості особистості, але і є гарантом подальшого повноцінного професійного і особистісного зростання фахівця.

Список використаних джерел:

1. Адаптация учащихся и молодежи к трудовой и учебной деятельности / отв. ред. В. Г. Асеев. – Иркутск : ИГПУ, 1986. – 124 с.
2. Балл Г. А. Понятие адаптации и его значение для психологии личности / Г. А. Балл // Вопросы психологии. – 1989. – № 1. – С. 119–122.
3. Бушурова В. Г. Психологическая адаптация курсантов к условиям вуза / В. Г. Бушурова // Вестник Ленинградского университета. Серия 6. – 1985. – № 27. – С. 45–54.
4. Хмиров І. М. Адаптація курсантів вищого навчального закладу ДСНС України в умовах зміни соціального середовища / І. М. Хмиров, Г. О. Барабаш // Наукове забезпечення діяльності оперативно-рятувальних підрозділів (Теорія та практика) : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Харків, 12 берез. 2015 р.) / М-во освіти і науки України,

Держ. служба України з надзвич. ситуацій, Нац. ун-т цивіл. захисту України. – Харків : НУЦЗУ, 2015. – 197 с.

5. Хмиров І. М. Соціально-демографічні фактори первинної психологічної адаптації курсантів до умов навчання та служби у вищих навчальних закладах МНС України : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.09 / Хмиров Ігор Михайлович. – Харків, 2013. – 41 с.

Одержано 22.04.2016

УДК 343.1:65.012.8

Ксенія Анатоліївна Володько,

ад'юнкт докторантури та ад'юнктури

Харківського національного університету внутрішніх справ

ПОРЯДОК ФОРМУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ ПОШУКОВИХ СИСТЕМ У СИСТЕМІ МВС

Технічний прогрес охопив усі сфери життя суспільства. Тому серед основних напрямів державної інформаційної політики в Україні сьогодні, відповідно до ст. 3 закону України «Про інформацію» [1], є: забезпечення рівних можливостей щодо створення, збирання, одержання, зберігання, використання, поширення, охорони, захисту інформації; створення умов для формування в Україні інформаційного суспільства; створення інформаційних систем і мереж інформації; постійне оновлення, збагачення та зберігання національних інформаційних ресурсів; забезпечення інформаційної безпеки України; сприяння міжнародній співпраці в інформаційній сфері та входженню України до світового інформаційного простору. Останнім часом в Україні все більше спостерігається інтенсивне впровадження сучасних інформаційних технологій в життєдіяльність держави, у тому числі в діяльність органів внутрішніх справ (ОВС) України в цілому, зокрема Національної поліції України.

Важливим напрямком підвищення ефективності правоохоронної діяльності щодо боротьби зі злочинністю та охорони громадського порядку є інформатизація всіх підрозділів МВС. Одним з основних завдань функціонування системи інформаційного забезпечення діяльності стає завдання інформатизації підрозділів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність [2]. В ОВС України вже накопичено чималий досвід використання різноманітних інформаційних та інформаційно-телекомунікаційних систем

оперативно-розшукового та інформаційно-довідкового призначення [3].

Наказом Національної поліції України від 30 грудня 2015 року № 228 створено Департамент інформаційної підтримки та координації поліції (ДІПКП) «102» Національної поліції України, який організовує і здійснює заходи, передбачені законодавством України, що спрямовані на інформаційно-аналітичне та інформаційно-пошукове забезпечення правоохоронної діяльності та захист персональних даних при їх обробці в структурних підрозділах апарату Національної поліції України. ДІПКП формує основні напрями діяльності поліції у сфері інформатизації, здійснює інформаційно-пошукову та інформаційно-аналітичну роботу, бере участь у розробленні проектів нормативно-правових актів МВС з питань, що належать до компетенції поліції, які стосуються інформаційно-аналітичного забезпечення, а також обробки персональних даних в органах і підрозділах поліції [4].

Інформаційні підсистеми як основна складова частина системи інформаційного забезпечення, що призначені для збору, накопичення, зберігання та обробки інформації певних напрямків обліків та орієнтовані на використання в діяльності багатьох служб. Для оперативного інформаційного забезпечення службової діяльності всіх підрозділів в системі органів внутрішніх справ створюються інформаційні обліки [2]. Основним елементом цієї системи є типовий Автоматизований банк даних (АБД) оперативно-розшукового й профілактичного призначення, що забезпечує перехід від рішення локальних завдань до комплексної обробки інформації про об'єкти обліку ОВС і надає можливість накопичення, пошуку й видачі відомостей значно більшого обсягу, чим раніше, особливо при використанні аналітичних масивів ручних картотек [6].

Оперативно-розшукова діяльність здійснюється заради отримання інформації, її накопичення, систематизації, обробки, аналізу і висновків та вжиття відповідних заходів. Робота кожного оперативного підрозділу пов'язана, в першу чергу, з виявленням, попередженням, розкриттям і розслідуванням злочинів. Повне і всебічне висвітлення діяльності суб'єкта правопорушення являється запорукою успішного припинення його протиправної поведінки. Безумовно, ефективність використання матеріалів

оперативно-розшукової діяльності за зазначеними напрямками буде зростати, якщо вони будуть опрацьовані в інформаційно-аналітичних системах і передані каналами електронної пошти [5].

Згідно Методичних рекомендацій щодо Алгоритму дій користувачів з організації формування Інтегрованої інформаційно-пошукової системи органів внутрішніх справ України (далі – Алгоритм) для використання під час виконання службових завдань за напрямками діяльності. Згідно Додатку 1 до Алгоритму, підрозділи карного розшуку надають та вносять інформацію до таких підсистем [7]:

1. ІІ «Розшук». Облік здійснюється відповідно до вимог законодавства, які регламентують в органах внутрішніх справ організацію розшуку підозрюваних, обвинувачених (підсудних) осіб, які ухиляються від відбування покарання, безвісно зниклих та інших категорій осіб, які розшуковуються.

2. ІІ «Пізнання». Облік здійснюється відповідно до вимог законодавства, які регламентують в органах внутрішніх справ організацію розшуку безвісно зниклих осіб, встановлення особи невпізнаних трупів та інших категорій осіб, що розшуковуються.

3. ІІ «Річ». Обліку підлягають відомості щодо речей, викрадених, вилучених з ознаками підробки, заборонених або обмежених в обороті у фізичних осіб, безгосподарних, що знайдено або вилучено із камер схову вокзалів, портів, аеропортів, зданих до ОВС, які мають індивідуальні заводські (фабричні) номери.

4. ІІ «Антикваріат». Обліку підлягають відомості щодо викрадених, вилучених культурних цінностей, що належать до об'єктів матеріальної і духовної культури та мають художнє, історичне, етнографічне та наукове значення.

5. ІІ «Особа». Обліку підлягають особи, які вчинили правопорушення та щодо яких здійснюється профілактична робота працівниками ОВС.

6. ІІ «Кримінальна зброя». Обліку підлягають відомості щодо зброї, викраденої, утраченої, знайденої, зданої до ОВС, вилученої працівниками ОВС із числа тієї, що незаконно зберігалася, незалежно від її технічного стану, що має індивідуальні заводські (фабричні) номери або номери деталей.

7. ІІ «Викрадені (втрачені) документи». Обліку підлягають відомості щодо викрадених, утрачених документів (бланків

документів), паспортних документів померлих громадян України, не зданих до органів ДМС, паспортних документів визнаних недійсними, паспортних документів осіб, які знаходяться в розшуку, та які мають індивідуальні заводські (фабричні) номери.

Згідно Методичних рекомендацій щодо порядку роботи з електронною карткою обліку доручень на проведення слідчих (розшукових) дій в інформаційній підсистемі «Слідство: доручення» Інтегрованої інформаційно-пошукової системи органів внутрішніх справ України регулюють порядок внесення відомостей до інформаційних ресурсів Інтегрованої інформаційно-пошукової системи органів внутрішніх справ при складанні доручень на проведення слідчих (розшукових) дій авторизованими користувачами [8].

Враховуючи вищесказане можна зазначити, що інформаційні системи суттєво полегшують виконання завдань, що стоять перед підрозділами карного розшуку та підвищують ефективність їх роботи. На сьогодні діючі інформаційні системи, що не є досить розвиненими та сучасними для того, щоб всебічно забезпечити наявні потреби працівників, і потребують вдосконалення, на рівнях від збору до обробки інформації. Також потрібно зазначити, що й ті системи які вже впроваджено та які функціонують використовуються співробітниками в неповному обсязі. Тому, задля якісного задоволення інформаційних потреб підрозділів карного розшуку необхідне постійне оновлення програмного забезпечення та інформаційних систем, налагодження якісної інформаційної взаємодії підрозділів та їх матеріально-технічне забезпечення.

Список використаних джерел:

1. Про інформацію : закон України від 2 жовт. 1992 р. № 2657-ХІІ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12>.

2. Арістова І. В. Державна інформаційна політика та її реалізація в діяльності органів внутрішніх справ України: організаційно-правові засади : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.07 [Електронний ресурс] / Арістова Ірина Василівна. – Харків, 2002. – Режим доступу: <http://mego.info/матеріал/дисертація-з-права-державна-інформаційна-політика-та-її-реалізація-в-діяльності-органів-вну>.

3. Навчально-методичні матеріали з дисципліни «Інформаційне забезпечення ОВС» [Електронний ресурс]. – 15 с. – Режим доступу: <http://www.naiau.kiev.ua/nnipfpskm/files/KIT/NMM-izovs.doc>.

4. Департамент інформаційної підтримки та координації поліції «102» Національної поліції України [Електронний ресурс] // Національна поліція України : тимчас. веб-сайт. – 17.02.2016. – Режим доступу: <http://www.npu.gov.ua/uk/publish/article/1820541>.

5. Бандурка О. М. Теорія і практика оперативно-розшукової діяльності : монографія / О. М. Бандурка. – Харків : Золота миля, 2012. – 620 с.

6. Білецький В. О. Інформаційне забезпечення оперативно-розшукової діяльності у прикордонній сфері / В. О. Білецький // Публічне управління: теорія та практика. – 2013. – Вип. 2. – С. 176–180. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pubupr_2013_2_31.

7. Методичні рекомендації щодо алгоритму дій користувачів з організації формування Інтегрованої інформаційно-пошукової системи органів внутрішніх справ України : надісл. вказівкою МВС України від 16 січ. 2014 р. № 727/Зр. – Київ : МВС України, 2014. – 81 с.

8. Методичні рекомендації щодо порядку роботи з електронною картою обліку доручень на проведення слідчих (розшукових) дій в інформаційній підсистемі «Слідство: доручення» Інтегрованої інформаційно-пошукової системи органів внутрішніх справ України : надісл. вказівкою МВС України від 3 жовт. 2014 р. № 21248/Ск. – Київ : МВС України, 2014. – 34 с.

Одержано 20.04.2016

УДК [343.98:343.611](477)

Євген Леонідович Галагура,

ад'юнкт докторантури та ад'юнктури

Харківського національного університету внутрішніх справ

РОЗСЛІДУВАННЯ УМИСНИХ ВБИВСТВ ІЗ МОТИВІВ РАСОВОЇ, НАЦІОНАЛЬНОЇ ЧИ РЕЛІГІЙНОЇ НЕТЕРПИМОСТІ

Найбільш небезпечними проявами ксенофобії чи екстремістських дій у будь-якому суспільстві є насильницькі злочини, вчинені на ґрунті расової, національної чи релігійної нетерпимості. Злочини на ґрунті нетерпимості мають більший руйнівний для суспільства ефект у порівнянні з іншими злочинами, оскільки мають специфічний психологічний вплив на потерпілих, а значить і більшу суспільну небезпеку.

Розслідування умисних вбивств на ґрунті расової, національної чи релігійної нетерпимості має низку особливостей, які

відрізняють організацію розслідування цієї категорії злочинів від інших злочинів проти життя та здоров'я. До таких особливостей належать необхідність обґрунтованого доказування мотиву злочину та, відповідно, більш ретельного і глибокого аналізу особи підозрюваного/обвинувачуваного, необхідність застосування спеціальних знань, зокрема залучення спеціалістів до проведення слідчих (розшукових) дій та призначення відповідних експертиз, які не є традиційними для слідчої практики розслідування умисних вбивств з хуліганських мотивів тощо.

Основним елементом, який відрізняє насильницькі злочини, вчинені на ґрунті расової, національної чи релігійної нетерпимості від інших злочинів проти життя і здоров'я особи та є підставою їх об'єднання до однієї групи, є наявність відповідного мотиву.

В якості одного з основних елементів криміналістичної характеристики умисних вбивств з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості необхідно розглядати психічну діяльність суб'єкту, яка включає в себе вибір цілей, засобів досягнення цих цілей, мотивації злочинної поведінки, ставлення до своїх дій та їх наслідків (можливих і тих, що вже настали).

Мотив расової, національної чи релігійної ворожнечі виникає у злочинця внаслідок деформації свідомості і появи помилкових потреб, так званих «квазіпотреб». Такими «квазіпотребами» стають [4]:

- уявна необхідність «захисту» від представників інших рас, національностей, релігій;
- бажання показати «перевагу» представників однієї раси над іншими (наприклад, європеїдної раси над представниками негроїдної та монголоїдної);
- ненависть до представників інших рас, націй або віросповідань.

Своєрідність індивідуальної злочинної поведінки полягає в тому, що поряд із чинниками зовнішнього середовища (причини й умови), її обумовлюють і внутрішні чинники (мотив, мета і форма провини).

Тому виникнення мотиву етнорелігійної ворожнечі відбувається під впливом як внутрішньої установки особистості, з одного боку, так і навколишнього соціального середовища, виховання,

способу життя – з іншого. Тобто, в узагальненому вигляді під мотивом національної (расової, релігійної) ненависті або ворожнечі слід розуміти зумовлені певними потребами внутрішні спонукання, що виражають прагнення винного показати свою перевагу і неповноцінність потерпілого через його приналежність до конкретної (іншої) нації (раси, віросповідання), і внаслідок цього виразити своє ненависне до нього ставлення, принизити його гідність [2, с. 63]. Саме такі спонукання і призводять до злочинів, вчинених за мотивом політичної, ідеологічної, расової, національної чи релігійної ненависті або ворожнечі, чи то за мотивом ненависті або ворожнечі стосовно будь-якої цілої соціальної групи.

При розслідуванні умисних вбивств в Україні, вчинених на ґрунті расової, національної чи релігійної нетерпимості найбільш часто зустрічаються наступні формулювання мотивів:

- неприязнь до осіб неслов'янської зовнішності (з явними ознаками особи кавказької національності);
- домогтися суспільного резонансу і розпалювання міжнаціональної ненависті і ворожнечі з метою дестабілізації обстановки в країні;
- відчуваючи ненависть і почуття ворожнечі до людей іншої раси неслов'янського походження;
- дії, спрямовані на збудження ненависті;
- належність потерпілих до іншої національності або їхня прихильність до іншої ідеології.

Типові помилки, яких припускаються слідчі при доказуванні мотиву расової, національної чи релігійної нетерпимості є такі:

- 1) не висування версії про вчинення злочину з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості на ранніх етапах досудового розслідування при наявності ознак, які вказують на такий мотив;
- 2) поверхнева або упереджена оцінка доказів, що підтверджують версію вчинення злочину на ґрунті расової, національної чи релігійної нетерпимості;
- 3) зосередження зусиль із доказування мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості лише на підставі дослідження обставин, які мали місце в ході скоєння кримінального

правопорушення, без урахування ширшого контексту, зокрема результатів аналізу оперативної обстановки;

4) неконкретність та безсистемність викладення доказів, які підтверджують факт вчинення злочину з мотиву расової, національної чи релігійної нетерпимості;

5) не встановлення причин та умов виникнення мотиву расової, національної чи релігійної нетерпимості.

Разом із тим, можна виокремити ще низку факторів, які впливають на ефективність досудового розслідування злочинів на ґрунті расової, національної чи релігійної нетерпимості.

По-перше, злочини на ґрунті расової, національної чи релігійної нетерпимості мають складний механізм вчинення та доказування, що, відповідно, потребує правильного добору криміналістичних методик і забезпечення на найбільш ранніх етапах досудового розслідування. Такий добір, серед іншого, залежить і від попередньої кримінально-правової кваліфікації, яка згідно з п. 5 ч. 5 ст. 214 КПК України має в обов'язковому порядку вноситися до Єдиного реєстру досудових розслідувань, без чого початок досудового розслідування неможливий. Водночас, кримінально-правова кваліфікація дій підозрюваного як злочину на ґрунті расової, національної чи релігійної нетерпимості не завжди можлива на етапі початку досудового розслідування, а лише з моменту встановлення особи підозрюваного, тобто після повідомлення про підозру [3, с. 21]. Тому дуже часто спостерігається ситуація, в якій попередня кваліфікація кримінального правопорушення проводиться без врахування будь-яких кваліфікуючих ознак чи за кваліфікуючими ознаками, які не відображають природи злочину на ґрунті расової, національної чи релігійної нетерпимості.

Хоча перекваліфікація, яка враховує мотив расової, національної чи релігійної нетерпимості, можлива й на пізніших етапах кримінального провадження, зокрема після встановлення та вивчення особи підозрюваного, неповна попередня кваліфікація часто призводить до того, що для здійснення досудового розслідування обирається невірна криміналістична методика, докази, які підтверджували б факт скоєння кримінального правопорушення з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості, відповідно ігноруються, а пізніше, особливо з огляду на стислі

процесуальні строки, які відповідно до ст. 219 КПК рахуються з моменту повідомлення особі про підозру у скоєнні злочину, не враховуються при складанні обвинувального акту.

По-друге, привертає увагу той факт, що специфіку розслідування злочинів на ґрунті расової, національної чи релігійної нетерпимості обумовлює необхідність широкого застосування спеціальних знань у сферах соціогуманітарного характеру, зокрема соціолінгвістичної, соціопсихологічної, етнологічної, етнографічної, релігіознавчої та соціоантропологічної, а іноді навіть кількох одразу.

Водночас, оскільки зазначені сфери є нетрадиційними для судової експертизи, знайти експертів, які б відповідали вимогам, встановленим як статтею 69 КПК України, так і законом України «Про судову експертизу» та іншими нормативно-правовими актами, що регулюють питання призначення судових експертиз та експертних досліджень, може бути проблематичним. Відповідно, при організації кримінального провадження щодо злочинів на ґрунті расової, національної чи релігійної нетерпимості необхідно розпочинати пошук відповідного експерта якомога раніше – одразу після внесення відомостей про вчинення кримінального правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань. Звичайно, повертаючись до вже сказаного, для цього потрібно, аби слідчим та/або прокурором не була проігнорована версія щодо наявності мотиву расової, національної чи релігійної нетерпимості. Також, органи досудового розслідування і прокуратури повинні бути обізнаними в тому, яка конкретно експертиза або набір експертиз можуть бути необхідними з огляду на індивідуальні обставини скоєння кримінального правопорушення з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості.

Все це дає підстави для висновку про необхідність створення (базової) методики розслідування умисних вбивств з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості, що дозволить успішно розслідувати злочини зазначеної категорії.

Список використаних джерел:

1. Ахмедов У. Н. Доказывание мотива национальной или расовой ненависти или вражды по делам о преступлениях против жизни и здоровья : автореф. дисс. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Ахмедов Ульви Низами оглы. – Воронеж, 2008. – 26 с.

2. Розслідування злочинів, вчинених на ґрунті нетерпимості : навч.-практ. посіб. / Н. В. Дрьоміна-Волок, В. М. Канюс, Є. М. Корж та ін. ; за ред. І. М. Осики. – Київ : American Bar Association, 2012. – 167 с.

3. Пономарьов С. Ю. Прогалини у сфері запобігання, документування, розслідування та притягнення до відповідальності осіб, винних у вчиненні злочинів на ґрунті нетерпимості / С. Ю. Пономарьов. – Київ : Міжнар. орг. з міграції, Представництво в Україні, 2015. – 36 с.

4. Савченко А. В. Вплив мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості на кваліфікацію злочинів / А. В. Савченко // Вісник Академії адвокатури України. – 2010. – № 1 (17). – С. 174–177.

5. Процессуальные и тактические аспекты экспертизы по делам о преступлениях на почве расовой ненависти. Проблемы подготовки специалистов : Семинар : стеногр. отчет. – СПб. : Гражд. контроль, 2013. – 49 с.

Одержано 20.04.2016

УДК 343.13

Адам Лаврентійович Даль,

ад'юнкт докторантури та ад'юнктури

Харківського національного університету внутрішніх справ

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ СТРОКУ ТРИМАННЯ ПІД ВАРТОЮ ТА ПОРЯДКУ ЙОГО ПРОДОВЖЕННЯ

Однією з новел чинного КПК України є включення до переліку загальних засад кримінального провадження розумних строків, що стосується й строків тримання під вартою та їх продовження. Відповідно до положень ч. 2 ст. 197 КПК України строк тримання під вартою обчислюється з моменту взяття особи під варту, а у випадку, коли взяттю під варту передувало затримання підозрюваного, обвинуваченого, облік часу починається з моменту затримання особи. Оперативності розгляду кримінальних проваджень, по якій особа тримається під вартою, ґрунтуються на підвищених вимогах до розумного строку розгляду (з урахуванням виключного ступеня тимчасового обмеження права особи на свободу).

Строк дії ухвали слідчого судді, суду про тримання під вартою або продовження його строку не може перевищувати 60 днів. Разом з тим зазначимо, що в положенні ч. 1 ст. 156 КПК України 1960 р. було передбачено, що тримання під вартою під

час попереднього розслідування не повинно тривати більше двох місяців. З приводу цього необхідно зазначити про те, що строки, передбачені чинним КПК України, в тому числі щодо тримання під вартою, обчислюються годинами, днями і місяцями. При цьому, строк тримання під вартою закінчується о 24 годині останнього дня строку (ч. 3 ст. 114 КПК України). Обчислення строків тримання під вартою має свої особливості, зокрема: 1) в нього включається той день, від якого починається строк; 2) зараховується неробочий час, вихідні та святкові дні; 3) не поширюється правило, відповідно до якого закінчення строку, який обчислюється днями або місяцями, припадає на неробочий день, останнім днем цього строку вважається наступний за ним робочий день.

Також у положеннях КПК України закріплено правило, відповідно до якого строк затримання та перебування особи у психіатричному закладі під час проведення експертизи зараховується до строку тримання під вартою. У разі повторного взяття під варту особи, в тому ж самому кримінальному провадженні строк, тримання під вартою обчислюється з урахуванням часу тримання під вартою раніше. У такому випадку звільнення особи з-під варту за підозрою чи обвинуваченням у вчиненні кримінального правопорушення є лише обставиною, яка перериває обрахування строків тримання під вартою [1]. При цьому вважаємо за доцільне включити до вказаного переліку обставин також затримання підозрюваного, обвинуваченого поза межами України і до передачі органу, що здійснює кримінальне провадження на території України.

Новелою КПК України 2012 р. з цих питань є положення ч. 4 ст. 196, відповідно до якого в ухвалі про обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою слідчий суддя, суд зобов'язаний визначити дату закінчення її дії у межах строку, передбаченого КПК України. Такий же обов'язок є й у судді під час продовження строків тримання під вартою. Вказане нововведення, на наш погляд, є доцільним і таким, що сприяє дотриманню засад кримінального провадження, зокрема законності та забезпечення права на свободу і особисту недоторканість. У зв'язку з цим Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних та кримінальних справ звернув увагу на обов'язковість

дотримання судами даного положення КПК України, оскільки у протилежному випадку органи Державної пенітенціарної служби України, куди направляється особа для перебування під вартою, звертаються із клопотанням про винесення додаткової ухвали щодо визначення дати закінчення дії ухвали про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою, що не передбачено КПК України.

Окремо звернемо увагу на те, що у світі існує законодавча практика, коли верхню межу загального строку тримання під вартою не визначено. Наприклад, за дослідженням О. А. Трефілова, у КПК Швейцарії такої межі не встановлено. Причиною такого рішення законодавця, як зазначив учений, є те, що кожна кримінальна справа є неповторною, її фактична і юридична складність залежить від цілого ряду обставин. У зв'язку з цим заздалегідь практично неможливо визначити «усереднений» максимальний термін ув'язнення. З цієї причини рішення даного питання законодавець залишив правозастосовнику [2, с. 165]. Проте, з огляду на принцип гуманності, з наведеною законодавчою позицією важко погодитись.

Підкреслюючи необхідність дотримання положень КПК України в числі обчислення сукупного строку тримання під вартою, Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних та кримінальних справ вказав на те, що при надходженні клопотання про продовження строку тримання під вартою особи, яка перебуває під вартою понад півтора роки, у задоволенні такого клопотання має бути відмовлено [3].

Розглядаючи питання про строк тримання під вартою, варто наголосити на тому, що за чинним КПК України їх граничні межі більш детально встановлені на стадії досудового розслідування, при цьому щодо судового провадження мова не йдеться. Така законодавча прогалина призводить до тривалого тримання підозрюваних, обвинувачених під вартою, а обґрунтованість цих термінів у більшості випадків перевіряється судом лише з ініціативи сторони захисту. Водночас у пункті 14 Рекомендацій Комітету Міністрів державам – членам Ради Європи від 27 червня 1980 р. міститься положення, відповідно до якого тримання під вартою до суду повинно переглядатися протягом розумно коротких інтервалів часу, які повинні бути встановлені законом або

судовим органом. При такому перегляді слід брати до уваги всі зміни в обставинах, які відбулися з того моменту, як особа тримається під вартою [4], що слід передбачити у чинному КПК України, адже подібного роду положень не закріплено, а суди не встановлюють таких інтервалів.

Отже, у підсумку можна констатувати, що незважаючи на радикальні зміни в КПК України в частині визначення строку тримання під вартою та порядку його продовження, по окремих питаннях все ж таки до сьогодні залишаються прогалини, які потребують свого вдосконалення.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : наук.-практ. комент. : у 2 т. Т. 1 / [О. М. Бандурка, Є. М. Блажівський, Є. П. Бурдоль та ін.] ; за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, А. В. Портнова. – Харків : Право, 2012. – 768 с.
2. Трефилов А. А. Организация досудебного производства по УПК Швейцарии 2007 года : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Трефилов Александр Анатольевич. – М., 2014. – 199 с.
3. Узагальнення судової практики щодо розгляду слідчим суддею клопотань про застосування заходів забезпечення кримінального провадження (витяг) / Вищ. спеціаліз. суд України з розгляду цивіл. та кримін. справ. – Київ, 2014. – 73 с.
4. Про взяття під варту до суду : рекомендації від 27 черв. 1980 р. R (80) 11 [Електронний ресурс]. – Режим доступу до сайту Офісу Ради Європи в Україні: <http://www.coe.kiev.ua>.

Одержано 21.04.2016

УДК 343.1(477)

Сергій Вікторович Джевага,

ад'юнкт докторантури та ад'юнктури

Харківського національного університету внутрішніх справ

**ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ
ЗНАНЬ У КРИМІНАЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ ЗГІДНО
З КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНИМ КОДЕКСОМ
1960 РОКУ**

Після 38 років існування Кримінально-Процесуального Кодексу РРФСР від 15 лютого 1923 р. відбулись зміни [1]. Це сталося в часи «хрущовської відлиги» по гуманізації законодавства та створенні умов для швидкого, об'єктивного й неупередженого

розслідування злочинів, забезпечення правильного застосування закону по викриттю винних та недопущення покарання невинуватих. Результатом цих дій стало прийняття 28.12.1960 Кримінально-процесуального кодексу УРСР (у РРФСР прийняли 17.10.1960), який вступив в силу 01.04.1961 [2]. Нова редакція КПК 1960 р. не повністю вирішила проблеми пов'язані із залученням спеціальних знань у попереднє слідство та провадження в суді, проте вперше відбувся поділ обізнаних осіб на спеціаліста та експерта. Прямого визначення у КПК 1960 р. терміну «експерт» та «спеціаліст» не було визначено з моменту прийняття та на протязі 51 року існування.

Перша редакція КПК 1960 р. опосередковано визначила особу «експерта», яка являє собою залучену до розслідування та розгляду в суді кримінальної справи особи з науковими, технічними або іншими спеціальними знаннями, що необхідні для дачі висновку з досліджуваних питань, згідно ст. 75 КПК 1960 р. Новелою стало визначення прав експерта у ст. 77 КПК 1960 р., що полягало в наділенні процесуальною ініціативою експерта по призначеній експертизі та виражалось в ознайомленні з матеріалами справи, порушенні клопотання про представлення нових матеріалів для експертизи, за дозволом бути присутнім при слідчих діях та задавати питання допитуваним. Це слугувало підґрунтям для експерта щодо повного та об'єктивного дослідження матеріальних об'єктів, явищ та процесів, які містять інформацію про обставини кримінальної справи.

У порівнянні з КПК 1923 р., було розширено випадки обов'язкового призначення експертизи, проте вилучили вимогу по встановленню психічного стану свідка в тих випадках, коли у слідчого або суду з цього приводу виникають сумніви. Згідно ст. 76 КПК 1960 р., були додатково встановлені наступні випадки обов'язкового призначення експертизи: 1) для встановлення тяжкості тілесних ушкоджень; 2) для встановлення статевої зрілості потерпілого в справах про злочини, передбачені ст. 155 Кримінального кодексу України «Статеві зносини з особою яка не досягла статевої зрілості»; 3) для встановлення віку підозрюваного або обвинуваченого, якщо це має значення для вирішення питання про його кримінальну відповідальність і якщо про це немає відповідних документів і неможливо їх одержати. Підсумовуючи

вказані зміни, на нашу думку, це короткий список імперативно визначних випадків, коли експертиза повинна призначатися обов'язково, який міг бути доволі розширений. Тому що для успішного розслідування злочинів та збору доказової бази для судового провадження по факультативним випадкам призначення експертиз, слідчий або суддя по питанням, для вирішення яких потрібні спеціальні знання не можуть замінити власною думкою або дослідженням спеціаліста висновок експерта. Із цього витікає, що вони і є факультативними, але обов'язково повинні бути призначені.

На законодавчому рівні було визначено терміни додаткової та повторної експертизи. Згідно ч. 5 ст. 75 КПК 1960 р., додаткова експертиза це експертиза призначена по обставинам дослідження та не до кінця дослідженому об'єкту експертизи, якщо первинна експертиза виявилась неповною або не досить ясною та може бути доручена тому самому або іншому експерту. Повторна експертиза це експертиза призначена по тим самим об'єктам та питанням, якщо по первинній експертизі буде визнано висновок експерта необґрунтованим чи таким, що суперечить іншим матеріалам справи або інакше викликає сумніви в його правильності. У такому разі експертиза доручається іншому експертові або іншим експертам, відповідно до ч. 6 ст. 75 КПК 1960 р. Визначення цих експертиз вирішило суперечки з цього питання, встановило обов'язковість залучення нового експерта при призначенні повторної експертизи, проте не було визначено, як встановлювалось неповнота та необґрунтованість дослідження. Можливо за внутрішнім переконанням по перевірці та порівняння висновку експерта з матеріалами справи слідчим або суддею, чи за дослідженням спеціаліста висновку експерта. Також виникають питання у призначенні додаткової експертизи по неясній первинній експертизі, що буде вимагати додаткового часу на призначення та проведення дослідження, якщо передбачено КПК 1960 р. слідчу дію «Допит експерта» за ст. 201 та в судовому слідстві «Допит експерта в суді» за ст. 311, в ході якого можна отримати роз'яснення та доповнити висновок експерта. Наведено дублювання статей в слідчих діях в ст. 203 КПК 1960 р. «Призначення додаткової або повторної експертизи» та судовому слідстві ст. 312 КПК 1960 р. «Проведення

додаткової бо повторної експертизи», в яких посиляються на вимоги передбачені в ст. 75 КПК 1960 р. по проведенню додаткової та повторної експертизи.

На протязі існування даної редакції КПК, не було змін у термінології та не дано визначення первинної, комплексної, комісійної експертизи. Регламентація та тлумачення даних понять надано в Інструкції Міністерство юстиції України «Про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень», який на даний час є досі чинним [3].

Значним кроком у регулюванні призначення експертизи на попередньому слідстві (досудовому слідстві, після внесених змін, згідно із законом України від 12 липня 2001 року № 2670-III) було виділення цілої глави 18 «Проведення експертизи» 1960 р., яка складалась з 10 статей (ст. 196–205 КПК 1960 р.), проте за 51 рік існування КПК значних змін не було.

Стосовно іншої обізнаної особи «спеціаліст», який став значатись в першій редакції КПК 1960 р. за ст. 126, 144, 168, 183, 191–194, 408, 411, 422. Його було наділено процесуальною функцією, що регламентувала участь в кримінальній справі, але не наділяла його процесуальним статусом, правами та обов'язками. Цю прогалину було вирішено через 10 років, шляхом внесення змін в КПК УРСР 1960 р. Указом Президії Верховної Ради УРСР від 30.08.1971 № 117-VIII [4]. Проте визначення особи спеціаліста не надавалось.

У деяких випадках проведення попереднього та судового слідства, до спеціаліста визначались вимоги по наявній професії в разі його залучення, тобто спеціаліст повинен бути лікарем, судовомедичним експертом, ревізором, педагогом, психологом. Треба відмітити, що при залученні судовомедичного експерта, наприклад при судовомедичному освідуванні, судовомедичний експерт складає акт, відповідно до положень ст. 193 КПК 1960 р. Він при цій слідчій дії набуває статусу спеціаліста, а не експерта та складений акт має доказову силу документа, згідно ч. 2 ст. 65 КПК 1960 р. Проте по виявленим слідам злочину на тілі під час освідування, йому могла бути призначена експертиза і дана особа набувала статусу експерта. Відмітимо, що це не було підставою для відводу експерта, відповідно до ч. 1 ст. 62 КПК 1960 р.

Таким чином прийняття КПК УРСР 1960 р. внесло об'ємні та позитивні зміни до інституту спеціальних знань. Розділило обізнану особу на спеціаліста та експерта, наділило їх унікальними правами та обов'язками. Встановило вимоги до призначення та проведення експертизи, випадки призначення обов'язкової експертизи та регламентувала зміст висновку експерта. Також додатково введено слідчу дію «допит експерта» та «допит експерта в суді», згідно якої слідчий, суддя, суд може допитати експерта з метою одержання роз'яснення або доповнення до висновку експерта.

Відносно особи спеціаліста, який набув повного процесуального статусу з прийняттям змін від 30.08.1971 № 117-VIII в КПК 1960 р., це стало новим етапом розвитку правового інституту використання спеціальних знань, встановило права та обов'язки спеціаліста, вимоги до його професії та професійних навичок.

В той же час, нові зміни не вирішили всі питання щодо залучення спеціаліста та експерта, а також створило нові прогалини, які постійно виникають за вимогами часу. Ці проблеми не були вирішено впродовж 51 року існування КПК 1960р., але сукупність внесених змін створило твердий фундамент для розвитку правового інституту використання спеціальних знань.

Список використаних джерел:

1. Об утверждении Уголовно-Процессуального Кодекса Р.С. Ф.С. Р. : постановление ВЦИК от 15 февр. 1923 г. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://ru.wikisource.org/wiki/Постановление_ВЦИК_от_15.02.1923_Об_утверждении_Уголовно-Процессуального_Кодекса_Р.С.Ф.С.Р.

2. Кримінально-процесуальний кодекс України : закон України від 28 груд. 1960 г. № 1001-05 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1001-05>. – Втратив чинність у 2012 р.

3. Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень : наказ М-ва юстиції України від 8 жовт. 1998 р. № 53/5 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98>.

4. Про внесення доповнень і змін до Кримінально-процесуального кодексу Української РСР : указ Президії Верховної Ради Української РСР від 30 серп. 1971 р. № 117-VIII [Електронний ресурс]. – Режим

доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/117-08>. – Втратив чинність у 2012 р.

Одержано 25.04.2016

УДК 343.9(477)

Олександр Гарійович Дьяченко,

аспірант докторантури та ад'юнктури

Харківського національного університету внутрішніх справ

ЗЛОЧИННІСТЬ У СФЕРІ ВИПУСКУ ТА ОБІГУ ЦІННИХ ПАПЕРІВ ЯК ЗАГРОЗА ЕКОНОМІЧНІЙ БЕЗПЕЦІ УКРАЇНИ

Однією з пріоритетних сфер діяльності будь-якої держави є економіка, її розвиток та захист. Слід мати на увазі, що вона не являє собою ізольоване явище, вона є складним утворенням, яке демонструє зв'язки з соціальною, політичною ситуацією в країні. О. Г. Кальман та Г. Ю. Дарнопих слушно зауважують, що економічна безпека держави є необхідною умовою стабільності її політичної та соціальної систем. Вона передбачає захищеність економіки від внутрішніх та зовнішніх загроз [1, с. 69]. Однією з них є злочинність, яка впливає на неї, змінюючи її з якісної, сутнісної, функціональної та правової точок зору.

Аналіз наукової літератури свідчить про дискусійність розуміння злочинності в сфері економіки. Для характеристики вказаного соціального явища вченими застосовуються такі терміни: «економічна злочинність», «злочинність у сфері економіки», «тіньова економіка», «злочинність економічної спрямованості», «злочини у сфері господарської діяльності» та інші. Дана проблема також досліджувалася зарубіжними вченими, серед яких Едвін Сатерленд, який ввів поняття «білокомірцевої злочинності»; Бу Свенссон, який розглядав дії, віднесені Сатерлендом до білокомірцевої злочинності, як економічну злочинність, та інші [2, с. 17].

Зважаючи на окреслений об'єкт дослідження та відсутність мети дослідити термінологічний плюралізм щодо злочинності у сфері економіки, вважаємо за доцільне навести лише наступні положення. Вітчизняні дослідники вказують на синонімічність вказаних вище термінів [3, с. 128], з чим не зовсім можна погодитись, враховуючи змістовне наповнення, що надається їх

авторами. Слід погодитись з О. Г. Кальманом, який зазначає, що з точки зору ґносеології, кожне поняття має бути наповнене своїм змістом, а застосування згаданих термінів як тотожних дезорієнтує правоохоронну практику, ускладнює ведення статистичного обліку, робить неможливим порівняння статистичних показників [4, с. 35]. Він схиляється до терміну «злочинність у сфері економіки» та визначає її як соціально-економічне деструктивне для економіки держави явище, яке проявляється у вчиненні особами навмисних корисливих злочинів у сфері легальної і нелегальної економічної діяльності, основним безпосереднім об'єктом яких виступають відносини власності і відносини у сфері виробництва, обміну, розподілу і споживання товарів і послуг з метою отримання доходу [4, с. 50]. На позиціях використання аналогічного терміну виступає А. П. Закалюк, який підкреслює, що для даного виду злочинності головною є ознака місця її вчинення – у сфері економіки. Використання слова «економічна» ставить перед нами логічне запитання – Яка це? В сфері економіки? Якщо так, тоді так і слід говорити [5, с. 97–99].

Злочинність у сфері економіки характеризується високим ступенем латентності. Слід підкреслити, що матеріали лише третини кримінальних проваджень, що стосуються злочинів у сфері економіки, доходять до суду [6, с. 227–228], спричинені збитки мають прихований характер [7, с. 48]. В. М. Кудрявцев та В. Є. Емінов відмічають, що наявність такої латентності лише відображає напрями зусиль правоохоронних органів, але не відображає дійсної об'єктивної картини [8, с. 490]. Зазначені проблеми та важливість економічних відносин скеровують дослідження у напрямку деталізації, у напрямку дослідження системи злочинів у сфері економіки.

Існують різні підходи до визначення системи економічної злочинності. Часто в літературі вказують кримінально-правову класифікацію Б. В. Волженкіна, який пропонує наступну систему: злочини посадових осіб, які порушують гарантії здійснення підприємницької діяльності; злочини, які порушують загальні принципи такої діяльності; злочини проти інтересів кредиторів; злочини, пов'язані з проявами монополізму і недобросовісної конкуренції; злочини, що порушують встановлений порядок обігу грошей і цінних паперів; злочини проти встановленого

порядку зовнішньоекономічної діяльності; злочини проти встановленого порядку обігу валютних цінностей; податкові злочини; злочини у сфері порушення прав і інтересів споживачів [9, с. 38–39]. Вказана класифікація згадується у роботі П. І. Орлова та ін. «Протидія економічній злочинності» [10, с. 28]. Застосовуючи системний підхід та розвиваючи класифікацію Г. А. Матусовського, О. Г. Кальман пропонує свою класифікацію злочинів у сфері економіки: злочини в сфері відносин власності, вчинені в процесі економічної діяльності; злочини в сфері фінансових відносин; злочини в сфері виконання бюджету; злочини в сфері підприємницьких відносин; злочини в сфері проявів монополізму і недобросовісної конкуренції; злочини в сфері відносин обслуговування населення; злочини в сфері регулювання переміщення через митний кордон; злочини в сфері приватизації [4, с. 61–63].

Вказані класифікації містять злочини у сфері випуску та обігу цінних паперів. Оскільки ринок цінних паперів займає важливе місце в економіці країни, потребує дослідження питання злочинності у цій сфері з метою вдосконалення механізму протидії злочинності цього виду та зменшення загроз для національної економіки. Злочини на ринку цінних паперів характеризуються великою суспільною небезпечністю, великою кількістю потерпілих та численними матеріальними збитками [11, с. 206]. Останні заслуговують на окрему увагу, оскільки дійсно є значними. Достатньо звернутись до історії фінансових катастроф в США. В якості прикладу можна згадати велику енергетичну компанію «Enron», яка, як зазначає Генрі Понтелл, насправді мала лише одну систематичну бізнес активність – продаж акцій. Компанія створила тисячі офшорних компаній, в яких розміщувалися її збитки та борги, таким чином вона була збитковою перед податковими органами та прибутковою перед акціонерами. За допомогою бухгалтерських махінацій, недостовірних заяв про прибутки та стан компанії, вдавалося збільшувати вартість акцій. Зазначене контрольоване шахрайство закінчилося неправомірним використанням інсайдерської інформації. Тільки топ-менеджмент компанії знав про стан справ, та володіючи такою інформацією, використав її для своєчасного продажу акцій за великою ціною, в той час, як інші втратили все. Знецінення акцій призвело до мільярдних збитків; фінансових втрат банків, які

кредитували компанію; втрат пенсійних накопичень працівниками Enron, оскільки пенсійний фонд складався лише з цінних паперів; масових звільнень. А це була лише одна компанія [12, с. 198–200].

В економічних реаліях нашої держави слід звернути увагу на інші злочинні прояви у сфері випуску та обігу цінних паперів. Мова йде про легалізацію (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом за допомогою цінних паперів. Слід відмітити, що Україна співпрацює з FATF (Міжнародна група з протидії відмиванню брудних грошей). На веб-порталі Державної служби фінансового моніторингу України можна віднайти інформацію про типові методи відмивання доходів, одержаних злочинним шляхом за допомогою цінних паперів. Зокрема зазначається, що цінні папери є унікальним інструментом, оскільки за їх допомогою можливе відмивання коштів, отриманих як з самої галузі цінних паперів, так із інших галузей [13, с. 51]. Найпоширенішими способами відмивання доходів, одержаних злочинним шляхом, за допомогою цінних паперів є наступні: кошти з невідомих джерел походження перераховуються у якості оплати за «сміттєві» цінні папери на користь підприємств з ознаками фіктивності; отриманий в результаті продажу будь-якого товару чи послуг вексель в подальшому шляхом підроблення документів отримується фізичною особою, яка пред'являє його до сплати власнику, а отримані кошти конвертує у готівку; придбання фізичною особою ощадних (депозитних) сертифікатів у юридичної особи, що розмістила кошти на депозитному рахунку, для пред'явлення таких сертифікатів до банківської установи з метою отримання відсотків з подальшим продажем сертифікатів; придбання облігацій внутрішньої державної позики за заниженою вартістю та подальша їх реалізація за ринковими цінами; залучення до фінансових операцій новостворених професійних учасників ринку цінних паперів; використання підставних осіб та підприємств з ознаками фіктивності [14, с. 29].

Наведене дозволяє зробити висновок про суспільну важливість дослідження злочинності у сфері випуску та обігу цінних паперів з наступних міркувань:

– з метою детінізації економіки, що особливо важливо в контексті державних реформ;

- для стабілізації національної економіки;
- для вдосконалення механізму протидії злочинності;
- для забезпечення захищеності населення від наслідків злочинних проявів в названій сфері.

Список використаних джерел:

1. Кальман А. Г. Экономическая безопасность государства и пути ее обеспечения в Украине / А. Г. Кальман // Право и политика. – 2001. – № 7. – С. 69–74.
2. Кравчук С. Й. Економічна злочинність в Україні : навч. посіб. / С. Й. Кравчук. – Київ : Кондор, 2009. – 282 с.
3. Головкін Б. М. Поняття злочинності у сфері економіки [Електронний ресурс] / Б. М. Головкін // Форум права. – 2013. – № 3. – С. 128–133. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2013_3_24.pdf.
4. Кальман О. Г. Злочинність у сфері економіки України: теоретичні та прикладні проблеми : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08 / Кальман Олександр Григорович. – Харків, 2004. – 433 с.
5. Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології : у 3 кн. Кн. 2. Кримінологічна характеристика та запобігання вчиненню окремих видів злочинів / А. П. Закалюк. – Київ : Ін Юре, 2007. – 712 с.
6. Кримінологія : підручник / за ред. В. В. Голіни, Б. М. Головкіна. – Харків : Право, 2014. – 440 с.
7. Ананиан Л. Л. Преступность, преступник и жертва преступления. Актуальные вопросы борьбы с преступностью в России и за рубежом / Л. Л. Ананиан, В. К. Малаховский ; РАН, ИНИОН, Центр социал. науч.-информ. исслед., Отд. правоведения и др. – М., 2002. – 104 с.
8. Кримінологія : учебник / под ред. В. Н. Кудрявцева, В. Е. Эминова. – 4-е изд., перераб. и доп. – М. : Норма, 2009. – 800 с.
9. Волженкин Б. В. Экономические преступления / Б. В. Волженкин. – СПб. : Пресс, 1999. – 312 с.
10. Протидія економічній злочинності / П. І. Орлов, А. Ф. Волобуєв, І. М. Осика та ін. – Харків : Нац. ун-т внутр. справ, 2004. – 568 с.
11. Новиков С. В. Криминализация рынка ценных бумаг / С. В. Новиков // Вестник Воронежского института МВД России. – 2010. – № 4. – С. 204–208.
12. Pontell H. N. White collar crime and major financial debacles in the United States [Електронний ресурс] / Henry N. Pontell // Resource Materials Series. – December 2005. – No. 67. – Pp. 189–201. – Режим доступу: http://www.unafei.or.jp/english/pdf/PDF_rms/no67/15_Pontell_p189-p201.pdf.
13. Актуальні методи і способи легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, та фінансування тероризму. 2012

[Електронний ресурс] / Держ. служба фінанси. моніторингу України, Департамент фінанс. розслідувань. – [Б.д.]. – 68 с. – Режим доступу: http://icm.upes.ua/upload/books/icm/Типології_2012.pdf.

14. Типові інструменти, способи та механізми розміщення і відмивання кримінальних доходів. 2015 [Електронний ресурс] / Держ. служба фінанси. моніторингу України, Департамент фінанс. розслідувань. – [Б.д.]. – 48 с. – Режим доступу: http://www.sdfm.gov.ua/content/file/Site_docs/2015/20151230/typ2015+.pdf.

Одержано 20.04.2016

УДК 347.779

Олексій Олексійович Єльніков,

ад'юнкт докторантури та ад'юнктури

Харківського національного університету внутрішніх справ

ОСОБЛИВОСТІ РОЗПОРЯДЖЕННЯ ПРАВОМ НА КОМП'ЮТЕРНУ ПРОГРАМУ

Оголошений Україною інноваційний шлях розвитку економіки потребує повсемісного впровадження в цивільний обіг результатів інтелектуальної, творчої діяльності. Важливість та значення кожного з яких не викликає сумнівів і відповідно ринок результатів інтелектуальної, творчої діяльності є об'єктивною необхідністю для усіх країн світу незалежно від рівня їх соціально-економічного розвитку і має працювати на комерційній основі, як у самій країні, так і між країнами шляхом укладання цивільно-правових договорів.

Місце і роль цивільно-правового договору у регулюванні відносин, щодо розпорядження правом на результати інтелектуальної, творчої діяльності, зумовлена його правовою природою та функціями, які він покликаний виконувати. Будучи, насамперед юридичним фактом, договір породжує зобов'язальні правовідносини, основна мета яких – задоволення, економічних, інтересів контрагентів завдяки добросовісному виконанню сторонами покладених на них договором обов'язків. Водночас договір є елементом механізму правового регулювання, поряд з нормами цивільного права [1, с. 5–6].

Серед різновидів результатів інтелектуальної, творчої діяльності чинне міжнародне і національне законодавство України визначає і «комп'ютерні програми» та відносить їх на цей час до

об'єктів авторського права. Відповідно до ст. 1 закону України «Про авторське право та суміжні права» комп'ютерна програма – це набір інструкцій у вигляді слів, цифр, кодів, схем, символів чи у будь-якому іншому вигляді, виражених у формі, придатній для зчитування комп'ютером, які приводять його у дію для досягнення певної мети або результату. Згідно ст. 433 Цивільного кодексу України комп'ютерні програми є об'єктом авторського права. Комп'ютерні програми охороняються як літературні твори.

При цьому, авторським правом охороняється тільки форма вираження комп'ютерної програми. Це означає, що при охороні та захисті права на комп'ютерну програму має значення код, а не ідея (концепція, методи, принципи, алгоритми). Авторсько-правова охорона поширюється як на цілу програму, так і на її частину, якщо вона може використовуватися самостійно (наприклад, модуль, бібліотека).

Належне врегулювання відносин щодо розпорядження правом на комп'ютерну програму має базуватись на чіткій та прозорій концепції щодо охорони та захисту права на комп'ютерну програму. Яка на сьогодні відсутня як у науковій літературі, судовій практиці та і в національному законодавстві. Перш за все це стосується визначення місця комп'ютерної програми серед результатів інтелектуальної, творчої діяльності. В цілому фахівці у галузі права інтелектуальної власності після тривких дискусій з приводу того, до якого правового режиму охорони варто віднести комп'ютерні програми, визначились з трьома варіантами охорони: 1) за допомогою патентів, тобто на праві промислової власності; 2) за допомогою засобів авторського права; 3) в режимі конфіденційної інформації або промислових секретів [2, с. 13–14]. Можна і далі дискутувати щодо доцільності того чи іншого режиму правової охорони відносно комп'ютерних програм, але наголосимо, що законодавство України відносить цей об'єкт до авторських творів. Саме тому, при розпорядженні правом на комп'ютерну програму слід виходити із концепції авторсько-правової охорони комп'ютерної програми та особливостей укладення цивільно-правових договорів у цій сфері. Хоча зі зміною законодавства можливий і перегляд нашого твердження.

Далі, варто наголосити на моменті у часі, з яким закон пов'язує виникнення, зміну чи припинення цивільно-правових

відносин об'єктом яких є право на комп'ютерну програму. Оскільки правомірне розпорядження правом на комп'ютерну програму можливе лише за умови правомірного його набуття.

Цивільний кодекс України встановлює, що право інтелектуальної власності виникає (набувається) з підстав, встановлених цим Кодексом, іншими законами чи договором (ст. 422 ЦК України). Дійсно, суб'єктивне право інтелектуальної власності не може бути «безособовим». Коли право об'єктивно існує, то обов'язково повинна існувати і особа, якій воно належить. Отже, основною правовою підставою розпорядження особою правом на комп'ютерну програму є володіння таким правом. Особа не може розпоряджатись правом на комп'ютерну програму до того моменту, доки вона сама такими правами не володіє, тобто до виникнення суб'єктивного права на комп'ютерну програму.

Законодавством України визначається момент виникнення права інтелектуальної власності: для об'єктів авторського права – з моменту створення такого об'єкту (тобто надання об'єкту авторського права певної об'єктивної для сприйняття форми) (ст. 437 ЦК України). Для виникнення і здійснення авторського права не вимагається реєстрації твору (комп'ютерної програми) чи іншого будь-якого спеціального його оформлення, а також виконання будь-яких інших формальностей. Реєстрація прав автора на комп'ютерну програму все ж може бути здійснена за його бажанням, але вона має скоріше формальний характер і не потребує багато часу.

Факт створення комп'ютерної програми є підставою виникнення прав на цей об'єкт та надання йому охорони. В даному випадку має місце юридичний вчинок, наслідком вчинення якого є виникнення авторських правовідносин, незалежно від наявності факту реєстрації та волі автора. Конструкція набуття (виникнення) прав в нашому випадку є дещо спрощеною – достатньо самого факту створення комп'ютерної програми, що вже саме по собі призводить до виникнення та набуття автором передбаченої законодавством сукупності суб'єктивних авторських прав, і набуття жодного з цих прав не пов'язане з будь-якими іншими додатковими діями автора.

Наостанок зазначимо, що існують і інші не менш важливі проблемні питання, які слід з'ясувати при визначенні особливостей

розпорядження правом на комп'ютерну програму. Серед яких слід відмітити строк існування прав на комп'ютерну програму, обсяг прав на комп'ютерну програму, що передаються чи використовуються, предмет та інші суттєві умови договірних форм щодо розпорядження правом на комп'ютерну програму, тощо. Тому, зазначені питання щодо розпорядження правом на комп'ютерну програм потребують подальшого широкого обговорення науковою спільнотою. Що надасть у подальшому можливість удосконалити національне законодавство у сфері розпорядження правом на комп'ютерну програм.

Список використаних джерел:

1. Договірні форми розпоряджання майновими правами на об'єкти авторського права : монографія / за ред. Н. М. Мироненко. – Київ : Інтерсервіс, 2014. – 248 с.

2. Ладник В. Доцільність і можливість охорони комп'ютерних програм нормами патентного права / В. Ладник // Інтелектуальна власність. – 2002. – № 9. – С. 12–16.

Одержано 23.04.2016

УДК 342.25(477):351.741

Юлія Олександрівна Загуменна,

*кандидат юридичних наук, доцент;
професор кафедри теорії та історії держави і права
Харківського національного університету внутрішніх справ,
голова Наукового товариства студентів, курсантів, слухачів,
аспірантів, ад'юнктів, докторантів і молодих вчених
Харківського національного університету внутрішніх справ*

**ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПУБЛІЧНОЇ
БЕЗПЕКИ ОРГАНАМИ МІСЦЕВОГО
САМОВРЯДУВАННЯ ТА МУНІЦИПАЛЬНОЮ
ПОЛІЦІЄЮ**

Аналізуючи процес еволюції муніципальних поліцейських організацій в зарубіжних країнах, слід зауважити, що загалом він відбувався в умовах боротьби тенденцій централізації та децентралізації у сфері державного управління. Децентралізація функцій з охорони публічного порядку тією чи іншою мірою притаманна майже усім демократичним державам. Боротьба з правопорушеннями, а відповідно й управління поліцейськими силами справедливо розглядаються як обов'язок не лише

державної, а й місцевої влади. Крім того, такий підхід обумовлений і економічним чинником – розподіл витрат на поліцію між урядом і місцевою владою, безумовно, сприяє економії і раціоналізації використання бюджетних коштів різних рівнів [1, с. 313].

І. М. Копотун зазначає, що перед більшістю країн західної демократії постала проблема вибору найбільш придатної моделі організації охорони громадського порядку на рубежі XIX–XX ст., коли створювалися сучасні служби поліції [2, с. 270]. У цей період ідеї самоврядування як чинника, що забезпечує розвиток демократії і громадського суспільства, розглядалися серед найбільш прогресивних політико-правових теорій. Самоврядування стало відігравати провідну роль у здійсненні охорони порядку та громадської безпеки при одночасному обмеженні участі у цьому держави. Впроваджувана система ґрунтувалася на принципах децентралізації, що характеризується, з одного боку, домінуванням ліберальних поглядів на функціонування суспільства а громадського життя, а з іншого – і є відображенням специфічних особливостей розвитку тієї чи іншої країни.

Аналіз зарубіжного досвіду свідчить про існування різних підходів: в одних країнах громадський порядок забезпечується державною поліцією, в інших – муніципальною поліцією, у третіх – і державною, і муніципальною. При цьому в європейських (континентальних) країнах (зокрема, Франції, Чехії, Польщі) останнім часом намітилася тенденція до підвищення ролі місцевого самоврядування у здійсненні правоохоронної функції. Це дістало виявлення у створенні в системі місцевого самоврядування спеціальних правоохоронних організацій (муніципальної поліції) зі спеціальними статутними завданнями й особливим статусом, покликаних забезпечувати охорону громадського порядку в межах території населеного пункту.

Як правило, муніципальна поліція функціонує паралельно з державною поліцією і тісно з нею взаємодіє. З цього приводу справедливо зазначає О. С. Проневич, що впродовж останніх майже двох століть сформувалися європейська та американська макромоделі організації муніципальної (місцевої) поліції (міліції). Європейській моделі притаманна вичерпна законодавча регламентація правового статусу поліції органів місцевого самоврядування в умовах існування достатньо централізованої моделі

управління національною (державною) поліцією (міліцією), а також зосередження муніципальної поліції (міліції) виключно на охороні громадського порядку та наданні соціальних послуг населенню. Американській же моделі властиві такі специфічні риси: відсутність центрального (загальнодержавного) органу виконавчої влади з функцією координації діяльності поліцейських органів-агентств усіх рівнів, які самостійно пристосовуються до спеціальних умов і місцевих потреб; надання муніципальній поліції широких повноважень з охорони громадського порядку та боротьби із злочинністю; схожість муніципальної поліції з районним (міським) органом внутрішніх справ за структурою і обсягом виконуваних завдань; наявність передбаченого конституціями окремих штатів унікального інституту шерифа, тобто виборної (іноді призначуваної губернатором) посадової особи, відповідальної за охорону громадського порядку та забезпечення громадської безпеки в провінції (сільській територіальній громаді) [3; 4, с. 7–8].

Вивчення досвіду функціонування децентралізованої системи органів, які охороняють публічний порядок, свідчить про те, що ефективність роботи муніципальної поліції прямо залежить від ролі місцевого самоврядування в публічно-владному механізмі держави та ступеню його автономії і ресурсного забезпечення. Тому вирішення питання децентралізації правоохоронної функції, як правило, пов'язане з проведенням муніципальної реформи, посиленням ролі місцевого самоврядування у бюджетно-фінансовій сфері. В межах таких реформ відбувається передача (делегування) органам місцевого самоврядування частини повноважень щодо охорони громадського порядку на території їх юрисдикції. Такий захід реформ обґрунтовується, з одного боку, необхідністю зміцнення механізму народовладдя, забезпечення надання якісних правоохоронних послуг населенню, а з іншого – вивільненням загальнодержавного органу від виконання окремих повноважень у сфері громадського порядку, надавши, таким чином, можливість зосередити його сили на усунення загроз, які характеризуються більшим ступенем суспільної небезпеки.

Поліцейська діяльність у сучасній демократичній державі визначається двома основними її системами: континентально-європейською і англосаксонською (британською).

Континентально-європейська система характеризується жорстким централізованим управлінням поліцейськими структурами з боку держави, наявністю владної вертикалі управління і широким обсягом повноважень поліції. До цієї групи належать такі держави, як Франція, Німеччина, Австрія, Італія.

Дана система дозволяє забезпечувати стабільне існування політичного режиму та державного механізму навіть за умов нестабільної політичної та економічної ситуації, частих політичних та соціальних криз в державі. З організаційної точки зору їй властиві наступні риси:

- організація поліції уявляє собою декілька відносно самостійних деполітизованих спеціалізованих правоохоронних структур, що мають особливий статус, взаємоперехресчувані повноваження у сфері забезпечення громадської безпеки;

- загальнодержавний спеціалізований орган управління наділяється широкими повноваженнями щодо як організації та забезпечення виконання поліцією правоохоронних функцій, так і адміністративного, матеріально-технічного супроводження її діяльності;

- наявність розвинутого механізму постійного громадського контролю;

- муніципальна поліція розглядається як резерв національної поліції.

Англосаксонська система відрізняється децентралізацією управління, владною «горизонталлю», підвищенням ролі муніципальних органів в управлінні поліцейськими структурами та меншими за обсягом поліцейськими функціями. До цієї системи віднесені США, Великобританія, а також ті країни світу, що запозичили їх модель державно-правової організації.

Дана система дозволяє, порівняно з континентально-європейською системою, докорінно іншим чином визначити функціональну роль поліції як органу широкого соціального обслуговування населення, який несе основне навантаження у сфері загального попередження правопорушень, а також надає можливість муніципальним органам активно впливати на стратегію діяльності муніципальної поліції, виходячи з потреб населення.

При цьому досить гостро постає проблема забезпечення оптимального співвідношення інтересів населення муніципалітетів

з єдиною загальнодержавною політикою у правоохоронній сфері. У зв'язку з цим, будучи створеною муніципальними органами і підконтрольною ним, муніципальна поліція останнім часом піддається все більшому впливу у правовій, організаційній, матеріально-фінансовій сферах з боку відповідних загальнодержавних органів. Наприклад, у Великобританії серед способів такого впливу можна виокремити:

- видання центральним урядом загальнообов'язкових для всіх структур муніципальної поліції адміністративних нормативних актів («поліцейських правил»), які стосуються організації поліцейських підрозділів, порядку призначення службовців, виплат матеріального утримання, службової дисципліни, просування по службі, пенсійного забезпечення;

- відхилення Міністром внутрішніх справ кандидатур, призначених на посади головних констеблів та їх помічників;

- відмова у виділенні державних асигнувань до «поліцейського фонду», що запроваджується для фінансування муніципальної поліції, у разі визнання роботи муніципальної поліції незадовільною;

- звіти головних констеблів про роботу поліції на вимогу Міністра внутрішніх справ;

- проведення перевірок стану та ефективності роботи поліції.

Міністр також уповноважений видавати накази стосовно керівництва, управління і умов служби в поліцейських підрозділах, розглядати скарги на дисциплінарні дії поліцейських [5, с. 433–434].

За особливостями порядку формування та підпорядкування можна виокремити декілька організаційних моделей муніципальної поліції:

1. Централізована (Франція, Фінляндія, частина земель Німеччини, Ізраїль, Данія, Норвегія, Португалія, Швеція, Японія, Греція, Люксембург, Італія, Словенія, Угорщина);

2. Децентралізована (частина земель Німеччини, Швейцарія);

3. Інтегрована (Великобританія, Польща, Латвія, Естонія, Молдова, Австралія, Австрія, Бразилія).

Муніципальне поліціювання є новою філософією у сфері охорони порядку, яка повинна дозволяти і спонукати жителів населених пунктів та поліцейських, які їх обслуговують, тісно

співпрацювати, по-новому розв'язувати проблеми злочинності, соціальних проблем та занепаду. Ця філософія заснована на тому, що законотворчі громадяни певною мірою отримують доступ до процесу поліціювання та охорони порядку, а також право впливати на цей процес. Вони отримують таке право завдяки активній підтримці дій поліції у питаннях охорони порядку та участі їх самих у цій діяльності. Основою цієї філософії є те, що розв'язання проблем сучасного суспільства вимагає пошуку нових підходів як з боку поліції, так і з боку населення.

З точки зору функціонального спрямування діяльності на муніципальну поліцію покладаються функції охорони громадського порядку та надання адміністративних послуг населенню окремих адміністративно-територіальних одиниць. Функціонуючи на підставі спеціальних законодавчих актів, вона має свою специфіку майже в кожній країні. Функції та компетенція муніципальної поліції в окремих зарубіжних державах наведені у наступній таблиці.

Таким чином, можна констатувати, що муніципальна поліція є елементом одночасно і національної правоохоронної системи, і організаційного механізму реалізації муніципальної влади. Вона створюється за ініціативою місцевих спільнот, підпорядковується органам місцевого самоврядування, діє на підставі закону у межах чітко визначеної юрисдикції, фінансується здебільшого з місцевого бюджету, активно взаємодіє з загальнодержавною поліцією та органами державної влади. Вивчення правового статусу, особливостей організації та діяльності муніципальної поліції в зарубіжних державах має важливе значення з огляду на те, що вітчизняний досвід не знає достатньо урегульованих у правовому відношенні муніципальних підрозділів поліції.

Список використаних джерел:

1. Когут Я. М. Організація системи охорони громадського порядку поліцією Європейських країн / Я. М. Когут // Науковий вісник [Львівського державного університету внутрішніх справ]. – Львів, 2009. – Вип. 1. – С. 310–317.
2. Копотун І. М. Зарубіжний досвід охорони громадського порядку муніципальною (місцевою) поліцією й можливості його використання в Україні / І. М. Копотун // Науковий вісник Київського національного університету внутрішніх справ. – 2010. – Вип. 1 (68). – С. 270–278.

3. Проневич О. С. Діяльність муніципальної (місцевої) поліції/міліції в зарубіжних державах: деякі теоретичні та організаційно-правові аспекти [Електронний ресурс] / Проневич О. С. – Режим доступу: <http://radnuk.info/statti/249-tioriua-gov/14818-2011-01-19-03-24-04.html>.

4. Басс В. О. Організаційно-правові засади створення місцевої міліції в Україні: порівняльний аналіз з діяльністю муніципальної поліції зарубіжних країн : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / Басс Вікторія Олександрівна. – Київ, 2010. – 20 с.

5. Матюхіна Н. П. Муніципальна поліція: окремі сторінки минулого та сьогодення (зарубіжний досвід) [Електронний ресурс] / Н. П. Матюхіна // Форум права. – 2009. – № 3. – С. 431–435. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2009_3_64.pdf.

Одержано 27.04.2016

УДК [343.9:044](477)

Олександр Олександрович Загуменний,

*інспектор Слобожанського управління кіберполіції
Департаменту кіберполіції Національної поліції України*

ПОНЯТТЯ ТА СУТНІСТЬ КІБЕРЗЛОЧИННОСТІ В БАНКІВСЬКІЙ СФЕРІ

Особливе місце в економіці України відведене банківській системі, що функціонує з метою забезпечення стабільності цінової політики, підтримки національної валюти, організації та функціонування платіжної системи. Одним із важливих завдань для організації ефективної роботи кредитних установ і банків є необхідність їх убезпечення від протиправних посягань. Кількість таких посягань на даний період залишається досить високою і має тенденцію до зростання. Злочини, які вчиняються у банківській сфері, відрізняються значною суспільною небезпечністю, що викликає особливе занепокоєння з боку правоохоронних органів. Безпека банківської сфери є обов'язковою умовою нормального функціонування економіки країни, важливим напрямком гарантування економічної стабільності, тому належить до важливих функцій держави. Виявлення та нейтралізація протиправних посягань, що вчиняються у сфері банківської діяльності, вимагають комплексного підходу та є першочерговим напрямком діяльності як державних правоохоронних органів, так і самих банківських структур.

Кіберзлочини у банківській сфері є досить поширеним явищем в Україні. За останні 10 років такі види зловживань зазнали суттєвих змін у структурі та способах їх вчинення. З метою визначення особливостей, якими характеризуються ці види посягань, необхідно першочергово надати точні формулювання понять: «банківська діяльність» та «банківська система». Відповідно до ст. 2 закону України «Про банки і банківську діяльність» банківська діяльність – залучення у вклади грошових коштів фізичних і юридичних осіб та розміщення зазначених коштів від свого імені, на власних умовах та на власний ризик, відкриття і ведення банківських рахунків фізичних та юридичних осіб [1].

Банківська система – сукупність різних видів національних банків і кредитних установ, що діють у рамках загального грошово-кредитного механізму. Банківська система включає Центральний банк, мережу комерційних банків та інших кредитно-розрахункових центрів. Центральний банк проводить державну емісійну і валютну політику, і є ядром резервної системи. Комерційні банки здійснюють усі види банківських операцій. Банківська система України складається з Національного банку України та інших банків, а також філій іноземних банків, що створені і діють на території України відповідно до положень закону «Про банки і банківську діяльність». Банк самостійно визначає напрями своєї діяльності і спеціалізацію за видами послуг. Національний банк України визначає види спеціалізованих банків та порядок набуття банком статусу спеціалізованого. Національний банк України здійснює регулювання діяльності спеціалізованих банків через економічні нормативи та нормативно-правове забезпечення здійснюваних цими банками операцій [2]. На нашу думку, найбільш точним є визначення поняття «злочини у сфері банківської діяльності», відображене у положеннях Методичних рекомендацій Генеральної прокуратури України щодо виявлення, розкриття та розслідування злочинів, що вчиняються з використанням банківських послуг та технологій, відповідно до змісту яких «злочини у сфері банківської діяльності – це корисливі посягання на фінансові ресурси банків або інших кредитно-фінансових установ, вчинені з використанням певних кредитно-банківських операцій уповноваженими на їхнє здійснення суб'єктами підприємницької діяльності або іншими особами» [23].

Міжнародна спільнота приділяє значну увагу боротьбі із кіберзлочинами [4–6]. Щорічні збитки від таких протиправних дій складають значні суми, а кількість кіберзлочинів демонструє динаміку до зростання. До того ж, кіберзлочинність, з огляду на її ознаки – відсутність кордонів, вчинення злочинів у віртуальному просторі, як правило, знаходження злочинця на великій відстані від місця вчинення злочину (навіть за межами країни або континенту) – ставить перед правоохоронними органами всього світу нові виклики та змушує об'єднувати зусилля [7].

Внаслідок означеного непоодинокими стали випадки кібернападів на інформаційні системи акціонерно-комерційних банків України. Зважаючи на останні тенденції вчинення правопорушень вказаної категорії їх можна класифікувати за такими критеріями:

– «класичні» правопорушення у банківській сфері, що здійснюються із використанням комп'ютерних технологій та персональної інформації, що надається потерпілою особою. У даній категорії правопорушення на будь-якій із стадій його вчинення залучається потерпіла особа. Так, наприклад, правопорушник, представляючись працівником банку, обманом дізнається необхідну для злочину інформацію. До даної категорії можна віднести й інші шахрайства, що вчиняються із використанням комп'ютерних технологій тощо;

– «новітні» правопорушення у діяльності банківських установ. Вказані кібератаки здійснюються без залучення потерпілої особи та стають можливими лише завдяки новітнім інформаційним технологіям. Так, наприклад, створення над сучасної вірусної програми для незаконного збору персональних даних клієнтів акціонерно-комерційного банку, отримання частково або повністю інформації, що містить банківську таємницю тощо.

Задля протидії кіберзлочинності та унеможливлення нанесення збитків інтересам банківської установи та інтересам осіб, яких вона представляє, акціонерно-комерційні банки вживають такі заходи протидії:

– здійснюють відповідний підбір кадрового персоналу. Так, наприклад, підвищують критерії відбору до кандидатів на посаду акціонерно-комерційного банку (особа обов'язково повинна

мати відповідну освіту, особлива увага звертається на морально-вольові критерії особи);

- використовують надсучасні інформаційні системи захисту інформації;

- залучають кваліфікованих спеціалістів для роботи із комп'ютерним устаткуванням;

- працюють над розробкою власних антихакерських програм;

- створюють власні бази даних осіб, які були причетними до вчинення кіберзлочинів;

- створюють власні бази даних, що містять відомості про способи вчинення правопорушення та програми, які при цьому застосовувались;

- співпрацюють із іншими банківським установами, щодо обміну інформацією про осіб, способи вчинення кіберзлочинів тощо.

Оскільки Україна є одним із світових лідерів за рівнем кіберзлочинності, існує гостра необхідність удосконалення діяльності банківських структур щодо протидії означеним правопорушенням, покращення міжбанківської співпраці та взаємодії з правоохоронними органами. Стрімкий розвиток комп'ютерних злочинів у фінансовій сфері зумовлює і належний розвиток заходів протидії, з боку акціонерно-комерційних банків України [8, с. 70].

Вчинення злочинів зазначеної категорії на території України стало можливим у зв'язку з уразливістю банківських систем віддаленого обслуговування клієнтів, свідомим ігноруванням банківськими установами рекомендацій щодо впровадження більш безпечних процедур верифікації клієнтів при здійсненні банківських операцій з використанням інформаційно-телекомунікаційних технологій, поширенням шкідливого програмного забезпечення, що використовується для віддаленого втручання в роботу комп'ютерів підприємств, а також недосконалістю чинного законодавства у сфері боротьби з легалізацією коштів, одержаних злочинним шляхом.

Список використаних джерел:

1. Про банки і банківську діяльність : закон України від 7 груд. 2000 р. № 2121-III [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2121-14>.

2. Банківська система [Електронний ресурс] // Вікіпедія. Вільна енциклопедія. – Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/Банківська_система.

3. Методичні рекомендації щодо виявлення, розкриття та розслідування злочинів, що вчиняються з використанням банківських послуг та технологій / Ген. прокуратура України. – Київ, 2008.

4. Übersicht über die aktuellen Cyberangriffe [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.sicherheitstacho.eu>.

5. Йона О. О. Світові тенденції боротьби із кіберзлочинністю / О. О. Йона, Н. Ф. Казакова // Вісник Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля. – 2013. – № 15 (204), ч. 1. – С. 59–61.

6. Голубев В. А. Аналіз кіберзлочинності у сфері економічної безпеки / В. А. Голубев // Інформаційна технологія та безпека. – 2013. – № 1 (3). – С. 26–32.

7. Делегація МВС України взяла участь у конференції поліцій країн Дунайського регіону [Електронний ресурс] / УЗГ МВС України. – Режим доступу: http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=246317581&cat_id=244276429.

8. Загуменна Ю. О. Протидія кіберзлочинності у банківській сфері як основа фінансової безпеки держави / Ю. О. Загуменна, О. О. Загуменний // Сучасні проблеми фінансового моніторингу : матеріали IV Всеукр. наук.-практ. конф. (Харків, 10 квіт. 2015 р.). – Харків : ХНЕУ ім. С. Кузнеця ; Ексклюзив, 2015. – С. 70–72.

Одержано 23.04.2016

УДК 343.123.1

Оксана Вячеславівна Іванцова,

*здобувач кафедри кримінально-правових дисциплін
факультету № 6 (права та масових комунікацій)*

Харківського національного університету внутрішніх справ

ОСОБЛИВОСТІ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ ЗЛОЧИНІВ, ЩО ВЧИНЯЮТЬСЯ У СФЕРІ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Криміналістична характеристика злочину має велике значення для успішного вирішення теоретичних і практичних завдань методик розслідування окремих видів злочинів, у тому числі економічної спрямованості. Саме криміналістична характеристика злочинів, яка являє собою систему відомостей про криміналістично-значущі ознаки злочинів певного виду,

відображає закономірні зв'язки між ними і слугує побудові та перевірці слідчих версій є інформаційною базою для ефективного розслідування злочинів.

Серед основних елементів криміналістичної характеристики злочину домінуючу позицію займає спосіб його вчинення. Він охоплює систему взаємопов'язаних дій суб'єкта, що вчиняються з певною послідовністю, із застосуванням різних знарядь і засобів та спрямовані на досягнення мети злочину [1, с. 38].

Поняттям «*спосіб вчинення злочину*» у криміналістиці охоплюються стадії підготовки, вчинення та приховування злочину. Він визнається центральним елементом криміналістичної характеристики злочинів, а тому знання слідчими типових способів вчинення певних видів злочинів у сфері економічної діяльності дає можливість своєчасно прийняти рішення щодо відкриття кримінального провадження та забезпечити якісне розслідування.

Найчастіше, злочини економічної спрямованості складаються з великої кількості взаємозалежних дій, що можуть слугувати базою для створення резервів для розкрадання, вилучення та реалізації викраденого. Структуру способу вчинення злочинів у сфері економічної діяльності складають наступні елементи: створення неврахованих надлишків; їхнє вилучення і приховування злочинних дій; збут викрадених цінностей. Більш того, такі злочини найчастіше вчинюються групами осіб, в яких досить чітко розподілені обов'язки на різних ділянках виробництва, а іноді й кількох виробництв. Тому серед способів вчинення злочинів у сфері економічної діяльності доцільно виділити найбільш типові, що притаманні саме цій галузі виробництва. Саме це пояснює складність розслідування вказаних злочинів [2, с. 152].

Типовими способами вчинення злочинів у сфері економічної діяльності є:

а) заниження кількісних та якісних показників сировини при її одержанні, що сприяє створенню надлишків;

б) неофіційне придбання низькосортної сировини з метою використання її в процесі виробництва неврахованої продукції;

в) недовкладення окремих дорогих складових компонентів або заміна їх більш дешевшими;

г) виготовлення продукції, яка не відповідає нормам Держстандарту тощо [3, с. 126–127].

Значне місце у системі елементів криміналістичної характеристики займає поняття *слідів злочину*. Для виявлення слідів злочинів, що вчиняються у сфері економічної діяльності, слідчому необхідно знати особливості технології виробництва, специфіку фінансової звітності та бухгалтерського обліку, вид, обсяг та якість сировини, що використовується у виробництві та може слугувати джерелом розкрадання.

Особливе місце в структурі криміналістичної характеристики посідає *предмет посягання*. Інформація про предмет злочину дозволяє скласти певне уявлення про особу злочинця, його відношення до процесу виробництва та відстежити злочинні зв'язки у злочинній групі, вказує на можливе коло свідків, які володіють чи можуть володіти необхідною інформацією для кримінального провадження. При розслідуванні злочинів у сфері економічної діяльності предметом посягання, як правило, є майно, що перебуває в правомірному володінні або віданні винного. Найчастіше це кошти та матеріальні цінності.

Важливим елементом криміналістичної характеристики є *особа злочинця*. Досліджуючи особу злочинця, усі юридичні науки, мають обов'язково враховувати положення кримінального права щодо загального та спеціального суб'єкта злочину. Особа злочинця характеризується специфічними рисами, обумовленими мотивами і спрямованістю його злочинної діяльності.

Г. А. Матусовський вважає, що криміналістична класифікація осіб, які вчиняють економічні злочини, пов'язана з подібними класифікаціями в науках кримінального права і кримінології, однак не співпадає з ними, оскільки має за мету виділити співпадаючі та відмінні ознаки дослідженого контингенту осіб, розподілити їх на відповідні типи за характером і особливостями утворюваних ознак (слідів) злочину. Дані про особу злочинця, його особистісні характеристики, методика встановлення цих даних у процесі розслідування є важливими для з'ясування способу вчинення злочину, виявлення осіб, причетних до нього та їхньої ролі в цьому злочинному діянні.

Серед суб'єктів вчинення злочинів у сфері економічної діяльності виділяють дві основні групи осіб, а саме: а) особи, які безпосередньо беруть участь в економічній діяльності та її регулюванні; б) особи, що посягають на економічні відносини

шляхом порушення правових норм, що встановлюють монополію держави на виготовлення певних предметів (але без участі в економічній діяльності) [4, с. 67].

Специфікою цих злочинів є те, що у більшості вони характеризуються спеціальним суб'єктом або обмеженим колом можливих суб'єктів: а) керівники підприємств, установ, організацій; б) особи, яким ввірене або у віданні яких знаходиться майно; в) засновники підприємств, установ, організацій; г) службові особи; д) фізичні особи та ін. [5, с. 95–96].

При розслідуванні злочинів, що вчиняються у сфері економічної діяльності, особа злочинця як елемент криміналістичної характеристики є важливою категорією для визначення можливого кола співучасників, їхнього відношення до предмету посягання, зв'язків з іншими організаціями. Важливе значення має інформація щодо службового становища особи злочинця, його навичок, вміння організувати вчинення і приховування злочину. Необхідно відмітити, що привласнення майна різних форм власності організовується службовими особами, які мають доступ до матеріальних цінностей на різних етапах виробничого процесу.

Місце, обстановка та час вчинення злочину зумовлені специфікою фінансово-господарської діяльності підприємства, установи чи організації та має тісний зв'язок зі способом вчинення злочину. Розглядаючи такий елемент криміналістичної характеристики як місце злочину, слід акцентувати увагу на важливості розуміння особливостей виробництва та документообігу на підприємстві, де вчинено злочин. У багатьох випадках виникає необхідність у слідчих в ході розслідування вивчати технологію виробництва, особливості управлінського або бухгалтерського апарату, взаємовідносини працівників, організацію охорони товарно-матеріальних цінностей. Місце злочину знаходиться в прямому зв'язку зі способом вчинення злочину і дозволяє виявити велику кількість інформації, що сприяє розслідуванню злочину.

Обстановку вчинення злочинів можна визначити як сукупність ознак, що характеризують виробничі процеси, організацію виробництва, взаємини посадових і матеріально-відповідальних осіб, систему обліку та звітності, контролю, що створює певне уявлення про дійсні та можливі дії злочинців.

Матеріально-фізична природа елементів обстановки злочину проявляється у вигляді місцезнаходження об'єктів. До них належать природні об'єкти та продукти людської діяльності (споруди, житло, приміщення), явища та об'єкти у сфері споживання (побут, проведення дозвілля та інша соціальна інфраструктура), виробничі (комплекси, об'єкти, агрегати, обладнання). До обстановки, крім матеріальних умов, входить також і поведінка прямих та непрямих учасників злочину.

У числі елементів криміналістичної характеристики певне значення належить і часу вчинення злочину, який розуміється як астрономічний час, а також як період, протягом якого здійснювався злочин. Як правило, злочини у сфері економічної діяльності є триваючими. А тому точне визначення часу початку та закінчення вчинення злочину є важливою умовою для визначення розмірів заподіяної шкоди та правильної кваліфікації вчиненого злочину.

Насамкінець слід зазначити, що криміналістична характеристика певного виду або групи злочинів є важливою частиною окремої криміналістичної методики та має не тільки велике теоретичне значення, а й застосовується в практичній діяльності під час організації розслідування.

Список використаних джерел:

1. Гора І. Поняття, спосіб вчинення злочину та його значення в розкритті та розслідуванні / І. Гора // Закон и жизнь. – 2012. – № 9 – С. 35–38.
2. Пчолкін В. Д. Криміналістична характеристика розкрадань, що вчиняються на підприємствах кондитерської промисловості / В. Д. Пчолкін // Право і Безпека. – № 4 (41). – 2011. – С. 152–157.
3. Керівництво з розслідування злочинів : наук.-практ. посіб. / [В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова, В. А. Журавель та ін.] ; за ред. В. Ю. Шепітька. – Харків : Одиссей, 2010. – 960 с.
4. Матусовский Г. А. Экономические преступления: криминалистический анализ / Г. А. Матусовский. – Харьков : Консум, 1999. – 480 с.
5. Степанюк Р. Л. Теоретичні засади методики розслідування злочинів, вчинених у бюджетній сфері України : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09 / Степанюк Руслан Леонтіївич. – Харків, 2012. – 491 с.

Одержано 23.04.2016

УДК 351.75(477)

Олександра Володимирівна Карась,

ад'юнкт докторантури та ад'юнктури

Харківського національного університету внутрішніх справ

ЗАСТОСУВАННЯ ПОЛІЦІЄЮ МЕТОДІВ ПЕРЕКОНАННЯ ТА АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРИМУСУ З МЕТОЮ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПУБЛІЧНОЇ БЕЗПЕКИ І ПОРЯДКУ

Курс України на європейську інтеграцію обумовлює необхідність забезпечити ефективне функціонування інститутів, які гарантуватимуть верховенство права, додержання прав і свобод людини і громадянина, їх ефективний захист. Одним зі шляхів досягнення поставленої мети – розбудови демократичної правової європейської держави, безумовно, є реформування правоохоронної системи. У зв'язку з цим було проведено суттєве оновлення законодавства у даній сфері, зокрема, прийнято закон України «Про Національну поліцію». У законі детально розкрито різноманітні питання, які стосуються повноважень поліції та обмежень їх обсягу. Закон України «Про Національну поліцію» передбачає створення нового за своєю сутністю правоохоронного органу, завданнями якого є надання поліцейських послуг у сферах забезпечення публічної безпеки і порядку, охорони прав і свобод людини, а також інтересів суспільства і держави, протидії злочинності, надання в межах, визначених законом, послуг з допомоги особам, які з особистих, економічних, соціальних причин або внаслідок надзвичайних ситуацій потребують такої допомоги.

Вирішення поставлених перед Національною поліцією завдань багато в чому залежить від правильного застосування методів та заходів впливу на суспільні відносини з метою їх упорядкування.

Дослідниками виділяється два основних методи впливу на суспільні відносини: переконання та адміністративного примусу.

Переконання полягає в сприянні добровільному та свідомому виконанню всіма громадянами закріплених у правових нормах правил поведінки, виховання поваги до закону.

У діяльності поліції переконання являє собою засіб впливу на свідомість та поведінку людей, комплекс виховних,

пояснювальних та заохочувальних заходів, які здійснюються з метою підвищення свідомості, організованості та дисциплінованості, сумлінного дотримання громадянами всіх правових норм.

Цей вплив може відбиватися в моральному, правовому вихованні, здійсненні організаційно-масової роботи, заохоченні та ін. Першочергове завдання цього заходу полягає у підвищенні загальної правової культури людей та, відповідно, знань, формування правильних установок поведінки, прищеплення практичних навичок у здійсненні тих чи інших суб'єктивних повноважень, що зобов'язують самостановлення.

Найбільш поширеними формами використання методу переконання є: здійснення систематичної роз'яснювальної роботи щодо норм адміністративно-правових актів; критика антигромадських вчинків; інформування населення про стан забезпечення правопорядку; заохочення громадян, які активно беруть участь в охороні правопорядку.

Будучи основним методом адміністративної діяльності, переконання не завжди є достатньо ефективним заходом впливу на поведінку осіб, які вчиняють протиправні дії. У зв'язку з цим держава, охороняючи недоторканність особи, її права і свободи, законні інтереси, уповноважує співробітників поліції застосовувати примус до того, хто не піддається впливу заходів переконання.

Примус є одним із засобів боротьби зі злочинністю, оскільки спрямований на забезпечення законності, охорону прав і свобод громадян та перевиховання злочинців. Застосування методу примусу в демократичному суспільстві відбувається лише за умов, якщо всі інші заходи виховного характеру не дали необхідних результатів. Це свого роду антизахід держави на протиправну поведінку правопорушника. Громадяни, які не порушують правил поведінки, встановлених нормами права, повинні бути впевнені, що їхні права та свободи будуть захищені за будь-яких обставин і від будь-яких посягань. Метод примусу в діяльності поліції – це її владний, негативний вплив на індивідів всупереч їх волі з метою забезпечення права людини на безпеку.

Повноваження поліції, в тому числі, щодо застосування різних примусових заходів визначено законом України «Про Національну поліцію». Відповідно до ст. 30 даного закону поліція

для охорони прав і свобод людини, запобігання загрозам публічній безпеці і порядку або припинення їх порушення також застосовує в межах своєї компетенції поліцейські превентивні заходи та заходи примусу, визначені цим Законом.

Поліція для виконання покладених на неї завдань може застосовувати такі превентивні заходи, передбачені статтею 31 Закону: 1) перевірка документів особи; 2) опитування особи; 3) поверхнева перевірка і огляд; 4) зупинення транспортного засобу; 5) вимога залишити місце і обмеження доступу до визначеної території; 6) обмеження пересування особи, транспортного засобу або фактичного володіння річчю; 7) проникнення до житла чи іншого володіння особи; 8) перевірка дотримання вимог дозвільної системи органів внутрішніх справ; 9) застосування технічних приладів і технічних засобів, що мають функції фото- і кінозйомки, відеозапису, засобів фото- і кінозйомки, відеозапису; 10) перевірка дотримання обмежень, установлених законом стосовно осіб, які перебувають під адміністративним наглядом, та інших категорій осіб; 11) поліцейське піклування [1].

Слід наголосити, що законодавець встановив обов'язкову вимогу до застосування перерахованих вище поліцейських заходів, а саме обов'язок поліції, в тому числі й патрульної, під час проведення превентивних поліцейських заходів повідомити особі про причини застосування до неї превентивних заходів, а також довести до її відома нормативно-правові акти, на підставі яких застосовуються такі заходи.

Якісно іншу групу поліцейських заходів складають поліцейські заходи примусу. До таких стаття 42 Закону відносить: 1) фізичний вплив (сила); 2) застосування спеціальних засобів; 3) застосування вогнепальної зброї. Такий перелік є вичерпним як для поліцейських превентивних заходів, так і для поліцейських заходів примусу [1].

Надання пріоритету тому чи іншому заходу залежить від рівня розвитку суспільства. Зміна будь-яких соціальних умов тягне за собою зміну форм і засобів захисту поліцією правопорядку. Проте слід пам'ятати, що у громадянському суспільстві перевага завжди надається заходам переконання, бо лише за умов переконання громадян у правильності вибору того чи іншого варіанту поведінки можна створити правову державу, яка є найвищою сходиною в організації суспільства.

Обрання конкретних методів адміністративної діяльності і їх практичне застосування обумовлюються рядом факторів суб'єктивного й об'єктивного характеру. Велике значення у використанні методів має суб'єктивний фактор. Так, авторитарний підхід до обрання й застосуванню методів недостатньо кваліфікованим працівником правоохоронних органів може привести до негативних наслідків, до викривлення цілей адміністративної діяльності. Відтак, важливо, щоб суб'єкт діяльності мав високий рівень кваліфікації, почуття відповідальності за обрання того або іншого методу впливу. Методи використовуються в реальному процесі адміністративної діяльності. У зв'язку із цим повинні враховуватися актуальні завдання, що поставлені перед адміністративною діяльністю, особливості й стан суб'єкта й об'єкта діяльності, характер і специфіка конкретної життєвої ситуації, можливості ефективного використання наявного арсеналу методів.

Список використаних джерел:

1. Про Національну поліцію : закон України від 2 лип. 2015 р. № 580-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19>.

Одержано 20.04.2016

УДК 351.74(477)

Марина Юріївна Крепакова,

*старший викладач кафедри тактико-спеціальної підготовки
факультету № 3 (підрозділів поліції превентивної діяльності)
Харківського національного університету внутрішніх справ*

**ЗАПРОВАДЖЕННЯ ПРИНЦИПУ ОПЕРАТИВНОСТІ
В АДМІНІСТРАТИВНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ПОЛІЦІЇ
УКРАЇНИ**

На шляху реформування органів внутрішніх справ України та прагнення нашої держави до створення принципово нового, правоохоронного органу європейського зразка питання його нормативного забезпечення, у тому числі із закріпленням принципів такої діяльності та створення правових механізмів реалізації покладених на Національну поліцію завдань, набуває особливої актуальності.

Зупинимо свою увагу на принципах діяльності Національної поліції України, закріплених у законі України «Про Національну поліцію» [1].

Так, у розділі 2 закону України «Про Національну поліцію» знайшли закріплення принципи: верховенства права, дотримання прав і свобод людини, законності, відкритості та прозорості, політичної нейтральності та безперервності.

Як позитивне необхідно відмітити, що в даному Законі принципам діяльності поліції присвячено окремий розділ і, на відміну від закону України «Про міліцію», в якому стисло наведений лише перелік принципів діяльності міліції, у законі України «Про Національну поліцію» кожному принципу присвячена окрема стаття з розкриттям змісту того чи іншого принципу та регламентацією шляхів його реалізації.

Отже, необхідно констатувати, що закон України «Про Національну поліцію» у порівнянні із законом України «Про міліцію» є більш досконалим, але на ряду з цим у ньому присутні й істотні недоліки.

Аналізуючи ці аспекти, ми вважаємо, що перелік принципів, наведених у законі України «Про Національну поліцію», також не є вичерпним, а відсутність принципів, які б відображали певну специфіку виконання завдань, покладених на Національну поліцію України, може призвести до не розуміння безпосередніми виконавцями таких завдань і, як наслідок, до негативних наслідків.

Тому ми пропонуємо доповнити перелік принципів у тексті закону України «Про Національну поліцію» принципом оперативності.

Характерною рисою принципу оперативності є швидкість у виконанні завдань, що є дуже важливим фактором у функціонуванні будь-якого правоохоронного органу, у тому числі й Національної поліції України.

Підґрунтям для належної реалізації принципу оперативності в ході здійснення адміністративної діяльності є:

- злагоджений, раніше відпрацьований, узгоджений за метою регламент дій кожного підрозділу;
- оперативне інформування особового складу про вчинені або такі, що готуються, правопорушення.

Важливою умовою реалізації цього принципу є взаємодія всіх підрозділів органів внутрішніх справ, адже невчасне реагування на правопорушення може призвести до трансформації останнього з адміністративного у кримінальне і потягти ще більш негативні наслідки.

Потрібно зазначити, що деякі структурні підрозділи Національної поліції, насамперед патрульна поліція, виконуючи покладені на них завдання, є, так би мовити, безпосередніми суб'єктами взаємодії з населенням, і від результатів їх діяльності залежить імідж усієї структури, пониження якого вкрай неприпустиме.

Тому акцент на оперативному наданні сервісних послуг Національною поліцією України має особливо важливе значення.

Список використаних джерел:

1. Про Національну поліцію : закон України від 2 лип. 2015 р. № 580-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19>.

Одержано 23.04.2016

УДК 343.132

Тетяна Олексіївна Кузубова,

ад'юнкт докторантури та ад'юнктури

Харківського національного університету внутрішніх справ

**ПРИКЛАДНІ ПИТАННЯ ТИМЧАСОВОГО ДОСТУПУ
ДО РЕЧЕЙ І ДОКУМЕНТІВ З МЕТОЮ ОТРИМАННЯ
ЗРАЗКІВ ДЛЯ ЕКСПЕРТИЗИ**

У Кримінальному процесуальному кодексі України 2012 року [1] закріплено концептуально нову процесуальну форму відібрання зразків для проведення експертизи, у тому числі зразків з речей і документів. Водночас, практика застосування положень КПК України з цього питання свідчить про певне коло проблем. Зокрема, одним із таких є недотримання слідчими такої засади кримінального провадження, як розумність строків, що призводить до порушення прав, свобод та законних інтересів особи.

Відповідно до ч. 2 ст. 245 КПК України порядок відібрання зразків з речей і документів встановлюється згідно з положеннями

про тимчасовий доступ до речей і документів, тобто за правилами ст. 160–166 КПК України. У свою чергу, зразки для проведення експертизи відбираються стороною кримінального провадження, яка звернулася за проведенням експертизи або за клопотанням якої експертиза призначена слідчим суддею (ч. 1 ст. 245 КПК України).

Слід звернути увагу, що згідно пункту 19 ч. 1 ст. 3 КПК України у кримінальному провадженні приймає участь дві сторони, зокрема обвинувачення та захисту. З боку обвинувачення це слідчий, керівник органу досудового розслідування, прокурор, а також потерпілий, його представник та законний представник у випадках, установлених КПК України.

Так, відповідно ч. 1 ст. 243, ст. 220 КПК України, потерпілий має право ініціювати проведення експертизи шляхом подання слідчому, прокурору клопотання. У разі відмови в призначенні експертизи потерпілий має право оскаржити таке рішення в порядку, передбаченому ст. 303–307 КПК України. Однак, у всіх інших положеннях ст. 242–245 КПК України та нормах глави 15 КПК України, що безпосередньо регламентують порядок проведення експертизи та застосування тимчасового доступу до речей і документів, відсутня пряма вказівка на потерпілого, його представника та законного представника. Отже, перелічені особи позбавлені можливості ініціювання перед слідчим суддею, судом проведення досліджуваних процесуальних дій, а також не мають права самостійно їх проводити.

Стороною кримінального провадження з боку захисту є підозрюваний, обвинувачений (підсудний), засуджений, виправданий, особа, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру або вирішувалося питання про їх застосування, їхні захисники та законні представники. Ці особи мають право ініціювати проведення експертизи шляхом подання клопотання стороні обвинувачення, слідчому судді, суду або самостійно залучати експертів (ст. 242–245 КПК України). До того ж, вказані особи наділені правом застосування тимчасового доступу до речей і документів (ст. 160, 163–165 КПК України).

Разом із тим, переважно саме слідчими призначаються судові експертизи та відбираються зразки з речей і документів для

їх проведення. Таким чином, відповідно до ч. 2 ст. 245, ст. 160–166 КПК України відібрання зразків для проведення судової експертизи здійснюється слідчим на підставі ухвали слідчого судді, суду про тимчасовий доступ до речей і документів. Однак, регламентована ст. 160–165 КПК України процесуальна форма застосування вказаного інституту потребує тривалого часу для її виконання. Тобто, як свідчить практика, підготовка клопотання, його погодження з процесуальним керівником, звернення до слідчого судді, суду, судовий розгляд клопотання, ознайомлення з ухвалою суду зобов'язаною стороною та безпосереднє вилучення речей і документів триває в середньому від тижня до двох місяців. Крім того, така процесуальна форма вимагає від органу досудового розслідування, прокуратури та суду використання значних трудових і матеріальних ресурсів. При цьому також треба враховувати, що фактично по всіх кримінальних провадженнях проводяться судові експертизи. Проведення значної кількості експертиз вимагає надання слідчим експерту зразків з речей і документів для її проведення, що зумовлено методиками проведення експертиз. Зазначені методики атестовані у встановленому порядку та затверджені Міністерством [2]. Наприклад, вільні зразки почерку надаються слідчим експерту при проведенні судово-почеркознавчих експертиз, зразки бланків та відбитків печаток надаються слідчим експерту при проведенні судово-технічних експертиз документу, зразки рідини надаються слідчим експерту при проведенні судово-хімічних експертиз, зразки товарів з партії товару надаються слідчим експерту при проведенні комплексних судово-товарознавчо-криміналістичних експертиз, зразки вибухових речовин надаються слідчим експерту при проведенні комплексних балістично-хімічних експертиз тощо. Тобто необхідність надання слідчим для експертного дослідження зразків з речей і документів, а також їх кількість, якість, об'єм, тощо визнано та закріплено на державному рівні у методиках проведення експертиз. Слід додати, що зазначені вимоги щодо зразків для проведення судової експертизи містяться у загальнодоступних Науково-методичних рекомендаціях з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень [3]. Отже, погодження з прокурором клопотання

про надання тимчасового доступу до речей і документів з метою їх вилучення як зразків для експертизи та надання дозволу слідчим суддею, судом на вилучення зазначеного набуває формально-бюрократичного характеру. До того ж, не погодження такого клопотання прокурором, або відмова слідчого судді, суду в наданні дозволу на вилучення речей і документів як зразків для експертизи фактично є перешкоджанням кримінальному провадженню.

Враховуючи те, що на теперішній час кожний слідчий поліції розслідує одночасно до ста кримінальних проваджень, а відповідно до чинного КПК України виконати ухвалу суду про тимчасовий доступ до речей і документів вправі лише слідчий та процесуальний керівник, прізвище, ім'я та по батькові яких вказано в ухвалі, досліджуване питання набуває суттєвого значення. Виконання зазначених, як ми вважаємо, безпідставно ускладнених вимог законодавства щодо отримання зразків з речей і документів тільки на підставі ухвали слідчого судді, суду негативно впливає на дотримання розумних строків досудового провадження.

Намагаючись подолати трудомістку та тривалу процесуальну форму отримання зразків з речей і документів для проведення судової експертизи, слідчі знаходять інші способи їх отримання. Зокрема, практика йде шляхом отримання вільних зразків почерку особи, оформлюючи документи в яких вони містяться, додатками до протоколу допиту цієї особи. Зазначені процесуальні дії відповідають положенням ст. 104, п. 1 ч. 2 ст. 105 КПК України. Проте, вказані норми є загальними в порівнянні з спеціальною, передбаченою ч. 2 ст. 245 КПК України. Окрім того, слідчі, керуючись ст. 93 КПК України, отримують від фізичних та юридичних осіб, за їх згодою, зразки з речей і документів на підставі письмової вимоги слідчого до вказаних осіб. Однак, положення ст. 93 КПК України також є загальним по відношенню до положень, які безпосередньо регулюють питання щодо отримання зразків для експертного дослідження (ст. 245, 160–166 КПК України). Отже, при остаточному вирішенні кримінального провадження в суді висновки судової експертизи, проведеної з використанням зразків отриманих із

порушенням вимог ч. 2 ст. 245 КПК України, можуть бути визнані недопустимими тільки з формальних підстав.

Підсумовуючи викладене, слід констатувати, що з піднятого питання кримінальне процесуальне законодавство України потребує вдосконалення. Насамперед, це якнайкраще сприятиме дотриманню прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, а також забезпечить швидке, повне і неупереджене розслідуванням і судовий розгляд.

На нашу думку, положеннями КПК України слід надати слідчому, прокурору право вилучати зразки з речей і документів для проведення судової експертизи на підставі постанови слідчого, прокурора з обов'язковим оформленням протоколу такого вилучення. Вказане сприятиме швидкому та повному захисту прав та свобод потерпілого, при цьому не порушуючи законних прав фізичних та юридичних осіб, які зобов'язані надати речі та документи для проведення експертизи, оскільки вилучення ґрунтується на вищезазначених Методиках проведення експертиз.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.
2. Порядок атестації та державної реєстрації методик проведення судових експертиз : затв. постановою Кабінету Міністрів України від 2 лип. 2008 р. № 595 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/595-2008-п>.
3. Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичні рекомендації з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень : затв. наказом М-ва юстиції України від 8 січ. 1998 р. № 53/5 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98>.

Одержано 21.04.2016

УДК [343.3/.7:355.012](477)

Яна Сергіївна Кулькіна,

ад'юнкт докторантури та ад'юнктури

Харківського національного університету внутрішніх справ

РЕЧОВИНИ І ПРЕДМЕТИ, ЩО СТАНОВЛЯТЬ ПІДВИЩЕНУ НЕБЕЗПЕКУ ДЛЯ ОТОЧЕННЯ, ЯК ПРЕДМЕТ ЗЛОЧИНУ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТ. 414 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

Предметом злочину є будь-які речі матеріального світу, з певними властивостями яких закон про кримінальну відповідальність пов'язує наявність в діянні особи ознак конкретного складу злочину. Це така його ознака, яка завжди названа безпосередньо в самому законі про кримінальну відповідальність. Предмет злочину найбільш тісно пов'язаний з об'єктом злочину й у сукупності з ним утворює самостійний елемент складу злочину. Він є тією ознакою злочину, яка найчастіше використовується для визначення самого об'єкта, з'ясування його змісту. З установлення предмету злочину у багатьох випадках починається процес з'ясування характеру самого посягання, а також способів його впливу на певний об'єкт [5, с. 364]. Не можна визнати обґрунтованим те, що до предмета злочину відносять не лише конкретні матеріальні предмети, а й дії (діяльність) учасників суспільних відносин. За такого підходу предмет ототожнюється з об'єктом, оскільки діяльність учасників суспільних відносин, їх соціально значима поведінка (можливість такої поведінки) складають специфічний зміст суспільних відносин [4, с. 97–98].

Предметом злочину, передбаченого ст. 414 Кримінального кодексу України є зброя, бойові припаси, вибухові, радіоактивні та інші речовини. Зазначені предмети відрізняються один від одного, вони є різними за конструкцією і бойовими властивостями. Проте ці предмети наділені загальними властивостями, характерними для кожного з них. Такими є: 1) підвищена загальна небезпечність; 2) спеціальне призначення; 3) особливий правовий режим.

Підвищена загальна небезпечність виражається у тому, що при неправильному використанні, зберіганні, перевезенні тощо предмети можуть виходити з-під контролю людини і спричиняти

істотну шкоду життю та здоров'ю людей, матеріальним цінностям тощо. Також внаслідок дії стихійних сил природи, сонця, електричної енергії, хімічних процесів, механічного удару тощо можуть виникнути процеси, які стають неконтрольованими з боку людини, що й викликає тяжкі наслідки.

Спеціальне призначення цих предметів полягає в тому, що вони можуть використовуватись як засіб ураження людини, руйнування матеріальних цінностей, завдання шкоди оточуючому середовищу.

Особливий правовий режим створюється в Збройних Силах України для того, аби запобігти створенню загрози настання тяжких наслідків для життя та здоров'я людей, матеріальних цінностей, оточуючого середовища [1, с. 92].

Розглядаючи предмет злочину, передбаченого ст. 414 КК України, зупинимось більш детально не на зброї, а саме на тих речовинах і предметах, що становлять підвищену небезпеку для оточення. До них належать: бойові припаси, вибухові, інші речовини, що становлять підвищену небезпеку для оточення, а також радіоактивні матеріали.

Бойовими припасами є складова частина озброєння, безпосередньо призначена для ураження живої сили противника, знищення його бойової техніки, руйнування укріплень, споруд і виконання спеціальних завдань. До боєприпасів належать артилерійські, реактивні снаряди, бойові частини ракет і торпед, патрони до стрілецької зброї, гранати, авіаційні і глибинні бомби, інженерні і морські міни, підривні заряди, димові шашки [2, с. 949]. Боєприпасами мають визнаватися й імітаційно-піротехнічні вироби, освітлювальні засоби та вибухові пакети, які містять речовини, здатні до вибуху (тротил, гексоген, тетрил) і можуть бути приведені до дії без додаткових пристосувань, а також вибухові прилади кустарного виготовлення. Проте, боєприпасами не є навчальні та холості гранати, бомби, міни, а також стріли до арбалету чи подібних до нього видів холодної зброї (вони є складовою частиною такої зброї).

Вибухові речовини – це порох, динаміт, тротил, нітрогліцерин та інші хімічні речовини, їх сполуки або суміші, здатні вибухнути без доступу кисню. Проте досить часто до вибухових речовин помилково відносять так звані «засоби ініціювання».

Вибуховими речовинами є хімічні сполуки чи суміші, здатні під впливом зовнішнього імпульсу до самопоширення з великою швидкістю хімічної реакції з утворенням газоподібних продуктів та виділенням тепла. До них належать амоніти, амонали, тротил, вибухові напівпродукти утилізації (порохи) тощо. Під засобами ініціювання розуміють зовнішні джерела імпульсу для здійснення вибуху. Це можуть бути вогнепровідні та детонаційні шнури, електродетонатори, капсули-детонатори, запалювальні трубки. Вони законодавством до вибухових речовин не відносяться. За умови, що вони призначені для вчинення вибуху, їх можна віднести до боєприпасів [3, с. 958].

Іншими речовинами і предметами, які становлять підвищену небезпеку для оточуючого, визнаються будь-які штатні технічні засоби, що знаходяться у військовій частині і мають властивість при порушенні правил поведінки з ними уражати (спричиняти ушкодження, порушувати функції, впливати на здоров'я) тих, хто знаходиться в зоні їх дії [2, с. 949]. Також до них можна віднести речовини і предмети, які здатні викликати зміни в оточуючому середовищі в результаті вивільнення великої кількості енергії, яка не підлягає контролю та припиненню (наприклад, вибухонебезпечні гази), або в результаті їх розсіювання та впливу на живі організми (токсичні хімічні речовини, біологічні агенти, токсини, небезпечні відходи тощо). Ці предмети і речовини характеризуються низкою властивостей:

1) здатністю впливати на матеріальні об'єкти і викликати в них зміни у вигляді зруйнувань або порушень життєво важливих функцій живих організмів, великою концентрованою внутрішньою енергією,

2) а також тим, що процес виділення енергії, що вже почався, не підлягає контролю і припиненню. Це можуть бути вибухонебезпечні гази, електричні акумулятори підвищеної потужності, небезпечні відходи тощо [3, с. 968–969].

Радіоактивні матеріали – це матеріали природного або штучного походження, які містять у своєму складі радіоактивні ізотопи, що являють собою джерело іонізуючих випромінювань і тому є небезпечними для оточуючих [2, с. 949]. Вони здатні до самовільного поділу, що супроводжується виділенням тепла, а також альфа-, бета- і гама-випромінюванням, порядок обігу яких

регламентовано спеціальними нормативними актами. Предметом аналізованого злочину радіоактивні матеріали є за умови, що кількість речовини та інтенсивність випромінювання настільки великі, що здатні заподіяти шкоду здоров'ю людини [3, с. 650].

На озброєнні Збройних Сил України знаходяться різні системи і види зброї, боєприпасів, вибухових, радіоактивних та інших речовин, які становлять підвищену небезпеку для оточуючих.

Використання цих предметів і речовин поєднане із суворим дотриманням правил обмеженого поводження з ними. Порушення цих правил може призвести до загибелі і каліцтва людей, знищення військового майна, інших тяжких наслідків.

Окремі предмети, що становлять підвищену небезпеку для оточуючих, вимагають особливого поводження з ними в процесі їх використання і під час зберігання. Порушення встановлених правил їх зберігання може також призвести до шкідливих наслідків.

Список використаних джерел:

1. Злочини проти встановленого порядку несення військової служби (військові злочини) : навч. посіб. / Г. М. Анісімов, Ю. П. Дзюба, В. І. Касинюк та ін. ; за ред. М. І. Панова. – Харків : Право, 2011. – 184 с.

2. Кримінальний кодекс України : наук.-практ. комент. : у 2 т. Т. 2 : Особлива частина / за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. – 5-те вид., допов. – Харків : Право, 2013. – 1040 с.

3. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. – 4-те вид., перероб. і допов. – Київ : Юрид. думка, 2007. – 1044 с.

4. Музика А. А. Предмет злочину: теоретичні основи пізнання : монографія / А. А. Музика, Є. В. Лашук. – Київ : Паливода А. В., 2011. – 192 с.

5. Тацій В. Я. Предмет злочину [Електронний ресурс] / В. Я. Тацій // Вісник Асоціації кримінального права України. – 2015. – Вип. 2 (5). – Режим доступу: http://nauka.nlu.edu.ua/?page_id=1348.

Одержано 23.04.2016

УДК 343.98

Дмитро Віталійович Куриленко,

аспірант докторантури та ад'юнктури

Харківського національного університету внутрішніх справ

ФОРМИ ЗАЛУЧЕННЯ ФАХІВЦІВ-МЕДИКІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

Обізнані особи, тобто особи, які володіють спеціальними знаннями, – учасники кримінального провадження, котрі виконують допоміжну роль у кримінальному процесі. Т. В. Авер'янова відносить до обізнаних осіб у кримінальному судочинстві тільки експерта відповідно до ст. 69 Кримінального процесуального кодексу (далі – КПК) України та спеціаліста відповідно ст. 71 КПК України [1, с. 29]. Ми дотримуємося тієї думки, що обізнаними особами є будь-які суб'єкти, незалежно від наявних прав і обов'язків, котрі мають певну спеціальність (володіють спеціальними знаннями) та відповідно до процесуального закону безпосередньо залучаються до кримінального провадження або у кримінальному судочинстві використовуються результати їх діяльності.

Серед обізнаних осіб, які залучаються у кримінальне провадження, прямо чи побічно у КПК України вказуються медичні працівники. У рамках кримінального процесуального закону можна виділити медичних працівників, участь яких у кримінальному провадженні регламентована, і таких фахівців-медиків, результати діяльності яких використовуються, але процедура їх діяльності чітко не визначена.

В процесуальному законі носії спеціальних медичних знань вказуються двома способами: або визначається певний медичний працівник або результати застосування ним спеціальних медичних знань. Прямо або побічно вказуються такі фахівці-медики: 1) експерт (статті 69, 242, 486, 509 КПК України та ін.); 2) спеціаліст (ст. 71 КПК України та ін.); 3) судово-медичний експерт, крім проведення судово-медичної експертизи (статті 206, 238, 239, 241 КПК України); 4) лікар (статті 227, 238, 241, 354, 368, 491, 509 КПК України); 5) психіатр, крім проведення судово-психіатричної експертизи (статті 514, 515 КПК України); 6) медичний працівник (статті 212, 280 КПК України).

Ступінь регламентації участі в кримінальному процесі перерахованих осіб різна. Докладно унормована діяльність судово-медичного та судово-психіатричного експерта, спеціаліста, яким закон надав права, вони виконують покладені на них обов'язки і несуть відповідальність згідно закону. Чітко визначені допоміжні функції судово-медичного експерта і лікаря під час проведення слідчих (розшукових) і судових дій зі збирання доказів. Залучення цих обізнаних осіб слід віднести до процесуальної, регламентованої форми використання спеціальних знань у кримінальному процесі. Законом визначені випадки реалізації цієї норми обов'язково (імперативно), наприклад для встановлення причин смерті та ін. (ст. 242 КПК України), залучені судово-медичного експерта або лікаря під час огляду трупа (ст. 238 КПК України). Фахівці-медики як експерти та спеціалісти можуть залучатися факультативно на розсуд уповноваженої особи.

Інші випадки залучення обізнаних у медицині та психіатрії осіб суттєво відрізняються від вказаних вище, незважаючи на те, що вони наведені у КПК України. Так, підставою ухвалення вироку про застосування щодо особи примусового заходу медичного характеру, а також примусового лікування є обов'язкова наявність відповідного висновку лікувальної установи (ч. 4, ч. 5 ст. 368 КПК України). Обставинами, які є підставами призначення психіатричної експертизи вказується наявність у особи розладу психічної діяльності або психічного захворювання, що підтверджується відповідним медичним документом (ч. 1 ст. 509 КПК України). Продовження, зміна або припинення застосування примусових заходів медичного характеру щодо особи, відновлення кримінального провадження здійснюється на підставі висновку комісії лікарів-психіатрів (ч. 3 ст. 514, ч. 1 ст. 515 КПК України). Медичний працівник при необхідності повинен невідкладно надати медичну допомогу та зафіксувати будь-які тілесні ушкодження або погіршення стану здоров'я затриманого, який перебуває у підрозділі органу досудового розслідування (п. 6 ч. 3 ст. 212 КПК України). Досудове розслідування зупиняється у разі, якщо підозрюваний захворів на тяжку хворобу, яка перешкоджає його участі у кримінальному провадженні й це підтверджується відповідним медичним висновком (п. 1 ч. 1 ст. 280 КПК України). Нарешті під час збирання доказів можуть бути

виребувані та отримані акти перевірок, що здійснювались фахівцями-медиками (ч. 2, 3 ст. 93 КПК України), які є таким джерелом доказів як документи (п. 4 ч. 2 ст. 99 КПК України).

Кримінальний процесуальний закон передбачає порядок вилучення вказаних документів медичного характеру, однак процедура складання «актів», «висновків», фіксації стану затриманого, права, обов'язки та відповідальність обізнаних осіб, які їх утворюють, в законі не врегульована. Т. В. Сахнова категорично стверджує, що «фактичне використання спеціальних знань поза процесуальних правил не може мати жодних юридичних наслідків, бо будь-які суспільні відносини у процесі існують тільки в правовій формі» [2, с. 10–11]. Всупереч сказаному перераховані документи, що містять інформацію медичного характеру, мають суттєво значення для прийняття процесуальних рішень уповноваженими особами. Тому вказані випадки залучення фахівців-медиків можна віднести до процесуальної, але нерегламентованої форми використання спеціальних знань у кримінальному провадженні.

Проведений аналіз процесуальних приписів КПК України показує, що форми використання спеціальних знань обізнаних осіб, незважаючи на їх вказівку в процесуальному законі, різні й залежать від ступеня регламентації діяльності обізнаної особи, мети її залучення, значення отриманих результатів. Оскільки результати діяльності фахівців-медиків мають суттєве значення для формування доказів, прийняття процесуальних рішень форма їх залучення повинна бути строго регламентована.

Список використаних джерел:

1. Аверьянова Т. В. Субъекты экспертной деятельности / Т. В. Аверьянова // Вестник криминалистики. – 2001. – Вып. 2. – С. 29–37.
2. Сахнова Т. В. Судебная экспертиза / Т. В. Сахнова. – М. : Городец, 2000. – 368 с.

Одержано 25.04.2016

УДК 338.45

Олена Олегівна Леонова,

здобувач кафедри економіки та фінансів

факультету № 6 (права та масових комунікацій)

Харківського національного університету внутрішніх справ

УДОСКОНАЛЕННЯ АНАЛІТИЧНОЇ ОЦІНКИ ТІНЬОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА НА ОСНОВІ АНАЛІЗУ ВИКОРИСТАННЯ РЕСУРСІВ

Первинною часткою суспільного господарства, яка може здійснювати тіньові економічні операції, є підприємства. Саме у межах підприємств діють та створюються умови розвитку тіньової економічної діяльності. Тому найбільша увага з боку аналітиків у дослідженні тіньової економіки повинна приділятися діяльності підприємств промислової галузі.

При веденні господарської діяльності підприємство використовує різноманітні ресурси. Для виявлення й оцінки тіньової виробничої діяльності підприємства насамперед слід звернути увагу на використання ресурсів, кількість яких обліковується, на основі технічних засобів контролю. Перш за все, це електрична енергія, природний газ, вода.

В процесі дослідження на етапі виявлення тіньової економічної діяльності на макрорівні нами удосконалено методи аналітичної оцінки тіньової діяльності промислових підприємств на основі:

- аналізу незавершеного виробництва підприємства;
- аналізу використання ресурсів.

Розглянемо приклад проведення аналітичної оцінки тіньової економічної діяльності промислового підприємства на основі аналізу використання природного газу (також можна провести оцінку на аналізі використання електроенергії і води), в якому підприємство виробляє однорідну продукцію [1]. Облікована витрата z -го виду ресурсів за лічильником за деякий термін (наприклад – рік) становить Q_z , на допоміжні цілі, не зв'язані з виробництвом продукції, підприємство використовує за той же термін ресурсу z -го виду у кількості $Q_{z\phi}$, а на одиницю продукції відповідно до технологічного процесу витрачається кількість

ресурсу z -го виду q_z . В такому випадку фактичний випуск продукції M за встановлений термін (рік), пропонуємо визначати за формулою:

$$M = \frac{Q_z - Q_{z\phi}}{q_z}. \quad (1)$$

У разі, коли підприємством виробляється кілька найменувань продукції, то фактичний випуск підприємством продукції v -го виду пропонуємо визначати через умовний комплект. Тоді, якщо на виготовлення одиниці умовного комплекту витрачається q_{kz} z -го ресурсу, то розрахунковий випуск продукції підприємством в умовних комплектах за встановлений термін (рік) при розрахунку по z -му ресурсу M_{kz} пропонуємо визначати за формулою:

$$M_{kz} = \frac{Q_z - Q_{z\phi}}{q_{kz}}. \quad (2)$$

При цьому

$$q_{kz} = \sum_{v=1}^r x_v \cdot q_{vz}, \quad (3)$$

де q_{vz} – витрата ресурсу z -го виду на одиницю v -ї продукції;

x_v – питома вага в умовному комплекті продукції v -го виду;

r – кількість найменувань продукції, що виробляється підприємством.

Розрахунковий обсяг виробництва підприємством продукції v -го виду за встановлений термін (рік) при розрахунку по z -му виду ресурсів D_v, D_{ϕ} визначимо за формулою:

$$M_{vz} = x_v \cdot M_{kz}. \quad (4)$$

Фактичний обсяг виробництва підприємства продукції v -го виду за встановлений термін (рік) M_v пропонуємо визначати з умов мінімального розрахункового обсягу виробництва підприємством продукції v – го виду за встановлений термін (рік) при розрахунку по z -му виду ресурсів:

$$M_v = \min_{z=1,2,\dots,c} (M_{vz}). \quad (5)$$

З більшою точністю фактичний обсяг виробництва підприємством продукції v -го виду за встановлений термін (рік) M_v може бути визначений на основі рішення системи рівнянь (у разі, коли $r=c$) або вирішуючи оптимізаційну задачу (якщо $r > c$) [2, 3]. Взагалі співвідношення між витратами кожного з видів ресурсів на виробництво всіх найменувань продукції і обліковими даними відповідних лічильників з усіх видів ресурсів можна представити у вигляді рівняння:

$$\sum_{v=1}^r M_v \cdot q_{vz} = Q_z - Q_{z0}, \quad z=1, 2, \dots, c, \quad (6)$$

де c – кількість видів ресурсів, що застосовуються для виробництва продукції підприємства.

За нашими дослідженнями у практиці господарської діяльності ресурсами, які споживаються підприємствами та обліковуються на основі технічних пристроїв (лічильників) є: електрична енергія, природний газ, вода. Тоді рівняння (6) може бути перетворено у систему рівнянь:

$$\begin{aligned} q_{e1} \cdot M_1 + q_{e2} \cdot M_2 + \dots + q_{er} \cdot M_r &= Q_e - Q_{e0}; \\ q_{z1} \cdot M_1 + q_{z2} \cdot M_2 + \dots + q_{zr} \cdot M_r &= Q_z - Q_{z0}; \\ q_{g1} \cdot M_1 + q_{g2} \cdot M_2 + \dots + q_{gr} \cdot M_r &= Q_g - Q_{g0}. \end{aligned} \quad (7)$$

При цьому

$$M_1 \geq 0, M_2 \geq 0, \dots, M_r \geq 0. \quad (8)$$

Цільовою функцією приймається річний прибуток підприємства. Виходячи із смислу задачі, цільову функцію необхідно максимізувати:

$$P = \sum_{v=1}^r p_v \cdot M_v = \sum_{v=1}^r (I_v - C_v) \cdot M_v \rightarrow \max. \quad (9)$$

Запропоновані методи дозволяють здійснювати аналіз тіньової економічної діяльності як самостійних підприємств, так і окремих компаній, що входять до складу холдингів. При цьому як додатковий критерій для діагностики тіньових процесів в умовах складної організаційної структури промислового холдингу можна запропонувати порівняння результатів аналізу економічної діяльності холдингу в цілому й його виробничих одиниць. У випадку відсутності балансу доцільно проведення додаткових перевірок

окремих підприємств холдингу й аналізу внутрішніх корпоративних зв'язків.

Чинна економічна політика щодо промислових підприємств, як вже зазначалось, не містить в собі реально діючих механізмів мотивації відкритої, чесної господарчої діяльності. Спроба Державної фіскальної служби України розробити систему, яка б надавала пільги сумлінним платникам податків, на практиці також виявилась неспроможною. Натомість, ми вважаємо, що аналіз документації підприємств відповідними органами за запропонованими нами методами дозволить без безпосереднього втручання в технологічну діяльність підприємств виявити «неблагонадійні» суб'єкти господарчої діяльності та може використовуватись як основа для ранжування підприємств за ступенем довіри (категоріями уваги) податкових органів та реалізувати ідею надання пільг (швидка обробка податкової декларації, заборону позачергових перевірок, тощо) підприємствам, що потрапили у «зелений» коридор. Підприємства, аналіз яких показав можливість тіньової діяльності, повинні підлягати безпосереднім перевіркам з метою доказу (або запереченню) тіньової діяльності та ухилення від податків.

Крім того, запропоновані методи дозволяють обробку інформації та винесення рішення щодо необхідності перевірок автоматизувати, тим самим зробити їх об'єктивними. Ці заходи, на наш погляд, зроблять не вигідним роботу підприємств у тіньовому секторі, скоротять кількість безпосередніх перевірок у «благонадійних» підприємствах, спонукатимуть до прозорих відносин з іншими суб'єктами господарської діяльності та до сумлінного оформлення бухгалтерської, технологічної та статистичної документації.

Список використаних джерел::

1. Є. В. Ковальов Типові моделі «тіньової» економічної діяльності фірми та їх аналітичне виявлення / Є. В. Ковальов, О. В. Балко // Вісник Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут». – 2002. – № 11 – С. 17–25.
2. Балко О. В. Управлінські умови легалізації «тіньової» економіки / О. В. Балко, Є. В. Ковальов // Стратегія економічного розвитку регіонів в умовах адміністративної реформи в Україні : зб. наук. пр. – Харків : УАДУ (ХФ), 2000. – С. 28.

3. Гуменюк В. В. Класифікація та вдосконалення методів оцінювання нелегальної економіки // В. В. Гуменюк // Науковий вісник НЛТУ України. – 2012. – Вип. 22. – С. 250–256.

4. Головченко О. М. Причини формування тіньових економічних інститутів у сучасній економіці / О. М. Головченко // Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. – 2011. – № 6. – С. 22–27.

Одержано 23.04.2016

УДК 351.74:331.101(091)(477)

Ірина Олександрівна Лесь,

ад'юнкт докторантури та ад'юнктури

Харківського національного університету внутрішніх справ

ІСТОРИЧНА ҐЕНЕЗА ДИСЦИПЛІНАРНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ В ОРГАНАХ МІЛІЦІЇ

На сьогодні у світлі кардинального реформування органів внутрішніх справ України з метою приведення їх до європейських стандартів та акцентування діяльності на сервісній функції, дослідження історії становлення та розвитку органів внутрішніх справ на різних етапах їх діяльності перебуває серед постійних завдань вітчизняної правової науки. Актуальність таких досліджень суттєво зростає на етапі розвитку України як правової держави та її євроінтеграційних процесів, адже при сьогоdnішній реорганізації системи органів внутрішніх справ з метою раціонального вирішення практичних завдань, у тому числі тих, що безпосередньо стосуються службово-трудових прав та обов'язків працівників органів внутрішніх справ, насамперед, доцільно проаналізувати історико-правовий аспект проблеми, що, на нашу думку, може надати можливість не допустити певних помилок при проведенні реформування та вдосконаленні організаційно-штатної структури органів внутрішніх справ у сучасних умовах.

Проблематика історичної ґенези дисциплінарної відповідальності в органах внутрішніх справ досліджена ще недостатньо, не дивлячись на те, що історики права зробили значний внесок у вивчення історії органів внутрішніх справ. Це такі вчені, як І. Г. Білас, О. М. Бандурка, С. І. Власенко, М. М. Войцехівський, О. А. Гавриленко, О. М. Головка, П. П. Михайленко, Р. С. Мулукаєв, А. Є. Шевченко, О. Н. Ярмиш. У галузі трудового права

питаннями відповідальності в органах внутрішніх справ займалися В. С. Венедіктов, М. І. Іншин, О. М. Обушенко, К. В. Коваленко, О. В. Кузніченко та ін. Однак праці названих учених висвітлюють лише окремі аспекти створення та розвитку органів внутрішніх справ України, що надає можливість говорити про актуальність обраної проблематики дослідження.

Метою цієї наукової статті є уточнення дисциплінарно-правового аспекту історичної генези відповідальності в органах внутрішніх справ.

12 грудня 1923 р. Народними комісарами внутрішніх справ, юстиції, праці й командуючим військами України та Криму був затверджений Дисциплінарний статут робітничо-селянської червоної міліції. У ньому закріплювалися права й обов'язки начальників міліції та їх підлеглих, визначалися види заохочення і покарання для працівників міліції [1, с. 35]. У Дисциплінарному статуті міліції зміст поняття «дисципліна в міліції» не був визначений, хоча з аналізу тексту опосередковано випливає, що під ним розумілося суворе та неухильне виконання обов'язків по службі. Вважаємо подібний підхід наслідком того, що НКВС УСРР у зміст дисципліни вкладав такий спектр адміністративно-правових відносин при проходженні державної служби в міліції, який за своїм обсягом був значно ширший дисциплінарних відносин.

Найбільш важливе та істотне значення Дисциплінарного статуту полягало в тому, що він уперше нормативно закріпив сутність «революційної міліцейської дисципліни», під якою розумілося «точне дотримання встановлених у Робітничо-Селянській міліції законами і статутами правил служби та обов'язків поведінки службовців на засадах: а) поваги до всіх законів УСРР; б) безмежної відданості соціалістичній Батьківщині, радянському ладу і даній урочистій клятві; в) свідомої необхідності підпорядкування своєї волі приписам законів і наказів начальників; г) взаємної поваги, згуртованості і товаристкості всіх службовців; д) виховання якостей та здібностей, необхідних для бездоганного і самостійного виконання свого обов'язку».

Дисциплінарний статут посилював каральну спрямованість дисциплінарних стягнень. Максимальна тривалість дисциплінарного арешту зросла в три рази і досягла 30 діб. З'явилися нові

види дисциплінарних стягнень: незвільнення з казарми у позаслужбовий час до двох тижнів (для тих, хто повинен перебувати в казармах), позбавлення права на підвищення по службі, на отримання нагород та відзнак по службі на строк від 4 до 8 місяців. Значно повніше розглядалися і регламентувалися питання накладення дисциплінарних стягнень і порядок приведення їх у виконання.

Були введені нові розділи, у тому числі про заохочення особового складу. Норма про заходи заохочення була відсильною на прийняту в 1922 р. Інструкцію про нагородження цінними та грошовими подарунками працівників міліції. Відповідно до норм цього правового акту заохочення оголошувалося за «чесне і свідоме ставлення до обов'язків, сумлінне виконання покладених доручень». Надалі ці заходи були уточнені й розкриті у Правилах проходження служби в міліції.

Заохочення поділялися на два види: моральні й матеріальні. До моральних належали: подяка від імені служби (словесна і письмова), видача посвідчення про знання служби і гарну поведінку, нагородження орденом Трудового Червоного Прапора. Матеріальні види заохочення включали в себе нагородження цінним подарунком та грошовою премією, а також додання позачергової (двотижневої) відпустки до чергової двотижневої відпустки стройового складу міліції та місячної для активних працівників карного розшуку. Право на надання позачергової відпустки мали керівники не нижче начальника повітового управління міліції. При цьому правомочність нагородження грошовими преміями та цінним подарунком, якими, як правило, нагороджували за «особливі відзнаки та заслуги при несенні служби», надавалася керівникам вищої управлінської ланки: Наркому внутрішніх справ, начальнику Центрального адміністративного управління, начальникам губернських адміністративних відділів.

Великим недоліком Дисциплінарного статуту міліції була відсутність у ньому норм, які б містили принципи і порядок заохочення особового складу, оскільки дисциплінарна практика будь-якого керівника регламентувалася двома різними правовими документами: заохочення здійснювалося на підставі Правил проходження служби в міліції, а покарання відповідно до норм Дисциплінарного статуту міліції.

До розділу про порядок розгляду скарги підлеглого на дисциплінарне стягнення була включена норма про те, що скарги не можна подавати «під час виконання службових обов'язків». Останнє, на нашу думку, практично позбавляло підлеглого права на її подання, оскільки особовий склад у цей період щодня працював по 10–12 годин без вихідних. Ця норма була анульована Дисциплінарним статутом міліції 1926 р.

Дослідження показали, що в усіх обласних і губернських управліннях міліції кількість накладених протягом року дисциплінарних стягнень перевищувала чисельність особового складу. Іншими словами, практично кожен працівник протягом календарного року карався в дисциплінарному порядку, а в деяких регіонах і по кілька разів.

Найчастіше працівники міліції звільнялися зі служби з формулюванням «без права вступу до лав міліції», що було перевищенням посадових повноважень перших керівників органів міліції, оскільки подібні дії обмежували громадянські права працівників міліції. До того ж таке рішення міг прийняти лише народний суд. Надалі звільнення осіб, поведінка яких дискредитувала радянську владу або міліцію, з подібним формулюванням здійснювалося тільки через суд.

Відзначимо, що на систему дисциплінарних відносин у міліції негативно впливали як постійне втручання місцевих партійних комітетів у правовідносини, що склалися між керівником-безпартійним і його підлеглим-комуністом, так і перевищення політскладом міліції своїх дисциплінарних прав.

Отже, службова дисципліна працівників міліції залишалася на низькому рівні, у зв'язку з чим майже весь командний (начальницький) склад зловживав накладенням дисциплінарних стягнень, у першу чергу у вигляді дисциплінарних арештів і звільнень зі служби. Водночас на стан службової дисципліни негативний вплив чинив високий рівень злочинності в лавах міліції.

25 травня 1931 р. РНК СРСР затвердила перше загальносоюзне Положення про робітничо-селянську міліцію, що діяло до 1962 р. Дисциплінарний статут міліції 1948 року, який був затверджений наказом Міністра внутрішніх справ СРСР від 7 липня 1948 року, складався із загальних положень, де визначалися порядок і правила проходження служби, а також окреслювалося

коло осіб, на яких поширювалася дія статуту (ст. 1–16), містив положення про покарання за порушення дисципліни в органах міліції (ст. 17–21), закріплював дисциплінарні стягнення, які накладалися на рядовий та молодший начальницький склад міліції (ст. 22–23). До дисциплінарних відносились такі стягнення: а) для рядового складу – догана, незвільнення з казарми або з розташування частини до 1 місяця, призначення поза чергою в наряд на службу (за винятком постової та караульної служби) або на роботу до 5 нарядів, арешт до 20 діб, позбавлення звання єфрейтора, звільнення зі служби до закінчення строку підписки; б) для осіб молодшого начальницького складу – догана, призначення поза чергою в наряд на службу, арешт до 20 діб, пониження на посаді, пониження в званні до рядового включно, звільнення зі служби до закінчення строку підписки [2, с. 113].

Дисциплінарним статутом закріплювались права начальників щодо накладення дисциплінарних стягнень на підлеглий їм рядовий і молодший начальницький склад міліції (ст. 24–33). Ним же окреслювався виключний перелік стягнень, які могли бути накладені на особовий склад начальниками, які займали посади від командира відділення до начальника Головного управління міліції МВС СРСР. Для середнього, старшого і вищого начальницького складу міліції (ст. 34–38) були передбачені такі дисциплінарні стягнення: а) зауваження і догани, оголошені усно, в поданні, на зборах середнього і старшого начальницького складу або в наказі; б) домашній арешт з виконанням службових обов'язків до 20 діб; в) попередження про неповну службову відповідність; г) призначення з пониженням на посаду; г) пониження в званні; д) звільнення зі служби. Для осіб вищого начальницького складу міліції: а) зауваження і догани, оголошені усно, в поданні або наказі; б) попередження про неповну службову відповідність; в) призначення з пониженням на посаду.

У десятому розділі (ст. 64) містився перелік заохочень, які застосовувались до осіб рядового і молодшого начальницького складу. Заохочення були такі: а) оголошення подяки перед строєм або в наказі; б) зняття раніше накладеного дисциплінарного стягнення; в) нагорода похвальними листами по закінченні курсу навчання в школах (курсах) міліції і занесення на дошку пошани; г) нагородження цінними подарунками або грошима; г) дострокове підвищення в званні.

Розділ шістнадцятий був про суд честі начальницького складу міліції (ст. 102–128). Тут розкривалися завдання та принципи формування суду, а також його склад, процесуальний аспект розгляду справи та винесення вироку. Суд честі міг винести такі вирoki: а) зняти звинувачення; б) зробити зауваження; в) оголосити догану; г) оголосити сувору догану; ґ) порушити клопотання про пониження в посаді або званні; д) порушити клопотання про переведення в інший підрозділ; е) порушити клопотання про звільнення з органів [2, с. 114].

Доповненням до Дисциплінарного статуту був додаток, загальна частина якого регламентувала процедуру арешту працівників міліції, порядок прийому на гауптвахту та їх утримання. Основні положення, які регламентували дисциплінарні відносини в міліції, знайшли широке відображення в нормативних актах 60-х – першої половини 80-х років. Положення про радянську міліцію, затверджене постановою Ради Міністрів СРСР від 17 серпня 1962 р. за № 901, чітко визначило структуру особового складу міліції, яка складалася з рядового, молодшого, середнього, старшого і вищого начальницького складу. Для особового складу встановлювалася дисципліна, подібна до військової, яка визначалася дисциплінарним статутом органів охорони громадського порядку [3, с. 7].

Указом Президії Верховної Ради СРСР від 30 березня 1971 р. було затверджено Дисциплінарний статут органів внутрішніх справ, який сприяв подальшому врегулюванню відносин в міліції, забезпеченню чіткої роботи особового складу. У травні 1984 р. Президія Верховної Ради СРСР затвердила новий Дисциплінарний статут ОВС. Його основні положення були спрямовані на зміцнення дисципліни особового складу, організованості і порядку. Відповідно до п. 7 розділу 1 Дисциплінарного статуту підлеглисть між особами рядового і начальницького складу визначалася спеціальними званнями. Так, старші за званням у всіх випадках були зобов'язані вимагати від молодших дотримання ними дисципліни, форми одягу і правил віддання честі. Але, як і в попередніх нормативних актах, дисципліна мала досягатися не матеріальним заохоченням та іншими заходами соціально-економічного і правового характеру, а «вихованням в особового складу комуністичного світогляду, високих морально-

політичних і ділових якостей, свідомого ставлення до виконання службового обов'язку» [4].

Отже, можемо зробити висновок, що службова дисципліна працівників органів внутрішніх справ мала низку особливостей. Вона ґрунтувалася на суворій єдиноначальності та відрізнялася характером влади і підпорядкування; вимагала безумовного дотримання порядку і правил, установлених законами та іншими нормативними актами; передбачала застосування спеціальних заходів дисциплінарного впливу на працівників, які допускали відхилення від її вимог; надавала начальникам органів, установ і підрозділів великий обсяг дисциплінарної влади; будувалася на основі встановлених державою суворих правилах службового етикету й атрибутики; поширювалася не лише на службову діяльність працівників, а й на їхню поведінку поза службою. Вимоги до дисципліни працівників міліції були значно суворіші, ніж вимоги до трудової дисципліни працівників позавідомчих організацій. Враховуючи викладене, вважаємо, що багато питань, пов'язаних із поняттям і сутністю дисциплінарного аспекту відповідальності в органах внутрішніх справ залишаються дискусійними та потребують подальшого дослідження.

Список використаних джерел:

1. Алтуєв В. М. Доля міліції України в охороні народного господарства (1921–1922 рр.) / В. М. Алтуєв // *Право України*. – 1993. – № 3. – С. 35–36.
2. Шурупова Е. А. Дисциплинарное производство в органах внутренних дел России: историко-правовой аспект / Е. А. Шурупова // *Вестник Южно-Уральского государственного университета*. – 2013. – № 4. – С. 112–114.
3. Положение о советской милиции : утв. постановлением Совета Министров СССР от 17 авг. 1962 г. № 901 // В помощь работнику милиции : сб. норматив. актов. – 2-е изд., доп. – Киев : Политиздат Украины, 1966. – С. 3–13.
4. Дисциплинарный Устав органов внутренних дел : утв. указом Президиума Верховного Совета СССР от 3 мая 1984 г. // *Свод законов СССР*. Т. 10. – М. : Политиздат, 1985. – С. 296–303.

Одержано 25.04.2016

УДК 341.62(03)

Олександр Олександрович Лесь,

інспектор патрульної служби роти № 2 батальйону № 7

Управління патрульної служби в м. Харкові

ОСОБЛИВОСТІ ОХОРОНИ ПРАВОПОРЯДКУ ПРИ ВИНИКНЕННІ МАСОВИХ ПОРУШЕНЬ ГРОМАДСЬКОГО ПОРЯДКУ ПІДРОЗДІЛАМИ ПОЛІЦІЇ ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН

Визначальна роль у попередженні виникнення ускладнень оперативної обстановки в зарубіжних країнах приділяється патрульним нарядам. Залежно від чисельності наряди поділяються на одинарний патруль, парний і груповий; за способом пересування – на піший і моторизований; за характером виконуваних завдань – на загальні й спеціальні.

У більшості закордонних країн (США, Великобританія, Німеччина, Франція, Італія, Канада й ін.) зустрічаються всі види патрульних нарядів, однак найпоширенішими є одинарні й парні патрулі.

У великих містах разом з патрулями порядок і час служби яких заздалегідь планується, створюються також оперативні патрульні загони, які є резервом і використовуються під час страйків, групових порушень громадського порядку та в інших випадках, коли сусідні патрулі вимагають невідкладної допомоги. До складу патрульного загону входять не менш 8 – 10 патрульних у поліцейській формі, пересувається він на автомашинах з розпізнавальними знаками поліції. Перед патрульним загonom ставиться завдання здійснення патрулювання з попереджувальною метою, особливо в умовах можливого очікування масових заворушень.

Проти демонстрантів широко застосовуються водомети, іноді з підфарбованою, погано змиваною водою, фарбою. Поліцейські потім не мають особливих труднощів при затримці учасників демонстрації після їхнього розгону.

Розглянемо особливості ОГП при ускладненні оперативної обстановки на прикладах діяльності підрозділів поліції деяких країн.

У Франції передбачений чіткий порядок дій поліції при ліквідації масових заворушень [1]. Визначивши будь-яке

зосередження людей «збіговиськом», співробітники поліції вправі запропонувати їм розійтися. Поліцейські перед тим, як оголосити цю вимогу, повинні звернути на себе увага навколишніх, шляхом подачі звукових або візуальних сигналів.

З моменту оголошення цієї вказівки особи, що ігнорують вимоги, вважаються порушниками закону. Якщо ж після першої вказівки юрба не розходиться, дається друге попередження, ігнорування якого може бути підставою для застосування сльозогінного газу. Після третьої вказівки може бути застосована зброя. У Кримінальному кодексі Франції передбачений перелік осіб (префекти, мери, комісари поліції або працівники судової поліції), уповноважених видавати накази з вимогою про припинення незаконних дій. При дотриманні всіх умов дії поліції вважаються законними.

Таким чином, врегулювання законодавством заходів по попередженню й припиненню масових заворушень може стримувати від участі в групових порушеннях значну частину населення.

В американській поліцейській системі основною силою нейтралізації екстремальних ситуацій масового характеру є місцева поліція [2].

Найважливішим елементом готовності міських департаментів поліції до дій в екстремальних умовах є підготовка інструкцій, які узаконюють діяльність поліції по попередженню й ліквідації масових заворушень на початкових етапах.

Збір оперативної інформації здійснюється, як правило, спеціальними підрозділами патрульно-постової служби, так званими «групами тактичного патрулювання». Учасники груп (8–10 чоловік кожна) обов'язково фізично розвинені, з досвідом патрульної роботи, діють у цивільному одязі й використовують автотранспорт без поліцейських розпізнавальних знаків. Основним обов'язком цих груп є поширення контрслухів і цілеспрямованої інформації для нейтралізації невдоволення серед населення.

Вся оперативна інформація, що стосується питань виникнення масових безладів і групових порушень громадського порядку, аналізується в спеціальному відділі інформаційно-аналітичної служби міського департаменту поліції. До аналітичної роботи залучаються не тільки поліцейські фахівці, але й цивільні

особи – психологи, соціологи-експерти із проблем оцінки поводження великих груп людей.

У ряді міських департаментів заходи щодо припинення масових заворушень діляться на 4 етапи, відповідно до яких вводяться в дію плани 1, 2, 3, 4 з обов'язковим нарощуванням кількості сил і засобів.

За планами 1 й 2 порушення громадського порядку вимагають зосередження тільки відповідної кількості патрульних нарядів, які несуть службу в даному районі та на прилеглих ділянках. Вводити в дію ці плани мають право співробітники патрульно-постової служби. Їм необхідно зв'язатися із черговою частиною, повідомити своє прізвище й особистий номер, назвати точну адресу події й номер плану. Диспетчер відповідно до таблиці й розрахунку сил і засобів, часу доби направляє на місце необхідну кількість нарядів.

Плани 2 й 3 вводяться в дію керівництвом поліцейського департаменту й передбачають участь у заходах співробітників лінійних служб поліції, підрозділів пожежної охорони.

При подальшому ускладненні ситуації поліцейським департаментом різко нарощуються сили й засоби, зосереджені на основному напрямку для контролю за кризовими явищами в оперативній обстановці.

У цей період набувають чинності плани надзвичайного реагування:

1. «Зелений» передбачає виділення 35–40 % особового складу патрульно-постової служби в район кризової ситуації.

2. «Голубий» передбачає переведення підрозділів патрульно-постової служби на 12-годинну робочу зміну, дні відгулів і відпочинку скасовуються.

3. Відповідно до «Червоного» плану проводиться збір особового складу департаменту поліції, відзиваються відпускники. Весь департамент переходить на роботу в надзвичайному режимі, для контролю за кризовою ситуацією створюється оперативний штаб, яким керує начальник міського департаменту поліції.

Особливої уваги заслуговує поліцейська теорія контролю натовпу, основними положеннями якої є:

1) усякий натовп, незважаючи на початкові «законні й мирні цілі», обов'язково несе в собі більші потенційні можливості

здійснення насильницьких дій. Натовп – поле несвідомого вивільнення психічної й фізичної енергії людей;

2) безконтрольний натовп постійно розростається, втягуючи у свої ряди нових учасників, не здатних протиставити себе загальному настрою й руху;

3) небезпечним «каталізатором» агресивності юрби є різноманітні слухи, що виходять від лідерів натовпу;

4) для поліцейських підрозділів, що контролюють юрбу на початкових стадіях розвитку масових заворушень головним завданням є демонстрація сили й рішучості її застосування.

Таким чином, деякі організаційні аспекти діяльності місцевої поліції США в екстремальних умовах мають певний раціональний характер. Так, практично на всіх стадіях розвитку заворушень активну роль грає саме патрульно-постова служба.

По-іншому питання охорони громадського порядку в умовах ускладнення оперативної обстановки вирішується поліцейськими Великобританії [3].

Поліцейські, що проходять службу в підрозділах МВС, одержують спеціальні субсидії та не є військовослужбовцями. Вони вважаються службовцями воєнізованої організації, що мають сержантські й офіцерські звання. Якщо поліцейські працюють на штатних посадах, вони захищені деякими положеннями Правил щодо забезпечення здоров'я й безпеки на роботі (1992 р.). Але на поліцейських, задіяних у проведенні поліцейських операцій, у тому числі пов'язаних із масовими заворушеннями на умовах позаштатної роботи, положення законодавства щодо забезпечення здоров'я й безпеки не поширюється.

Поліцейські підрозділи в будь-якому регіоні Великобританії, які зіткнулися з необхідністю ліквідації масових заворушень, можуть затребувати допомогу з інших районів і підкріплення їм буде надано.

При боротьбі з масовими заворушеннями англійські поліцейські використовують раніше набутий досвід. Незважаючи на те, що боротьба з масовими заворушеннями здійснюється за єдиною схемою, мають місце різні, варіанти практичної реалізації. Кожен допоміжний підрозділ поліції містить у собі 17–18 констеблів, двох-трьох сержантів й одного інспектора. Цей підрозділ прибуває на місце виникнення масових заворушень у

спеціальних фургонів. Слідом за ними доставляються співробітники слідчого апарату, які займаються збором доказів злочинної діяльності й найбільш активних учасників масових заворушень, і медичні працівники, що надають першу допомогу потерпілим.

Спорядження, озброєння й тактика, що застосовуються під час боротьби з масовими заворушеннями, змінюються залежно від ситуації й характеру місцевості.

Поліцейський підрозділ Мерсисайду – один із найбільш досвідчених у питаннях боротьби з масовими заворушеннями. У ньому здійснюється регулярне навчання особового складу методам ліквідації масових заворушень. 2500 поліцейських (чоловіків і жінок) відпрацьовують тактику загальних дій у ході ліквідації масових заворушень чотири рази на рік.

Будинки, побудовані в тренувальному центрі громадського порядку для підрозділу поліції Великого Лондона, – це комплекс, у який входять магазин, будинок, фабрика, що забезпечує можливість відпрацьовувати різноманітні сценарії, реально наближені до умов масових заворушень, у тому числі їхнього виникнення у в'язницях. Після прибуття на тренувальні заняття всі поліцейські повинні підтвердити свою фізичну придатність до занять, пробігши 500 м у повному бойовому спорядженні зі щитом за 2 хвилини 45 секунд.

Деякі відмінності має організація охорони громадського порядку канадською поліцією [4]. Команда поліції Торонто по боротьбі з масовими заворушеннями на початку 90-х років була реорганізована в підрозділ по охороні громадського порядку, до якого входять найбільш підготовлені поліцейські, що вступають на службу за принципом добровільності. При надходженні на службу в підрозділ, претендентів (чоловіків і жінок) зобов'язують прослужити в ньому не менше трьох років. Офіцери виконують повсякденні обов'язки, що включають у себе вуличне патрулювання, планування операцій та участь у спеціальних дослідженнях. Головним завданням цього підрозділу є усунення будь-яких ситуацій, які характеризуються потенційно небезпечними спалахами насильства.

Завдання підрозділу полягають у тому, щоб за допомогою звичайних, а не надзвичайних методів діяльності поліції вирішити небезпечні ситуації, під час яких збираються великі маси

людей, що представляють загрозу громадському порядку. Вирішується це завдання шляхом установлення контактів працівників підрозділу із представниками натовпу на ранніх стадіях її формування. Таким чином, масові заворушення попереджаються або, якщо вони тільки почалися, швидко припиняються. Поліцейські взаємодіють із натовпом добре відпрацьованими методами втручання в кризові ситуації, знижують порушення, видаляють найбільш активних громадян і забезпечують громадський порядок. У будь-якій ситуації, коли натовп являє загрозу громадському порядку, для поліції важливо володіти ініціативою у взаємовідносинах з ним. Один зі шляхів заспокоєння натовпу – застосування гнучкої тактики, що легко можна пристосувати до нових умов обстановки.

Першочергове навчання співробітників підрозділу включає чотириденні заняття для поліцейських всіх рангів та, крім цього, спеціальне навчання для осіб начальницького складу. Члени цього підрозділу одержують відповідну підготовку по наступних предметах: теорія поводження натовпу, тактика ліквідації масових заворушень, прийоми самозахисту, використання спорядження й зброї для ліквідації масових заворушень, рішення кризових ситуацій. Співробітники підрозділу також проходять тижневий курс навчання методам втручання в кризові ситуації в поліцейському коледжі Торонто.

Для цих співробітників протягом одного дня кожні два місяці проводяться навчання імітацією реальних подій. Заняття зміцнюють здатність підрозділу активно керувати натовпом, не допускати наростання його агресивності, дають можливість оцінити ситуацію й контролювати поведінку натовпу, припинити незначні порушення, не застосовуючи традиційні методи ліквідації масових заворушень. Якщо тактика раннього втручання в ситуацію, що загрожує заворушеннями, не має успіху, то підрозділ використовує традиційні методи контролю над натовпом і його розосередженням.

Приведемо приклади превентивного керування натовпом. Перед початком можливих заворушень необхідно:

– зустрічати маніфестантів, що прибувають до місця збору, збираючи відповідну інформацію про них;

– ініціативно здійснювати переговори з окремими особами з натовпу;

– попередньо зустрічатися з організаторами зборів з метою надання допомоги в створенні ініціативних груп із числа маніфестантів для підтримки громадського порядку;

– показати свою перевагу в силі й озброєнні, витиснути натовп з місця збору, не чекаючи моменту, коли його поведження набуде загрозливого характеру.

Перед початком масових заворушень також рекомендується:

– звертати увагу на осіб, що намагаються вчинити протиправні дії, та ізолювати їх від натовпу, залучаючи для цього окремих працівників підрозділу;

– порадити людям, що спостерігають за маніфестантами й не приймають активної участі в діях, покинути місце збору з метою їхньої власної безпеки;

– використати агресивну мобільну патрульну тактику наїзду на натовп шеренгою поліцейських автомобілів, що їдуть поруч один з одним;

– підігнати тюремний автобус для перевезення арештованих досить близько до натовпу, застерігаючи людей від здійснення протиправних дій, за які вони можуть бути затримані.

Використовуючи наведені методи, підрозділ Торонто набув репутацію поліцейського підрозділу, що «швидко приборкує натовп».

Враховуючи вище викладене, вважаємо, доцільним врахування досвіду зарубіжних країн у боротьбі з масовими заворушеннями для сьогодення України.

Список використаних джерел:

1. Ellsworth S. The Tulsa Race Riot [Електронний ресурс] / Scott Ellsworth. – Режим доступу: <http://www.webcitation.org/6GalAiBWY>.

2. Brophy A. L. Reconstructing the Dreamland / Alfred L. Brophy // The Tulsa Riot of 2002: Race, Reparations, and Reconciliation. – New York : Oxford Univ. Press, 2010.

3. Steven Rosenfeld covers democracy issues for AlterNet and is the author of «Count My Vote: A Citizen's Guide to Voting». – AlterNet Books, 2012.

4. McCartney S. Policing Public Demonstrations And Crowd Control / Steve McCartney and Rick Parent // Criminal Code. – 2015. – Sec. 64.

Одержано 25.04.2016

УДК 343.13

Ольга Сергіївна Луньова,

ад'юнкт докторантури та ад'юнктури

Харківського національного університету внутрішніх справ

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ГАРАНТІЙ ДІЯЛЬНОСТІ СЛІДЧОГО В СУЧАСНОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ УКРАЇНИ

У Конституції України зазначено, що в межах проведення судової реформи в Україні має бути сформована система досудового розслідування та введені в дію закони, що регулюють її функціонування. Після цього прокуратура має припинити виконання функції нагляду за додержанням і застосуванням законів та функцію попереднього слідства [1, с. 4]. На теперішній час законодавство України зазнало суттєвих змін та й досі перебуває в стані постійного удосконалення і оновлення. Одночасно в нашій державі проводяться реформи, що стосуються регламентації діяльності кожної ланки влади, зокрема реформування суддівської системи, адміністративної влади, кримінального та кримінального процесуального законодавства та інше. Але найбільших перетворень зазнає система забезпечення правопорядку. Так, 7 листопада 2015 року в Україні було ліквідовано міліцію та створено новий правоохоронний орган поліцію. За останні роки після 2012 року значних змін зазнав Кримінальний процесуальний кодекс України, зокрема його положення щодо змін повноважень слідчого та проведення досудового розслідування в цілому. В таких умовах значної уваги набуває питання забезпечення гарантій діяльності слідчого, його незалежності та самостійності, й взагалі можливості якісно, своєчасно та кваліфіковано проводити досудове розслідування кримінальних правопорушень.

З приводу забезпечення належної слідчої діяльності, підвищення її ефективності існує достатня кількість наукових досліджень та юридичної літератури. Досліджуючи їх, можна зробити висновок, що гарантіями процесуальної незалежності та самостійності слідчого мають бути: по-перше, особливий порядок призначення слідчого, його звільнення з посади та притягнення до юридичної відповідальності, по-друге, чітко визначеною в

законодавстві процедурою проведення досудового розслідування та повноваженнями слідчого, по-третє, закріпленою в законі заборонаю втручання в діяльність слідчого будь-яких осіб, які не мають на те повноважень. Крім того, на нашу думку, окрему увагу необхідно приділити питанням створення і забезпечення належних процесуальних, інформаційних, організаційно-технічних та матеріальних умов для діяльності слідчого.

В той же час вести мову про реальне забезпечення гарантій діяльності слідчого напевно зарано, оскільки статус слідчого поліції майже не визначено. Так, не існує більш чіткого закону України який би визначав особливий порядок призначення слідчого на посаду чи звільнення, вимоги до слідчих, особливі гарантії забезпечення їх діяльності. Чинний закон «Про Національну поліцію» [2, с. 1] визначає лише загальні гарантії діяльності поліцейських, але діяльність слідчого по проведенню досудового розслідування кримінальних правопорушень не можна ототожнювати та прирівнювати до діяльності скажімо патрульного чи інспектора поліції. Діяльність слідчого потребує додаткових і більш визначених гарантій, його незалежності, можливості приймати об'єктивні та своєчасні рішення.

Положенням статті 40 чинного КПК України встановлені наступні гарантії діяльності слідчого, а саме: 1) у випадках відмови прокурора у погодженні клопотання слідчого до слідчого судді про застосування заходів забезпечення кримінального провадження, проведення слідчих (розшукових) дій чи негласних слідчих (розшукових) дій слідчий має право звернутися до керівника органу досудового розслідування, який після вивчення клопотання за необхідності ініціює розгляд питань, порушених у ньому, перед прокурором вищого рівня, який протягом трьох днів погоджує відповідне клопотання або відмовляє у його погодженні; 2) слідчий, здійснюючи свої повноваження відповідно до вимог КПК України, є самостійним у своїй процесуальній діяльності, втручання в яку осіб, що не мають на те законних повноважень, забороняється; 3) органи державної влади, органи місцевого самоврядування, підприємства, установи та організації, службові особи, інші фізичні особи зобов'язані виконувати законні вимоги та процесуальні рішення слідчого [1, с. 2]. Крім того, на теперішній час не втратило чинності й

«Положення про органи досудового розслідування Міністерства внутрішніх справ України», затверджене наказом МВС України від 09.08.2012 № 686 [3, с. 1], в якому визначається порядок призначення слідчих на посаду, їх переміщення і звільнення з посади, а також права і обов'язки. Щодо визначення гарантій їх процесуальної незалежності то вони майже повністю дублюють норму КПК України.

На нашу думку, для більш ретельного забезпечення гарантій діяльності слідчого має бути прийнято закон України «Про статус слідчих». Проект такого закону вже давно розроблено та він знаходиться у Верховній Раді України, а саме «Проект Закону про систему досудового слідства України та статус слідчих» № 1187 від 02.12.2014, що предметно регламентує всі вищезазначені аспекти гарантій процесуальної діяльності слідчого [4, с. 1].

Як зазначив В. Тertiшник забезпечення належної діяльності слідчого має важливе значення для вирішення проблем встановлення істини та захисту прав і свобод людини в кримінальному процесі [5, с. 38]. На нашу думку, як ніколи доречними є пропозиції В. Тertiшника щодо створення Національного бюро розслідувань, а також надання слідчому статусу недоторканності, яким сьогодні володіють судді, а для зміцнення гарантій незалежності вони мають призначатись на посаду та звільнятись тільки Президентом України за поданням Генерального прокурора України та погодженням з Уповноваженим Верховної Ради з прав людини. Це може стати дієвим механізмом забезпечення їх незалежності від виконавчої та законодавчої влади за умов гарантій незалежності самого Генерального прокурора України [6, с. 1].

Але на нашу думку, головною проблемою забезпечення гарантій процесуальної діяльності слідчого є навіть не їх чітка визначеність та закріплення додаткових гарантій в законах України, а декларативний характер вже встановлених та вищезазначених гарантій та повна відсутність реального механізму їх реалізації. Адже на теперішній час відповідно до положень чинного КПК України всі значущі рішення в ході проведення досудового розслідування приймає прокурор, який здійснює процесуальне керівництво досудовим розслідуванням. Але як може здійснювати керівництво досудовим розслідуванням особа яка навіть не відноситься до жодного органу досудового розслідування

(ст. 38 КПК України). На нашу думку, це повністю невілює будь-яку незалежність слідчого. На практиці вкрай рідко зустрічаються випадки коли слідчий наважувався оскаржувати рішення прокурора, або навпаки відмову прокурора у погодженні клопотання, тощо. Виходячи з вищезазначеного важко не погодитись з висновком В. Тертишника, що схоже, це задовольняє багатьох чиновників різних гілок влади, які не бажають мати справу з такими незалежним, а отже і некерованим слідчим. Вони тяжіють до створення «манипулятивного», «слухняного» слідства, яке б «не чіпало саму владу», не бажають віддавати віжки, якими можуть керувати слідством, впливати на правосуддя [6, с. 1].

Отже для реалізації гарантій діяльності слідчого в Україні вважаємо необхідним прийняти закон «Про систему досудового слідства України та статус слідчих», реально, а не декларативно створити ефективне Національне бюро розслідувань, внести зміни до чинного КПК України щодо виключення норми про процесуальне керівництво прокурора під час проведення досудового розслідування, надати слідчому більші повноваження та наділити його імунітетом недоторканності. Втім підняті питання не є остаточними і підлягають окремому дослідженню або науковому вивченню.

Список використаних джерел:

1. Конституція України : закон України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.
2. Про Національну поліцію : закон України від 2 лип. 2015 р. № 580-VIII – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19>.
3. Положення про органи досудового розслідування Міністерства внутрішніх справ України : затв. наказом МВС України від 9 серп. 2012 р. № 686 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1769-12>.
4. Проект Закону про систему досудового слідства України та статус слідчих : від 2 груд. 2014 р. № 1187 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=52626. – Назва з екрана.
5. Тертишник В. Удосконалення процесуального статусу слідчого; старі та нові проблеми / В. Тертишник // Вісник прокуратури. – 2002. – № 1. – С. 38–44.
6. Тертишник В. Деякі питання створення Національного бюро розслідувань та вдосконалення статусу слідчого [Електронний ресурс] /

Одержано 20.04.2016

УДК [93:352/354](477)

Костянтин Вікторович Меліхов,

аспірант докторантури та ад'юнктури

Харківського національного університету внутрішніх справ

**ПРО ДЕЯКІ АСПЕКТИ ДІЯЛЬНОСТІ ПРЕС-СЛУЖБ
ДЕРЖАВНИХ ОРГАНІВ
(з історичного досвіду функціонування
прес-служби облдержадміністрації)**

Утвердження демократичних принципів в українському суспільстві диктують нові цивілізовані підходи до системи державного управління. Головним чином мова йде про прозорість діяльності органів державної влади, донесення до народу інформації про дії влади. У цьому зв'язку головну роль відіграє прес-служба, яка виступає своєрідним «посередником» між органом влади і громадськістю та журналістами.

Підвищення рівня відкритості та прозорості в діяльності органів державної влади та управління сприяє забезпеченню достовірності, оперативності та повноти інформації щодо управлінських рішень, які стосуються прав та інтересів об'єктів державного управління. Крім того, відкритість і прозорість у діяльності органів державного управління здатні не тільки нівелювати напруження в суспільстві, пов'язане з неадекватними діями влади, найбільш повно та якісно ураховувати потреби різних соціальних груп, структурованих у громадські угруповання, а й суттєво підвищувати ефективність влади та управління за рахунок залучення громадськості до опрацювання управлінських рішень на різних стадіях їх підготовки й прийняття.

Відкритість і прозорість в діяльності органів державної влади є невід'ємними характеристиками здійснення ефективного державного управління та обов'язковими умовами перетворень держави на шляху демократичного розвитку. Водночас, вирішення проблеми необхідного рівня прозорості і відкритості спонукає органи державної влади до пошуку нових механізмів забезпечення прозорості і відкритості в діяльності органів державної влади

України. А з огляду на активний розвиток інформаційного суспільства проблема механізмів забезпечення прозорості і відкритості в діяльності органів державної влади України набуває все більшої актуальності. Оскільки змінюються підходи до здійснення своїх функцій органами державної влади, запроваджуються нові форми та методи роботи в системі державного управління, то і традиційні підходи до забезпечення прозорості і відкритості зазнають трансформації. Основою нової моделі управління в Україні повинна стати орієнтація на взаємодію з громадянами та їх активну участь в управлінських процесах.

Стан реалізації принципів відкритості і прозорості є одним із показників ефективності системи публічного управління. Зокрема, відкритість і прозорість полягають в основі функції контролю за діяльністю органів публічної влади з боку суспільства, а їх гарантування та реалізація забезпечують зворотний зв'язок у системі управління державою на етапах: суспільство – органи державного управління – суспільство.

Проблемою взаємодії органів державної влади з громадськістю в системі державного управління займалися такі вчені як О. Бабіна, В. Бакуменко, Н. Драгомирецька, О. Колодій, К. Крутій, Н. Нижник, Г. Почепцов, В. Ребкало, Ю. Сурмін. Питання відкритості та прозорості діяльності органів влади вивчалися українськими та зарубіжними вченими, такими як Г. Атаманчук, В. Голуб, Я. Гонціяз, Е. Гроховська, В. Гурковський, С. Серьогін. Проблема діяльності прес-служб в органах державної влади та управління висвітлена в наступних працях: Г. Атаманчук «Теорія державного управління», О. Русаков «Зв'язки з громадськістю в органах державної влади», І. Синяєва «Паблік рилейшнз в комерційній діяльності», А. Чумиков и М. Бочаров «Зв'язки з громадськістю: теорія і практика» та інші.

Нагальність проблеми недостатнього стану реалізації відкритості і прозорості діяльності органів публічної влади зумовлена необхідністю удосконалення існуючої системи публічного управління в Україні, на чому неодноразово наголошували як зарубіжні так і вітчизняні вчені: Н. Гудима [2], Н. Дмитренко [4], І. Ібрагімова [3], В. Мельниченко [5], Є. Тихомирова [7].

В науковій літературі прозорість пропонується визначати як систематичне висвітлення діяльності органу публічної влади,

роз'яснення цілей, змісту і механізму реалізації державної політики, а відкритість – як створення органом державної влади умов для безперешкодного доступу громадян до інформації про його діяльність і до процесу прийняття рішень на всіх етапах їх готування [4].

Відкритість і прозорість є функціональними характеристиками органів публічної влади, оскільки є необхідними умовами сталого функціонування та розвитку взаємозв'язків між окремими елементами системи органів публічної влади внаслідок забезпечення зворотного зв'язку та підвищення ефективності за рахунок повноцінного включення усіх елементів у діяльність.

Відкритість і підконтрольність діяльності органів державної влади громадянському суспільству визначили необхідність існування особливих структур. Місія цих структур – забезпечувати інформаційно – комунікаційну взаємодію влади і суспільства, що потребує формування в самому загальному вигляді деяких норм інформаційної політики. Сьогодні у всіх державних органах влади існують спеціалізовані відділи, які виступають як допоміжні суб'єкти у системі комунікації та обміну інформацією. Їх призначення зводиться головним чином до комунікативно – інформаційного супроводу діяльності державних органів влади та формування позитивного іміджу державних структур. Поширеною назвою таких відділів є термін «прес-служба».

Прес-служба – це інститут, який надає послуги з інформаційного висвітлення діяльності конкретної особи чи організації в цілому. Прес-служба – один з найважливіших механізмів управління в органах державної влади, комерційних структурах та громадських організаціях [1].

Інститут прес-служби став формуватися в 90-і роки XX ст., проте до цього часу немає єдиного підходу до комплексу виконуваних нею функцій і моделей побудови її структури, немає навіть усталеної назви. На практиці відділи, які виконують функції інформаційно-комунікаційного обміну між організацією і суспільством, носять досить різноманітні назви: «відділ зв'язків з громадськістю», «відділ зв'язків з громадськістю та ЗМІ», «управління інформації і громадських зв'язків», «відділ по роботі з засобами масової інформації та громадськими організаціями», «прес-центр» та ін. Відрізняються вони і чисельністю

штату. Залежно від характеру і масштабів організації ця служба може об'єднувати від 2 до 20 співробітників, мати розгалужену структуру. Отже, немає єдиної оптимальної структури прес-служби, вона залежить від масштабів діяльності, специфіки організації, її цілей і завдань, а також вміння керівництва вести публічну діяльність.

При цьому головне завдання прес-служби в органах державної влади – інформування громадськості про суть прийнятих рішень, а також створення позитивного іміджу суб'єкта інформаційної політики, яким виступає державна структура і зокрема її керівник.

Таким чином, прес-служба в органах державної влади – офіційний представник влади, який має значну кількість інформації про дії влади та видає цю інформацію, використовуючи всі форми взаємодії зі ЗМІ. При цьому результатом діяльності пресслужб можуть бути власні інформаційні статті, заяви, інтерв'ю тощо.

В свою чергу можна визначити проблеми, що суттєво впливають на діяльність прес-служб.

По-перше, спостерігаються ситуації, коли прес-служба відповідає головним чином лише за вибудовування відносин з мас-медіа, тобто її функції обмежуються донесенням до ЗМІ рішень влади шляхом поширення інформації необхідного змісту.

По-друге, існує проблема відсутності чіткого розмежування завдань і функцій між структурами регіональної організації. (наприклад в діяльності – управління преси та інформації та управління внутрішньої політики, що належать Департаменту масових комунікацій Харківської облдержадміністрації часто трапляються перетин та дублювання ряду функцій. Все це веде до послаблення ефективності діяльності роботи інформаційного блоку у структурі облдержадміністрації в цілому, і управління преси та інформації зокрема).

По-третє, прес-служба проводить тільки поточну роботу, а стратегія інформаційної політики на рівні обласної адміністрації відсутня або недостатньо сформована, тому існує потреба розробити загальну концепцію інформаційного висвітлення діяльності адміністрації.

По-четверте, відсутня різноманітність у формах взаємодії з населенням та їх висвітлення в ЗМІ. (Слід розробляти нові форми

взаємодії з населенням через ЗМІ, наприклад, організовувати онлайн-конференції з представниками влади щодо актуальних для суспільства тем, обов'язково організовувати виїзди по області та ін.).

По п'яте, залишається проблемою всебічне інформування різноманітних напрямків діяльності влади. Потрібно проводити інформаційні кампанії на підтримку рішень та регіональних програм, особливо якщо вони непопулярні і можуть викликати неохайність або спротив населення міста або району.

Можна констатувати, що на сучасному етапі розвитку система інформаційних служб при органах державної влади, незважаючи на позитивну динаміку по деяким аспектам діяльності залишається інституціонально слабкою, закритою, а самі органи влади пасивні на інформаційному полі, якщо оцінювати з точки зору надання ними потрібної суспільству інформації.

Підводячи підсумки, ми можемо констатувати, що державна влада підвищуючи поінформованість населення про свою діяльність та налагоджуючи ефективний зворотний зв'язок, сприяє формуванню ефективного іміджу державних структур і збільшенню підзвітності держави суспільству. Однак на сьогоднішній день інформаційна закритість залишається основним обмеженням для реалізації інформаційно-комунікативних можливостей органів державної влади. Її причинами є головним чином недоліки нормативно-правового регулювання надання інформації органами, недостатній професіоналізм співробітників прес-служб і недостатнє розуміння керівниками відомств важливості забезпечення інформаційної відкритості державних структур.

Список використаних джерел:

1. Гнетнёв А. И. Современная пресс-служба / А. И. Гнетнёв, М. С. Филь. – Ростов н/Д : Феникс, 2010. – 414 с.
2. Гудима Н. В. Принципи відкритості і прозорості в діяльності органів державного управління України : автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. : 25.00.01 / Гудима Наталія Валеріївна. – Київ, 2008. – 20 с.
3. Ібрагімова І. М. Інформаційна підтримка державного управління в Україні: основні засади та перспективи / І. М. Ібрагімова // Державне управління в Україні: наукові, правові, кадрові та організаційні засади : навч. посіб. / за ред. Н. Р. Нижник, В. М. Олуйка. – Львів : Вид-во Нац. ун-ту «Львівська політехніка», 2002. – С. 306–319.
4. Комунікація: демократичні стандарти в роботі органів державної влади / за заг. ред. Н. К. Дніпроенко. – Київ : Вістка, 2008. – 164 с.

5. Мельниченко В. І. Прозорість і відкритість публічного управління як об'єкт законодавчого регулювання [Електронний ресурс] / В. І. Мельниченко // Державне управління: теорія та практика. – 2007. – № 1 (5). – Режим доступу: <http://www.academy.gov.ua/ej/ej5/txts/07mviozr.htm>.

6. Моисеев В. А. PR: теория и практика / В. А. Моисеев. – Киев : ВИРА-Р, 1999. – 376 с.

7. Тихомирова Є. Б. Транспарентність і відкритість діяльності влади та шляхи їх забезпечення в Україні / Є. Б. Тихомирова // Наукові записки. – Т. 20 : Політичні науки. – Київ : КМ Academia, 2002. – С. 39–43.

Одержано 25.04.2016

УДК 343.988(477)

Тетяна Олександрівна Мірошніченко,

ад'юнкт докторантури та ад'юнктури

Харківського національного університету внутрішніх справ

ПРО АКТУАЛЬНІСТЬ ВІКТИМОЛОГІЧНОЇ ПРОФІЛАКТИКИ КОРИСЛИВО-НАСИЛЬНИЦЬКИХ ЗЛОЧИНІВ

Статистичні дані Єдиного звіту про кримінальні правопорушення в Україні свідчать про те, що за останні п'ять років кількість зареєстрованих жертв злочинів невинно збільшується. Так, в 2010 році було зареєстровано 321228 осіб, які стали жертвами протиправних посягань, а в 2015 році їх кількість зросла до 412689 осіб [1].

Корисливо-насильницькі злочини характеризуються корисливою мотивацією, яка досягає кінцевого результату завдяки насильницькому способу протиправних дій. Такі дій завдають жертві фізичної, матеріальної та моральної шкоди, що, в свою чергу, призводить до втрати людиною почуття впевненості в своїй особистій і майновій безпеці.

Кримінологічна ситуація свідчить про необхідність проведення цілеспрямованої віктимологічної профілактичної роботи з урахуванням специфічних причин та умов, що сприяють вчиненню корисливо-насильницьких злочинів.

Питання віктимологічної профілактики злочинів в різні часи висвітлювали вітчизняні і зарубіжні вчені такі, як: А. І. Алексєєв, В. В. Голіна, О. М. Джужа, А. Ф. Зелінський, В. Е. Квашис,

Н. Ф. Кузнецова, О. М. Литвак, О. М. Литвинов, В. Д. Малков, В. І. Полубінський, Д. В. Ривман та інші.

Одні вчені під віктимологічною профілактикою розуміють сукупність державних і громадських заходів, спрямованих на запобігання злочинності через зниження в населення загалом або в конкретних громадян ризику стати жертвою злочинних посягань [2, с. 114].

Інші вчені дають наступне визначення: віктимологічна профілактика – це специфічна діяльність соціальних інститутів, спрямована на виявлення, знешкодження або нейтралізацію чинників, обставин, ситуацій, які формують віктимну поведінку і обумовлюють вчинення злочинів; виявлення груп ризику і конкретних осіб із завищеним ступенем віктимності з метою відновлення або активізації їх захисних властивостей, а також розробка або вдосконалення вже існуючих спеціальних засобів захисту громадян і конкретних осіб від злочинів [3, с. 187].

Залежно від цілей і завдань, виділяють три рівні віктимологічної профілактики: загальносоціальний, спеціальний та індивідуальний [4, с. 111; 5, с. 62].

На кожному рівні віктимологічної профілактики виділяють об'єктів і суб'єктів. Так, на загальносоціальному рівні в якості об'єкта виступають всі мешканці держави як потенційні жертви злочинів. На спеціальному рівні об'єктами є окремі групи населення з підвищеною віктимністю. Об'єктами індивідуального рівня є окремі особи, які мають схильність стати жертвою злочину. Суб'єкти віктимологічної профілактики поєднані між собою єдиними цілями, а також інформаційними та правовими зв'язками [6, с. 52].

Стосовно загальних заходів віктимологічної профілактики, то на кожному рівні вони різні. Методи індивідуальної віктимологічної профілактики досить відомі. Проте вони, як правило, зводяться лише до захисно-виховної роботи з громадянами, які стали потерпілими. Робота з виявлення осіб із підвищеною віктимністю практично не ведеться. Така однобічність у віктимологічній профілактиці зумовлена, головним чином, відсутністю спеціальних методик виявлення осіб із підвищеною віктимністю і суб'єктів, які здійснюють цей вид профілактики [4, с. 113].

Заходи віктимологічної профілактики часто мають фрагментарний характер, а особа потерпілого розглядається як джерело

інформації про злочин і злочинця та як сторона кримінального процесу. Тому, на нашу думку, відповідні заходи профілактики корисливо-насильницьких злочинів слід розробляти з урахуванням специфіки місцевої кримінальної ситуації і доводити до відома населення, використовуючи засоби масової інформації. Серед таких заходів можна запровадити наступні:

1. Здійснювати систематичне патрулювання силами Національної поліції найбільш кримінально-вражених місць, де відносно часто вчинюються корисливо-насильницькі злочини з урахуванням часу їх вчинення та інших криміногенних факторів (відсутність світла в нічний час, транспорту, не облаштованість парків, скверів тощо);

2. Розширення масштабів розповсюдження заходів охоронної сигналізації та відеоспостереження в приміщеннях та зовні, обладнання сигналізацією та засобами відеоспостереження магазинів, кафе, ресторанів, розважальних закладів, автостоянок, гаражів та прилеглих до них територій;

3. Систематизування у засобах масової інформації регулярних телепередач, радіопрограм, рубрик інтернет-газет, де роз'яснюються ті чи інші засоби захисту від нападу злочинців, правила поведінки в екстремальних ситуаціях тощо [7];

4. Створення в Національній поліції структурних підрозділів із запобігання злочинів і надання допомоги жертвам злочинів, які б проводили роботу в наступних напрямках:

- визначення потреб жертв злочинів і забезпечення необхідної допомоги в межах компетенції поліції;

- проведення заходів (опитування тощо) з метою визначення потреб населення в захисті та запобіганні злочинів;

- проведення інформаційно-роз'яснювальних заходів з метою виявлення потенційних жертв злочинів;

- надання допомоги жертвам злочинів, а також їх родичам та близьким у разі необхідності тощо.

Слід зауважити, що профілактичну роботу віктимологічного напрямку поліція повинна проводити у тісній взаємодії із громадськістю.

Основні напрямки державної політики у сфері розвитку ефективної системи захисту прав та законних інтересів потерпілого було визначено спочатку указом Президента України «Про

Концепцію забезпечення прав та інтересів осіб, які потерпіли від злочинів» від 28 грудня 2004 року. Відповідно до неї в Україні до 2006 року мала бути запроваджена система забезпечення жертв злочинів правовою, медичною, соціальною і матеріальною допомогою, створено Державний фонд надання допомоги [8, с. 109–111]. Але цього досі не зроблено. Далі в 2010 році була наступна спроба – черговий проект закону «Про відшкодування за рахунок держави матеріальної шкоди фізичним особам, які потерпіли від злочину» за № 7303. 5 квітня 2011 року цей законопроект було відхилено Верховною Радою України.

Варто відзначити, що в українському законодавстві існують норми, які передбачають відшкодування шкоди жертві злочину за рахунок держави (ст. 1177 та 1207 Цивільного кодексу України; ст. 127 КПК України). Цікаво, що ці норми передбачають «відшкодування державою шкоди», але «у випадках та порядку, передбачених законом». І справа в тому, що такого закону не існує.

Внаслідок цього в Україні відсутнє єдине законодавство про віктимологічну профілактику та реабілітацію жертв злочинів, у якому б визначалися основи державної віктимологічної політики. Сьогодні необхідна системна та комплексна програма боротьби з будь-якими проявами насильства. Ця програма має об'єднати зусилля як держави, так і широкого кола громадських організацій, діячів культури, мистецтва, освіти тощо.

Список використаних джерел:

1. Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування : звіт Ген. прокуратури України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=112173&libid=100820&c=edit&_c=fo.

2. Кримінологія : навч. посіб. / за ред. Ю. Ф. Іванова, О. М. Джужі. – Київ : Паливода А. В., 2006. – 264 с.

3. Кримінологія : учебник / под ред. В. Д. Малкова. – М. : Юстицинформ, 2006. – 528 с.

4. Кримінологічна віктимологія : навч. посібник / [Є. М. Моїсєєв, О. М. Джужа, В. В. Василевич та ін.] ; за заг. ред. О. М. Джужі. – Київ : Атіка, 2006. – 352 с.

5. Ившин В. Г. Виктимология : учеб. пособие / В. Г. Ившин, С. Ф. Идрисова, Л. Г. Татьяна. – М. : Волтерс Клувер, 2011. – 264 с.

6. Савиных Е. В. Основные направления и проблемы виктимологической профилактики преступности / Е. В. Савиных // Виктимология. – 2014. – № 1 (1). – С. 51–54.

7. Віктимологічна профілактика окремих видів злочинів : тези доп. круг. столу (Київ, 29 квіт. 2014 р.) / за ред. О. М. Джужі, В. В. Василевича, Т. Л. Кальченка та ін. – Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2014. – 215 с.

8. Про Концепцію забезпечення захисту законних прав та інтересів осіб, які потерпіли від злочинів : указ Президента України від 28 груд. 2004 р. № 1560/2004 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1560/2004>.

Одержано 27.04.2016

УДК 343.344(477)

Павло Миколайович Мітрухов,

кандидат юридичних наук,

викладач кафедри оперативно-розшукової діяльності

факультету № 2 (кримінальної поліції)

Харківського національного університету внутрішніх справ

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ВИЛУЧЕННЯ ЗБРОЇ, БОЙОВИХ ПРИПАСІВ ТА ВИБУХОВИХ РЕЧОВИН

В останні роки криміногенна ситуація в Україні погіршується у зв'язку з ростом різноспрямованої злочинності. Одним із таких негативних явищ є поширення незаконного обігу зброї, боеприпасів та вибухових речовин. Так, у період з 2013 року по лютий 2016 року було вилучено: вогнепальної зброї – 6194 одиниці, у тому числі гладкоствольної – 315; нарізної – 2967; іншої вогнепальної зброї – 2912; гранатометів та реактивних систем – 153; патронів – 425011 одиниць; гранат – 4073; мін – 113; саморобних вибухових пристроїв – 1234; холодної зброї – 4829; газової та пневматичної зброї – 663; вибухових речовин – 6817,192 кг.

За вказаний нами період з використанням вогнепальної зброї вчинено 4936 злочинів; гладкоствольної – 438; вибухових речовин – 291; холодної зброї – 3194. Із них умисних вбивств із вогнепальної зброї – 598; умисних вбивств за допомогою вибухових речовин – 9; умисних вбивств за допомогою холодної зброї – 435; умисних тяжких тілесних ушкоджень за допомогою вогнепальної зброї – 49; умисних тяжких тілесних ушкоджень за допомогою вибухових речовин – 1; умисних тяжких тілесних ушкоджень за допомогою холодної зброї – 384; розбоїв за допомогою вогнепальної зброї – 827; розбоїв за допомогою холодної зброї – 441 [1].

Отже, вивчення окремих аспектів вилучення зброї, бойових припасів та вибухових речовин сприятиме вирішенню як наукових, так і практичних завдань.

Окремі аспекти вилучення зброї, бойових припасів та вибухових речовин були розглянуті в дисертаційних дослідженнях Я. С. Ленюка [2], В. П. Меживого [3] та інших. Однак у їх роботах та сучасному законодавстві є деякі прогалини, вирішенню яких будуть присвячені наші тези.

Якщо провести порівняльне дослідження окремих аспектів вилучення зброї, бойових припасів та вибухових речовин за старим і новим законодавством, то можливо побачити деякі прогалини.

У порівнянні з ч. 3 ст. 178 Кримінально-процесуального кодексу України 1960 р., де виїмка проводилася за вмотивованою постановою слідчого, чинні норми ст. 167, 168 Кримінального процесуального кодексу України дозволяють проводити тимчасове вилучення майна, у тому числі зброї, бойових припасів та вибухових речовин чи інших предметів кримінального правопорушення, пов'язаного з їх незаконним обігом, кожному, хто законно затримав особу в порядку, передбаченому статтями 207, 208 цього Кодексу. Кожна особа, яка здійснила законне затримання, зобов'язана одночасно із доставлянням затриманої особи до слідчого, прокурора, іншої уповноваженої службової особи передати тимчасово вилучене майно [4, с. 118; 5, с. 84–85]. Факт передавання тимчасово вилученого майна засвідчується протоколом. Утім, на практиці тимчасове вилучення зброї, бойових припасів, вибухових речовин не використовується через відсутність сталої системи його здійснення.

Відповідно до ч. 2 ст. 168 Кримінального процесуального кодексу України, тимчасове вилучення майна може здійснюватись під час обшуку та огляду [5, с. 85]. Однак у диспозиціях статей щодо обшуку та огляду не передбачено випадків тимчасового вилучення майна без ухвали слідчого [5, с. 126–130].

На відміну від нового законодавства, у ч. 3 ст. 184 Кримінально-процесуального кодексу України 1960 р. зазначено, що обшук особи та виїмка у неї предметів і документів можуть бути проведені без постанови слідчого у наступних випадках: 1) під час фізичного захоплення підозрюваного уповноваженими на те

особами, якщо є достатні підстави вважати, що затриманий має при собі зброю або інші предмети, які становлять загрозу для оточуючих, чи намагається звільнитися від доказів, які викривають його чи інших осіб у вчиненні злочину; 2) при затриманні підозрюваного; 3) при взятті підозрюваного, обвинуваченого під варту; 4) при наявності достатніх підстав вважати, що особа, яка знаходиться у приміщенні, де проводиться обшук чи примусова виїмка, приховує при собі предмети або документи, що мають значення для встановлення істини у справі [4, с. 120–121].

З метою вирішення вказаної нами прогалини у чинному законодавстві вважаємо необхідним доповнити Кримінальний процесуальний кодекс України окремою статтею і викласти її у наступній редакції:

«Стаття 234-1. Обшук особи і вилучення майна без ухвали слідчого судді.

Обшук особи та вилучення у неї майна можуть бути проведені без ухвали слідчого судді у таких випадках:

1) при фізичному захопленні підозрюваного уповноваженими на те особами, якщо є достатні підстави вважати, що затриманий має при собі зброю або інші предмети, які становлять загрозу для оточуючих, чи намагається звільнитися від доказів, які викривають його чи інших осіб у вчиненні злочину;

2) при затриманні підозрюваного;

3) при взятті підозрюваного, обвинуваченого під варту;

4) за наявності достатніх підстав вважати, що особа, яка знаходиться у приміщенні, де проводиться обшук чи примусове вилучення майна, приховує при собі предмети або документи, які мають значення для встановлення істини у справі.

Обшук і вилучення майна у цих випадках повинні здійснюватися з урахуванням глав 16, 20 КПК України».

Список використаних джерел:

1. Про кримінальні правопорушення (станом на березень 2016 р.) : єдиний звіт Ген. прокуратури України [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.gp.gov.ua/ua/stat.html>. – Назва з екрана.

2. Ленюк Я. С. Оперативно-розшукове документування діяльності організованих груп, що здійснюють незаконний збут вогнепальної зброї та бойових припасів : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Ленюк Ярослав Степанович. – Львів, 2013. – 20 с.

3. Меживой В. П. Організація й тактика попередження та розкриття злочинів, пов'язаних з незаконним обігом вогнепальної зброї, боєприпасів, вибухових пристроїв і речовин : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 21.07.04 / Меживой Володимир Павлович. – Львів, 2006. – 20 с.

4. Кримінально-процесуальний кодекс України : станом на 15 серп. 2006 р. – Харків : Одиссей, 2008. – 264 с.

5. Кримінальний процесуальний кодекс України. – Харків : Одиссей, 2012. – 360 с.

Одержано 27.04.2016

УДК 159.9:34.01

Валентина Валеріївна Московченко,

аспірант кафедри соціології та психології

факультету № 6 (права та масових комунікацій)

Харківського національного університету внутрішніх справ

СПЕЦИФІКА ФАКТОРІВ ПРИЙНЯТТЯ РІШЕНЬ В УМОВАХ НЕВИЗНАЧЕНОСТІ У ДЕЛІНКВЕНТНИХ ПІДЛІТКІВ

Складне економічне, політичне та соціальне становище, у якому перебуває сучасне українське суспільство, впливає і на процеси успішної або неуспішної соціалізації підлітків. Руйнуються певні соціальні норми, наростають процеси деформації сім'ї, для малозабезпечених шарів населення унеможлижуються процеси задоволення звичайних матеріальних потреб – все це призводить до загострення кримінальної обстановки і соціальної напруги. Для багатьох українських сімей, що знаходяться у гонитві за елементарним матеріальним забезпеченням, духовні цінності втрачають своє значення і сенс. Все це стає чинниками різкого зростання соціальної та психологічної дезадаптації дітей і підлітків. Складні процеси трансформації суспільного розвитку в Україні і радикальних перетворень сучасної дійсності, негативно позначаються на зростанні правопорушень серед неповнолітніх.

Однією з головних умов попередження і профілактики делінквентної поведінки підлітків виступає спрямований вплив на психологічні передумови і механізми її розвитку. Таким чином, дослідження особистісних особливостей підлітків з делінквентною поведінкою та розробка шляхів корекції їх негативних проявів має велике теоретичне і прикладне значення.

Наявні дослідження психологічних особливостей підлітків з делінквентною поведінкою в більшості випадків спрямовані на обмежений діапазон характеристик, тоді як психологічні механізми поведінки залишаються недостатньо вивченими.

Мета даного дослідження: встановити специфіку факторів прийняття рішень у делінквентних підлітків.

Здатність до прийняття ефективних та адекватних ситуації рішень виступає важливим компонентом готовності до безпечної поведінки, яка (як властивість особистості підлітка), характеризується, на думку Л. А. Сорокіною, спрямованістю на забезпечення особистої і громадської безпеки, що дозволяє ефективно (адекватно) взаємодіяти з небезпечними ситуаціями, які виникають у повсякденному житті [1, с. 71].

Нами було застосовано методики: Мельбурнський опитувальник прийняття рішень (Т. В. Корнілова) [2, с. 106–108] та опитувальник «Особистісні чинники прийняття рішень» (Т. В. Корнілова) [3].

Мельбурнський опитувальник прийняття рішень, автором якого є Т. В. Корнілова (Melbourne decision making questionnaire), являє собою особистісний опитувальник, спрямований на діагностику індивідуального стилю прийняття рішень. Опитувальник є результатом апробації більш загального опитувальника Фліндерса (Flinders' Decision Making Questionnaire). Опитувальник включає 22 питання та складається з таких шкал: пильність, надпильність, уникання, прокрастинація.

Опитувальник «Особистісні чинники прийняття рішень» (ЛФР-25) – В основі підбору пунктів опитувальника лежить методика Q-сортування німецького психолога Х. Вольфрама – EQS, яка була модифікована Т. В. Корніловою. Використана у даній роботі модифікація складається із 25 питань та включає 2 шкали: 1) Особистісна готовність до ризику; 2) Суб'єктивна раціональність. Готовність до ризику в концепції Т. В. Корнілової розуміється як особистісна властивість саморегуляції, що дозволяє людині приймати рішення і діяти в ситуаціях невизначеності. Таким чином, це не стільки особистісна диспозиція, скільки достатньо генералізована характеристика способів виходу суб'єкта з ситуацій невизначеності. Як індивідуальна характеристика ця готовність припускає також оцінку суб'єктом

свого минулого досвіду (з точки зору почуття «Я ризикую», результативності своїх дій у ситуаціях шансу, вміння покладатися на себе без достатньої орієнтування в ситуації і т. ін.).

Для математико-статистичної обробки результатів було використано t-критерій Стюдента для незалежних вибірок.

Досліджувана вибірка – підлітки чоловічої статі старшого підліткового віку у кількості 96 осіб. Досліджувані були розподілені за двома групами. Першу групу (делінквентні підлітки) склали неповнолітні засуджені (47 осіб). У другу групу увійшли 49 підлітків з умовно нормативною поведінкою, які навчались у загальноосвітній школі.

За шкалою «Пильність» вірогідні відмінності не були визначені, тобто характеристик, які відбивають цей фактор прийняття рішень, притаманні досліджуваним обох груп рівною мірою.

За шкалою «Уникання» зафіксовано вірогідне зниження показника у групі підлітків з умовно нормативною поведінкою при $p \leq 0,01$, що свідчить про більшу вираженість уникання у цій групі.

За шкалою «Прокрастинація» виявлено вірогідне підвищення показника у групі делінквентних підлітків ($p \leq 0,01$), що відбиває більшу вираженість прокрастинації у цій групі та віддзеркалює більшу схильність при виникненні проблеми відкласти її рішення та уникати самостійності.

За шкалою «Надпильність» визначено вірогідне підвищення показника у групі делінквентних підлітків ($p \leq 0,01$), що свідчить про більшу вираженість у цій групі надпильності як фактора прийняття рішень, який не включає інтелектуальне орієнтування пошуку виходу з ділемми, тобто імпульсивне прийняття рішення, що обіцяє можливість уникнення проблеми, а в екстремальних ситуаціях виявляє себе як «паніка» у виборі між альтернативами.

Зважаючи на те, що фактори прийняття рішень, які можуть бути діагностовані із застосуванням Мельбурнського опитувальника, відносяться до регулятивної складової процесу прийняття рішень, ми вважали за доцільне вивчити специфіку прийняття рішень у делінквентних підлітків також в особистісному контексті, тобто, дослідити можливості усвідомлення ними того, якою мірою для неї характерні продуктивні способи вирішення

ситуацій невизначеності, як представлені суб'єктивні репрезентації особистісного ризику у самосвідомості.

За шкалою «Рациональність» зафіксовано вірогідне зниження показника у групі делінквентних підлітків при $p \leq 0,01$, що свідчить про меншу вираженість раціональності як фактора прийняття рішень у цій групі. Таким чином, підлітки з делінквентною поведінкою характеризуються меншою готовністю обдумувати свої рішення і діяти при можливості повного орієнтування в ситуації, що може характеризувати різні, в тому числі і ризиковані, але обмірковані, рішення суб'єкта.

За шкалою «Готовність до ризику» визначено вірогідне збільшення показника у групі делінквентних підлітків ($p \leq 0,001$). Таким чином, для цієї групи більша вираженість особистісної готовності до ризику щодо прийняття рішень є більш характерною. Критерій прийняття ризику включає акт суб'єктивної оцінки: ризик з точки зору суб'єкта є там, де їм не тільки виявлено невідповідність необхідних і наявних – або потенційних – можливостей в управлінні ним ситуацією, але і де невизначеною є оцінка самого потенціалу своїх можливостей.

Таким чином, у дослідженні виявлено специфіку прийняття рішень у делінквентних підлітків. Прийняття рішень делінквентними підлітками більш обумовлено таким фактором як уникання, який не вимагає рішучих дій, значного напруження і відповідальності за дії і наслідки, а навпаки – віддаляє від конфліктної ситуації і надає змогу відкласти вирішення проблеми. Вони більш схильні при виникненні проблеми відкладати її рішення та уникати самостійності, що обумовлене специфічними психологічними характеристиками, які формують неефективність діяльності та поведінки цих досліджуваних. Ситуація прийняття рішення в ситуації невизначеності у цих підлітків не включає інтелектуальне орієнтування пошуку виходу з дилеми, тобто наявне імпульсивне прийняття рішення, що обіцяє можливість уникнення проблеми, а в екстремальних ситуаціях проявляється як «паніка» у виборі між альтернативами. Делінквентні підлітки характеризуються меншою готовністю обдумувати свої рішення і діяти при можливо повному орієнтуванні в ситуації, що може характеризувати різні, в тому числі і ризиковані, але обмірковані, рішення суб'єкта. У той же час, цим досліджуваним притаманна

більша вираженість особистісної готовності до ризику щодо прийняття рішень.

Специфіка факторів прийняття рішень регулятивного характеру у поєднанні з недостатністю раціональності та переважанням ризику як особистісної складової системи прийняття рішень свідчить про перевагу неконструктивних компонентів цієї системи у делінквентних підлітків, що вимагає спеціально організованої корекції та формування соціально адекватних та ефективних засобів організації діяльності та поведінки.

Список використаних джерел:

1. Сорокина Л. А. О состоянии готовности подростков к безопасному поведению в повседневной жизни / Л. А. Сорокина // Инновационные проекты и программы в образовании. – 2011. – № 3. – С. 70–74.
2. Корнилова Т. В. Мельбурнский опросник принятия решений: русскоязычная адаптация [Електронний ресурс] / Т. В. Корнилова // Психологические исследования. – 2013. – Т. 6, № 31. – Режим доступу: <http://psystudy.ru/index.php/num/2013v6n31/883-kornilova31.html>.
3. Корнилова Т. В. Диагностика личностных факторов принятия решений / Т. В. Корнилова // Вопросы психологии. – 1994. – № 6. – С. 99–109.

Одержано 21.04.2016

УДК 343.9

Яна Сергіївна Остапенко,

ад'юнкт докторантури та ад'юнктури

Харківського національного університету внутрішніх справ

**ДО ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ ОСНОВНОГО ЗМІСТУ
ЗАХОДІВ ІНДИВІДУАЛЬНОГО ЗАПОБІГАННЯ
СЛУЖБОВОМУ ПІДРОБЛЕННЮ**

Попередження злочинів є складним процесом, що має певні специфічні ознаки, складові елементи. На сьогодні існує багато різноманітних концепцій щодо запобігання вчинення злочинів. Система заходів превентивного впливу і є попередженням і запобіганням злочинів. Вказані заходи мають на меті усунення криміногенних факторів, а також оздоровлення соціального середовища суспільства. Слід погодитися з В. В. Голіною, який вказує на те, що попереджувальна політика повинна орієнтуватися на зменшення сфери застосування репресивних заходів [1, с. 183].

У теорії запобігання злочинам розрізняють загальносоціальні, спеціально-кримінологічні та індивідуальні заходи [2, с. 400].

Крім загальносоціальних та спеціально-кримінологічних заходів запобігання службового підроблення у діяльності щодо попередження та профілактики зазначеного виду кримінальних правопорушень важливе місце займають індивідуальні заходи запобігання. Особливість заходів запобігання, пов'язана, перш за все, з їх направленістю щодо конкретної особи, на відміну від загальносоціальних та спеціально-кримінологічних, що спрямовані на певну групу осіб.

Проблемою визначення змісту індивідуальних заходів запобігання злочинності цікавилися науковці радянських часів, так і деякі сучасні дослідники, зокрема: Ю. М. Антонян, О. І. Алексєєв, В. О. Бачинін, Б. С. Волков, О. О. Герцензон, Б. М. Головкін, В. В. Голіна, І. М. Даньшин, О. І. Долгова, А. Ф. Зелінський, І. І. Карпець, Н. М. Кропачев, А. Б. Сахаров та інші. Разом із тим, постійний розвиток науки кримінології вимагає деяких узагальнень та вироблення нових критеріїв визначення даного поняття.

Метою даного дослідження є аналіз основного змісту заходів індивідуального запобігання злочинності, і службового підроблення зокрема наданий різними науковцями та запропонувати власний варіант поняття індивідуальних заходів запобігання службового підроблення.

Серед вчених існує декілька точок зору щодо визначення поняття індивідуальних заходів запобігання злочинам. Так, В. В. Голіна пропонує вважати індивідуальним запобіганням злочинності «спеціально-кримінологічне запобігання злочинності, здійснюване стосовно конкретної особи – потенційного злочинця» [3, с. 39]. В свою чергу О. А. Мартиненко визначає індивідуальне запобігання злочинності як частину попереджувальної діяльності стосовно певного індивіду, що здійснюється на стадії, що передує виникненню злочинного умислу [4, с. 426]. Вважаємо за доцільне погодитися з Н. Ф. Кузнецовою та В. В. Лунєвим, які вказують на те, що, індивідуальна профілактика є конкретизацією загальносоціальних та спеціальних попереджувальних заходів стосовно певних осіб [5, с. 195].

Однак, наведені вище визначення індивідуальних заходів запобігання вчинення кримінальних правопорушень, на нашу думку, є неточними, оскільки не охоплюють всі ознаки даної попереджувальної діяльності. Натомість А. І. Долгова надає більш широке визначення індивідуального попередження кримінальних правопорушень, акцентуючи увагу не тільки на об'єктиві діяльності щодо попередження злочинів, але і на органах, що здійснюють таку діяльність. Так, індивідуальне попередження злочинів це діяльність державних та утворених відповідно до закону недержавних органів, організацій та їх представників щодо виявлення осіб, від яких, відповідно до об'єктивно встановлених даних, можна очікувати вчинення злочинів, та здійсненню на них та соціальне мікросередовище, що їх оточує позитивного коригуючого впливу [6, с. 456]. Вважаємо за доцільне підкреслити у дефініції індивідуальних заходів запобігання службового підроблення таку особливість вказаних заходів як пристосованість до морально-психологічних особливостей особи, щодо якої зазначені заходи здійснюються. То ж необхідно зацентувати увагу не тільки на органах що, здійснюють таку профілактику, а ще й на морально-психологічних особливостях особи, підкреслити необхідність впливу на такі особливості внутрішнього світу злочинця, так як в деякій мірі такі якості впливають на вибір злочинної поведінки особи злочинця.

Так, підсумовуючи вище викладене, можна запропонувати наступне визначення індивідуальних заходів запобігання службового підроблення – це комплекс загальносоціальних та спеціально-кримінологічних попереджувальних заходів, пристосованих до морально-психологічних властивостей певної службової особи, що застосовуються державними та спеціально уповноваженими недержавними установами, та направлені на створення таких умов, що унеможливають або зводять до мінімуму ймовірність вчинення нею службового підроблення.

Список використаних джерел:

1. Теорії контролю як «соціально процесні» теорії причин злочинності: аналіз вихідних положень / Є. Д. Скулиш, С. І. Нежурбіда // Часопис Київського університету права. – 2014. – № 1. – С. 274–278.

2. Полтава К. О. Специфіка детермінації автотранспортної злочинності / К. О. Полтава // Право і суспільство. – 2012. – № 6. – С. 183–187.

3. Запобігання та протидія корупції : навч. посіб. / [А. М. Михненко, Р. П. Марчук, А. М. Мудров та ін.] ; за ред. А. М. Михненка. – Київ : НАДУ, 2010. – 360 с.

4. Мартыненко О. А. Детерминация и предупреждение преступности среди персонала органов внутренних дел Украины : монография / О. А. Мартыненко. – Харьков : Изд-во Харьков. нац. ун-та внутр. дел, 2005. – 496 с.

5. Криминология : учебник / под ред. Н. Ф. Кузнецовой, В. В. Лунеева. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Волтерс Клувер, 2005. – 629 с.

6. Криминология : учеб. для вузов / под общ. ред. А. И. Долговой. – 3-е изд., перераб. и доп. – М. : Норма, 2005. – 912 с.

Одержано 22.04.2016

УДК 343.125 (477)

Олексій Сергійович Петров,

ад'юнкт докторантури та ад'юнктури

Харківського національного університету внутрішніх справ;

Тетяна Григорівна Фоміна,

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри кримінального процесу

факультету № 1 (слідства)

Харківського національного університету внутрішніх справ

ОСОБИСТЕ ЗОБОВ'ЯЗАННЯ ЯК КВІНТЕСЕНЦІЯ ГУМАННОСТІ В СИСТЕМІ ЗАПОБІЖНИХ ЗАХОДІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Згідно зі ст. 29 Конституції України кожен має право на свободу та особисту недоторканність. Право на свободу та особисту недоторканність є одним із найважливіших прав людини. Це підтверджується аналізом текстів міжнародно-правових актів, договорів і угод у дослідженій сфері та зокрема Європейською конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод людини 1950 р. (ст. 5), Міжнародним пактом про громадянські та політичні права 1966 р. (ст. 9), Загальною декларацією прав людини 1948 р. (ст. 3). Як правильно визначає А. В. Захарко, виконання завдань кримінального провадження неможливо без застосування заходів тимчасового кримінального процесуального примусу й особливого їх різновиду – запобіжних заходів [1, с. 4], що ми підтримуємо. Запобіжні заходи – це заходи

забезпечення кримінального провадження, застосування яких супроводжується тимчасовим обмеженням конституційних прав і свобод осіб, які підозрюються (обвинувачуються) у вчиненні конкретних кримінальних правопорушень. Ці обмеження стосуються, зокрема свободи пересування та вільного вибору місця перебування [2, с. 446]. Згідно положень ст. 176 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) до запобіжних заходів відносяться: особисте зобов'язання; особиста порука; застава; домашній арешт; тримання під вартою. Перелік запобіжних заходів, передбачених у КПК України дає змогу уповноваженим суб'єктам органів держаної влади обрати найбільш ефективний з них, беручи до уваги особливості вчиненого кримінального правопорушення. Законодавцем передбачено три форми їх реалізації: 1) забезпечення виконання підозрюваним, обвинуваченим покладених на нього процесуальних обов'язків; 2) запобігання спробам будь-якого перешкоджання здійсненню кримінального провадження; 3) забезпечення можливості виконання процесуальних рішень, у тому числі вироку суду [2, с. 448]. Особисте зобов'язання, як різновид запобіжного заходу, полягає у покладенні на підозрюваного, обвинуваченого зобов'язання виконувати покладені на нього слідчим суддею, судом обов'язки, передбачені статтею 194 КПК України. Аналізуючи правову природу особистого зобов'язання, деякі науковці зазначають, що особисте зобов'язання по суті є альтернативою підписки про невиїзд, яка була передбачена КПК України 1960 року. М. І. Карпенко зазначає, що цей запобіжний захід є насправді модифікованою підпискою про невиїзд [3, с. 124], з чим неможливо погодитись. Як зазначає В. О. Попелюшко, за своєю суттю та ступенем обмеження прав особи вони мають багато спільного, проте особисте зобов'язання, на відміну від підписки про невиїзд, передбачає собою більше варіантів застосування обмежень, які перелічено в ст. 194 КПК України. Зазначена обставина робить особисте зобов'язання більш прогресивним запобіжним заходом [4, с. 4–6]. Дійсно, ми погоджуємось із такою науковою позицією. За КПК України 1960 р. підписка про невиїзд полягала у відібранні від підозрюваного або обвинуваченого письмового зобов'язання не відлучатися із зареєстрованого місця проживання чи перебування або з місця тимчасового знаходження

без дозволу слідчого (ч. 1 ст. 151 КПК України 1960 року). Разом з тим, ніяких інших обмежень для осіб, що дали підписку про невиїзд, законом не було встановлено. В той же час застосування особистого зобов'язання за КПК України 2012 р. можуть застосовуватися й інші процесуальні обов'язки, передбачені ч. 5 ст. 194 КПК України [5]. Особисте зобов'язання – це запобіжний захід, сутність якого полягає у покладенні на підозрюваного, обвинуваченого зобов'язання виконувати покладені на нього слідчим суддею, судом обов'язки, передбачені положеннями ст. 194 КПК. Як показує узагальнення судової практики розгляду щодо слідчими суддями клопотань про застосування запобіжного заходу у вигляді особистого зобов'язання, найпоширенішими з передбачених ч. 5 ст. 194 КПК України процесуальних обов'язків, що слідчі судді покладають на підозрюваного, є прибуття до слідчого за першою вимогою; не відлучатися із населеного пункту, в якому він зареєстрований, проживає без дозволу слідчого та повідомляти слідчого, прокурора чи суд про зміну свого місця проживання та/або місця роботи. Такі заходи особистого зобов'язання як не відвідувати місця, визначені слідчим суддею, застосовуються лише у поодиноких випадках. Інші обов'язки, передбачені ч. 5 ст. 194 КПК України свого відображення в ухвалі суду про застосування особистого зобов'язання не знайшли [6]. Вказана тенденція підтверджується й нашим дослідженням, за яким вказане складає лише 23 %. Слід окремо звернути увагу на той факт, що на відміну від Кримінально-процесуального кодексу України 1960 року, законодавцем за невиконання обов'язків, покладених на підозрюваного або обвинуваченого, вирішується питання про застосування більш суворого запобіжного заходу. Окрім того, на підозрюваного або обвинуваченого накладається грошове стягнення у розмірі від 0,25 до 2 розмірів мінімальної заробітної плати. Відповідно до п. 16 ч. 1 ст. 3 КПК України розмір мінімальної заробітної плати визначається як грошова сума, що дорівнює місячному розміру мінімальної заробітної плати, встановлену законом станом на 1 січня поточного року в якому приймається рішення про застосування заходу.

Окрім того, неможливо не погодитися із думкою О. Бондаренко про ті недоліки у практичній діяльності підрозділів

досудового розслідування, що існують на сьогоднішній день в Україні щодо процесуального регулювання такого запобіжного заходу, як особисте зобов'язання. Зокрема, у ст. 194 КПК України передбачена можливість судом обмеження у спілкуванні підозрюваного із будь – якою особою [7, с. 66–70]. При цьому на законодавчому рівні не встановлено чітких критеріїв особи із якою можливо обмежувати спілкування підозрюваного, оскільки зі змісту ст. 194 чинного КПК України не зрозуміло, які особи підпадають під це положення. На нашу думку, це обмеження конституційних прав особи на свободу спілкування, що передбачено Конституцією України. Врегулювання даного питання на законодавчому рівні має видалити деякі прогалини в правозастосовному процесі, тим сам сприяти більш якісному застосуванню особистого зобов'язання в якості запобіжного заходу. З урахуванням вказаного, слід зробити висновок, що особисте зобов'язання є найбільш м'яким у системі запобіжних заходів. Разом з тим, застосування особистого зобов'язання дозволяє досягти завдання конкретного кримінального провадження а також забезпечити виконання підозрюваним, обвинуваченим покладених на нього процесуальних обов'язків завдяки незначній мірі процесуального примусу, що характеризує його як найбільш гуманний запобіжний захід. Втім, підняті питання підлягають окремому вивченню або науковому дослідженню. Пропоную учасникам конференції прийняти участь у обговоренні піднятих питань і наданих пропозицій.

Список використаних джерел:

1. Захарко А. В. Неізоляційні запобіжні заходи в кримінальному процесі України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Захарко Андрій Володимирович. – Дніпропетровськ, 2010. – 20 с.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України : наук.-практ. комент. : у 2 т. Т. 1 / [О. М. Бандурка, Є. М. Блажівський, Є. П. Бурдоль та ін.] ; за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, А. В. Портнова. – Харків : Право, 2012. – 768 с.
3. Захист конституційних прав крізь призму заходів забезпечення при здійсненні кримінального провадження / М. І. Карпенко, О. Д. Зоря, О. О. Малова // Юридична наука. – 2013. – № 4. – С. 121–130.
4. Попелюшко В. О. Запобіжні заходи в новому КПК України: поняття, мета, підстави, порядок та суб'єкти застосування / В. О. Попелюшко // Адвокат. – 2012. – № 9. – С. 4–6.

5. Голуб І. Г. Нові види запобіжних заходів згідно з КПК 2012 року [Електронний ресурс] / І. Г. Голуб // Часопис Національного університету «Острозька академія». – 2013 – № 1 (7). – Режим доступу: <http://lj.oa.edu.ua/articles/2013/n1/13hihzkr.pdf>.

6. Узагальнення судової практики розгляду слідчими суддями клопотань про застосування заходів забезпечення кримінального провадження відповідно до розділу II Кримінального процесуального кодексу України, який набрав законної сили з 20 листоп. 2012 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: court.gov.ua/sud2190/science_work/rozdil2/doc_22_23/.

7. Бондаренко О. Особисте зобов'язання як форма процесуального забезпечення участі осіб у кримінальному провадженні / О. Бондаренко // Вісник національної академії прокуратури України. – 2014. – № 2 (35). – С. 66–70.

Одержано 28.04.2016

УДК 347.2

Діана Павлівна Піовар,

аспірант кафедри цивільного права та процесу

факультету № 6 (права та масових комунікацій)

Харківського національного університету внутрішніх справ

ЗМІНА ТА ПРИПИНЕННЯ ТИПОВОГО ДОГОВОРУ В ЦИВІЛЬНОМУ ПРАВІ

Договір є основним інструментом організації суспільних відносин, а договірне регулювання самостійним правовим способом організації конкретних індивідуальних договірних зв'язків [1, с. 35]. Тому правове регулювання договірних зобов'язань має особливу важливість. Однією з головних цілей регулювання суспільних відносин, що опосередковують процес переміщення товарних цінностей, є забезпечення стабільності окремих договорів і всього цивільного обігу в цілому. Поряд з цим для правового регулювання в цій сфері характерна визначена гнучкість, що виявляється у встановленні різних правових інструментів, покликаних забезпечити задоволення інтересів учасників обороту з урахуванням конкретної ситуації, у тому числі, можливості змінити або розірвати договір. З розвитком вільного цивільного обігу питань зміни і розірвання договору викликають підвищений інтерес.

Стаття 629 Цивільного Кодексу України проголошує принцип обов'язковості договору (*pacta sunt servanda*), тобто цивільне

законодавство закріплює принцип непорушності досягнутих сторонами правочину домовленостей, а відтак закріплених у договорі відповідних умов. Стабільність договірних зв'язків, їх здатність зберігати стійкість в умовах, де змінюються умови господарювання, визнається одним з головних чинників динамічного розвитку ринкових відносин. Стійкість договірних відносин визначає стабільність цивільного обороту в цілому.

Обов'язковими для виконання сторонами є умови передбачені в договорі. Водночас можуть виникнути ситуації, коли в зміст договору необхідно внести зміни. Порядок зміни умов договору передбачено положеннями Цивільного кодексу України [2]. Так, відповідно до ст. 651 Цивільного Кодексу України зміна договору або припинення договору допускається лише за згодою сторін, якщо інше не встановлено законом або не передбачено самим договором. Тобто для внесення змін у чинний договір необхідна згода сторін та належне оформлення цієї угоди.

Можливість припинення або внесення змін у договір за згодою сторін зумовлюється одним із принципів цивільного права – принципом свободи договору, з огляду на який сторони договору на свій розсуд можуть укладати, розривати договір, а також вносити до нього відповідні зміни. Учасники договірних відносин можуть у будь-який час домовитися про внесення змін чи доповнень до умов договору. Договір буде вважатися зміненим із моменту укладення угоди сторонами про його зміну та надання цій угоди належної форми.

Під час регулювання відносин зі споживачем (абонентом), враховуючи положення закону України «Про житлово-комунальні послуги» [3], організації використовують типові договори або договори, умови яких формуються однією стороною. У зв'язку із цим, виконавець послуги на зміни умов договору не погоджується. Крім того, найчастіше навіть не розглядаються під час процедури підписання договору направленні споживачами протоколи розбіжностей із пропозиціями щодо доповнення або зміни умов договору. Таку позицію постачальна організація мотивує тим, що правовідносини, відповідно до ст. 20 закону України «Про житлово-комунальні послуги», оформлюються з використанням типового договору, який є нормативним актом, затвердженим органом державної виконавчої влади, та має силу закону, у який вносити зміни й доповнення не можна.

Як приклад, проаналізувавши Правила порядку відключення споживачів від мереж централізованого опалення та постачання гарячої води [4], можна сказати, що відключення окремих житлових приміщень, у тому числі квартири, взагалі не передбачено. Правила містять лише порядок відключення житлових будинків як цілісного майнового комплексу. Відсутність норми, яка регламентує порядок та особливості відключення окремо взятого приміщення, квартири, дає можливість теплопостачальним організаціям уникати відповідальності в разі істотного порушення умов договору та ставить у безвихідне становище споживача (абонента). Такий стан справ порушує права споживачів, оскільки в такому випадку відбувається фактичне нав'язування послуг із теплопостачання. Крім того, відсутність можливості здійснити відключення окремо взятого приміщення робить неможливим припинення договірних відносин навіть за закінчення терміну дії договору, що породжує не лише безкарність за невиконання або неналежне виконання умов договору теплопостачання, а й прагнення до підвищення якості послуг теплопостачання, зниження фактичної вартості послуг. У цьому випадку фактично не враховуються права й свободи людини та громадянина як основного споживача створюваного продукту.

У випадку, коли положення типового договору будуть носити загально-обов'язковий характер для споживача без урахування його інтересів і позбавлятимуть його права на участь у формуванні умов договору, такий договір можна буде віднести до розряду несправедливих договорів із можливістю визнання його в цілому або окремих його умов недійсними. З огляду на це слід зробити висновок, що типовий договір можна розглядати як проект договору, а отже, сторони в цьому випадку мають право вносити зміни в його умови. В той же час, слід відзначити, що ті умови, які прописані в типовому договорі й затверджені відповідним центральним органом виконавчої влади, повинні зберегтися в договорі. Якщо ж окремі його умови для виконання положень закону вимагають внесення уточнень або змін, такі уточнення або зміни може бути зроблено. У разі, якщо законом визначено істотні умови договору теплопостачання, газо- та водопостачання, проте вони не знайшли свого відображення в типовому договорі, такий типовий договір потрібно доповнити

умовами, визначеними спеціальним законом як істотні. Це постає із самої ст. 638 ЦК України, яка прямо вказує, що умови, визначені законом як істотні, є обов'язковими для сторін. Отже, ті умови, які не знайшли свого відображення в типовому договорі, проте відповідними законами України визначені як істотні, повинні бути додатково внесені й погоджені сторонами під час укладення типового договору.

Стаття 651 Цивільного Кодексу України закріплює, що будь-який договір, у тому числі й типові договори про теплопостачання побутового споживача, газу – та водопостачання побутового споживача та інші, можуть бути змінені на вимогу однієї зі сторін за істотного порушення договору. Істотним є таке порушення умов договору стороною, за якого інша сторона значною мірою позбавляється того, на що вона розраховувала під час укладення такого договору.

У законі України «Про захист прав споживачів» п. 1 ст. 10 закріплено право споживача на розірвання договору. Зокрема, зазначається, що за наявності в роботі (послугі) істотних недоліків споживач має право вимагати розірвання договору та відшкодування збитків. Можливість розірвання типових договорів побутовому споживачу, який мешкає в багатоповерховому будинку, укладеного на основі договору про приєднання, на практиці практично відсутня, хоча, як зазначалося вище, таке право споживача закріплюється законом. Тобто за невиконання або неналежного виконання умов договору споживач (абонент) позбавляється права на розірвання договору, яке закріплюється не лише ЦК України, а й законом України «Про захист прав споживачів» [5].

Отже, можна зробити висновки, що зміна умов типових договорів теплопостачання, газу – та водопостачання побутового споживача та інші, як і їх припинення, є невід'ємним правом споживачів (абонентів). Необґрунтованими є посилання на умови типових договорів, які не підлягають зміні й узгодженню, та порушують основні принципи договірної права. А нав'язування умов під час вступу в договірні відносини є підставою для розірвання договору або визнання окремих його умов недійсними.

Список використаних джерел:

1. Боднар Т. В. Договірні зобов'язання в цивільному праві : навч. посіб. / Т. В. Боднар. – Київ : Юстиніан, 2007. – 280 с.

2. Цивільний кодекс України : закон України від 16 січ. 2003 р. № 435-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15>.

3. Про житлово-комунальні послуги : закон України від 26 черв. 2004 р. № 1875-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1875-15>.

4. Про затвердження Правил надання послуг з централізованого опалення, постачання холодної та гарячої води і водовідведення та типового договору про надання послуг з централізованого опалення, постачання холодної та гарячої води і водовідведення : постанова Кабінету Міністрів України від 21 лип. 2005 р. № 630 // Урядовий кур'єр. – 2005. – № 186.

5. Про захист прав споживачів : закон України від 12 трав. 1991 р. № 1023-XII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1023-12>.

Одержано 27.04.2016

УДК 343.985

Вадим Владиславович Піддубний,

аспірант докторантури та ад'юнктури

Харківського національного університету внутрішніх справ

ЩОДО ВИЗНАЧЕННЯ СУТНОСТІ ТА СИСТЕМАТИЗАЦІЇ ФОРМ ПРОТИДІЇ РОЗСЛІДУВАННЮ ЗЛОЧИНІВ

Розробка ефективних заходів попередження і нейтралізації протидії кримінальному судочинству передбачає необхідність наукового осмислення і дослідження форм протидії, механізму їх застосування, технології створення умов, обстановки і спрямованості заходів, що здійснюються злочинними формуваннями. У цьому плані важливими представляються систематизація і класифікація форм протидії кримінального середовища, способів і прийомів, що застосовуються підозрюваними, обвинуваченими та підсудними, а також їх співучасниками та іншими зацікавленими особами.

Необхідно відзначити, що спроби систематизувати і класифікувати форми кримінальної протидії розслідуванню злочинів, робилися в криміналістиці, кримінальному процесі і теорії оперативно-розшукової діяльності. Тому термін «протидія розслідуванню» не є новим. На протистояння двох видів діяльності –

слідчої, метою якої є пізнання обставин вчиненого злочину й встановлення об'єктивної істини в конкретному кримінальному провадженні, і злочинної, що має за мету заволодіння протиправним шляхом певними матеріальними чи іншими благами й ухилення від відповідальності за допомогою застосування різних способів перешкоджання виявленню й розслідуванню злочину та пізнанню обставин його вчинення, у вітчизняній й зарубіжній науці почали звертати увагу з кінця XIX – на початку XX сторіччя. Опис Гансом Гроссом способів приховування слідів злочинів, зокрема інсценувань, давання неправдивих показань свідками й обвинуваченими, а також методів їх виявлення й подолання [1] заклав основу для розроблення цих питань іншими вченими.

Першим, хто по-новому підійшов до розгляду процесу протидії слідчого і злочинця при розслідуванні злочинів, був В. П. Колмаков. Розглядаючи основні риси діалектичного методу, застосовуваного в криміналістиці й слідчій практиці, він, зокрема, зазначав: «Процес розслідування як процес пізнання внутрішньо суперечливий. Слідчий, з одного боку, веде завзяту боротьбу за розкриття злочину, злочинець, з іншого боку, вживає всіх заходів до приховування злочину і його слідів, перешкоджає встановленню матеріальної істини». «Але сам слідчий, – продовжує В. П. Колмаков, – збираючи й оцінюючи факти, аналізуючи їх, також долає суперечності, оцінюючи всі «за» і «проти» [2, с. 5–6]. В. П. Колмаков першим із вчених дав по суті правильне визначення розслідування як внутрішньо суперечливого пізнавального процесу і боротьби з протидіючими встановленню істини зацікавленими особами.

На «протидію зацікавлених осіб (сторін)», як на один з основних факторів, що її характеризують, звернула увагу В. О. Коновалова в ході досліджень психологічної специфіки слідчої діяльності [3, с. 25]. Вона вважає, що активна протидія злочинного середовища визначається необхідністю постійних і повсякденних контактів із злочинцями та їх найближчим оточенням і спробами останніх нейтралізувати дії слідчого, здійснити на нього певний вплив (психологічний і психічний).

Протидія розслідуванню злочинів – це складний процес. Саме цим і пояснюється множинність наукових підходів, поглядів,

точок зору стосовно сутності протидії розслідуванню. Однак, незважаючи на те, що протидія розслідуванню активно вивчається вченими не один десяток років, не усі проблеми цього вчення отримали однозначне вирішення. Зокрема, немає єдиної позиції щодо визначення поняття та систематизації форм протидії розслідуванню.

В етимологічному розумінні термін «протидія» означає дію, яка спрямована проти іншої дії, перешкоджає їй [4]. Тобто існує певний зв'язок між дією і протидією. Серед сучасних науковців є різні погляди щодо визначення протидії розслідуванню злочинів і систематизації її форм. Аналіз наукових праць з цього питання показав, що у юридичній науці поняття «протидія розслідуванню» не одержало свого чіткого, однозначного наукового визначення. Його застосування, наприклад, у криміналістиці переважно пов'язується лише з описом способів приховування злочинів, застосовуваних при їх вчиненні, і психологічної природи давання неправдивих показань, відмови від давання показань.

Одну з найважливіших спроб класифікації форм протидії розслідуванню як самостійного соціального явища здійснив В. Н. Карагодін [5, с. 21]. Використовуючи запропоновану Р. С. Белкіним систему криміналістичних класифікацій, він поділив акти протидії за їх спрямованістю на протидію вирішенню завдань досудового розслідування. За цими підставами їм, перш за все, виділені акти, що перешкоджають розкриттю злочину: виявленню події злочину; окремих епізодів злочинної діяльності; встановленню участі суб'єктів у злочині і їх ролі. Дії з приховування злочинів їм були класифіковані залежно від того самостійні вони або являють собою елемент способу вчинення злочину.

Саме на це звертає увагу Г. Г. Зуйков [6, с. 66]. Він вважає, що дії з підготовки, вчинення та приховування злочину об'єднуються кінцевою метою і єдиним злочинним задумом суб'єкта. Але кожна з перерахованих дій має свою окрему мету, яка і обумовлює наявність взаємних зв'язків між елементами способу вчинення злочину. Самостійні ж дії з приховування злочину, надання активної протидії розслідуванню виражаються у формах психологічного і фізичного впливу на слідчих, прокурорів, суддів, потерпілих, свідків, а також їхніх родичів і близьких. По

відношенню до розслідування він запропонував виділяти протидію, яку здійснюють до початку розслідування, в період його проведення і після його завершення. При цьому акти протидії, що здійснювались до початку розслідування, він поділяє на ті, що виконувались в процесі виявлення кримінального правопорушення і на стадії відкриття кримінального провадження. Протидія ж, що здійснюється в період розслідування, класифікується на акти, що здійснюються під час участі суб'єктів у провадженні слідчих дій і поза рамками кримінального провадження.

Так, наприклад, В. М. Цимбалюк протидію поділяє на «внутрішню» і «зовнішню». Під «внутрішньою» він розуміє протидію розслідуванню з боку осіб, причетних до вчинення злочинів. Вони безпосередньо володіють інформацією про особливості вчинення правопорушень, намагаються приховати, змінити або знищити цю інформацію та її носії. «Зовнішня» – це протидія з боку осіб, які хоч і не мають безпосереднього відношення до кримінальної провадження, але в силу службового чи соціального становища здійснюють протидію в інтересах злочинного формування [7, с. 10–11].

Заслужують уваги результати монографічного дослідження А. Ф. Волобуєва. Вчений висловлює думку, що «протидія розслідуванню злочину полягає у прийнятті зацікавленими особами заходів, спрямованих на утворення перешкод у виявленні, вилученні і використанні доказів з метою ухилення від відповідальності злочинців, які здійснюються ними вже після виявлення злочину і початку його розслідування» [8, с. 42]. В той же час ухилення від відповідальності може здійснюватись не тільки шляхом приховування злочину, але і іншими способами, не пов'язаними з його маскуванню. Наприклад, шляхом дискредитації слідства в засобах масової інформації, застосуванням підкупу, погроз відносно представників правоохоронних органів тощо. А. Ф. Волобуєв вважає, що поняття «приховування злочину», «протидія розслідуванню», «ухилення від відповідальності» близькі за змістом, але не тотожні. Перші два поняття є більш вузькими за своїм змістом і визначають форми ухилення від відповідальності. Автор вважає, що необхідно розмежовувати між собою і поняття «приховування злочину» та «протидія розслідуванню», оскільки вони відображають різні аспекти ухилення осіб від

відповідальності. Поняттям «приховування злочину» доцільно визначати дії осіб з метою ухилення від відповідальності, що здійснюються під час підготовки і вчинення злочину, або після нього, але до його виявлення правоохоронними органами і початку розслідування. Аналогічні ж дії в умовах вже розпочатого розслідування, коли злочин вже виявлено, точніше визначати поняттям «протидія розслідуванню». При цьому протидія розслідуванню може включати, як вже відзначалося, і прийоми не пов'язані з маскуванням, знищенням чи фальсифікацією слідів злочину.

В. П. Корж зазначає, що «протидія розкриттю й розслідуванню злочинів являє систему заздалегідь запланованих і вжитих під впливом ситуації, що склалася, заходів безпеки злочинної діяльності на всіх етапах, здійснюваних злочинцями й іншими зацікавленими особами з метою ухилення від кримінальної відповідальності на всіх стадіях кримінального судочинства [9, с. 252].

Аналіз наведених вище точок зору різних авторів показує, що в літературі протидія розслідуванню злочинів розглядається як дія або як діяльність злочинців та інших зацікавлених осіб, спрямована на перешкоджання пізнанню обставин вчинення злочину й встановленню про нього фактичних даних. Слідча практика свідчить, що протидія розслідуванню дійсно може виражатися в конкретній умисній дії, яка є одиничним проявом активності злочинця чи інших зацікавлених осіб (корумпованих посадових осіб органів державної влади, близьких родичів підозрюваних (обвинувачених) та ін.), спрямованої на створення перешкод пізнавальним діям працівника органу дізнання, слідчого (наприклад, знищення слідів злочину, давання неправдивих показань та ін.). Крім того, протидія розслідуванню може мати характер структурно складної умисної діяльності, здійснюваної, як правило, членами організованого злочинного формування з метою ухилення від кримінальної відповідальності.

Виходячи з викладеного, вважаємо, що в понятійному розумінні найбільш точним буде визначення протидії розслідуванню як своєрідного виду цілеспрямованої активності суб'єктів злочину, інших зацікавлених осіб, яка виражається у вигляді одиничне вчинюваних умисних дій або у вигляді структурно складної умисної діяльності, спрямованої відповідно на приховування,

зміну, знищення інформації, що має доказове значення, а також її носіїв з метою перешкоджання встановленню обставин учиненого злочину та винності причетних осіб.

Список використаних джерел:

1. Гросс Г. Руководство для судебных следователей, какъ система криминалистики : пер. съ нѣм. / Гансъ Гроссъ ; съ 4-го дополн. изд. пер. Л. Дудкинъ и Б. Зиллеръ. – СПб. : Тип. М. Меркушева, 1908. – М. : Переизд. Лекс Эст, 2002. – С. 125–152, 346–372, 757–925.

2. Колмаков В. П. Некоторые вопросы теории и истории советской криминалистики / В. П. Колмаков // Криминалистика и судебная экспертиза : сб. науч. работ. – Вып. III. – Харьков : Харьков. книж.-газ. изд-во, 1950. – С. 5–6.

3. Коновалова В. Е. Теоретические проблемы следственной тактики (познавательная функция логики и психологии в следственной деятельности) : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук / Коновалова Виолетта Емельяновна. – Харьков, 1966. – 30 с.

4. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – Київ ; Ірпінь : Перун, 2001. – С. 992.

5. Карагодин В. Н. Преодоление противодействия предварительному расследованию / В. Н. Карагодин. – Свердловск : Изд-во Урал. ун-та, 1992. – С. 21.

6. Зуйков Г. Г. Способ совершения преступления и способ уклонения от ответственности / Г. Г. Зуйков. – Иркутск, 1981. – С. 65–66.

7. Цимбалюк В. С. Діяльність спеціальних підрозділів по боротьбі з організованою злочинністю по подоланню протидії з боку злочинних формувань : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. : 21.00.06 / Цимбалюк В. М. – Київ, 1999. – 16 с.

8. Волобуев А. Ф. Противодействие расследованию экономических преступлений и его преодоление / А. Ф. Волобуев // Государство и право. – 2002. – № 4. – С. 42–47.

9. Корж В. П. Методика расследования экономических преступлений, совершаемых организованными группами, преступными организациями. Руководство для следователей : науч.-практ. пособие / В. П. Корж. – Харьков : Лицей, 2002. – 279 с.

Одержано 20.04.2016

УДК 343.91:343.98

Олексій Андрійович Плішань,

ад'юнкт докторантури та ад'юнктури

Харківського національного університету внутрішніх справ

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ ОСОБИ, ЯКА СТАНОВИТЬ СУСПІЛЬНУ НЕБЕЗПЕКУ

Вивчення особи, яка становить суспільну небезпеку – складна комплексна проблема, що вимагає багаторівневого підходу. Існує декілька напрямів дослідження даного об'єкта: кримінологічне й кримінально-правове, кримінально-процесуальне, судово-психологічне, криміналістичне й оперативно-розшукове. Усі ці напрями становлять єдине ціле – правове дослідження особи, яка становить суспільну небезпеку, що вимагає єдиного комплексного підходу. Конкретний зміст такої характеристики, як особа злочинця, визначається комплексом ознак, специфічних для осіб, що вчиняють злочини й важливих для їхнього успішного розкриття й розслідування.

В етимологічному змісті особа – це конкретна людина, представник певних соціальних верств, що має свої індивідуальні особливості, що займається певними видами діяльності, що й усвідомлює своє відношення до навколишнього світу [1, с. 11]. Це феномен суспільного розвитку, жива людина, що володіє свідомістю й самосвідомістю.

Особа злочинця в кримінології розглядається як комплексна діалектична єдність соціальних, біологічних і психологічних ознак людину, винного в здійсненні суспільно небезпечного діяння, яке заборонено законом під погрозою кримінальної відповідальності [2, с. 12]. У соціальному плані поняття «особа злочинця» у порівнянні з поняттям «особистість» носить більш виражений конкретизований характер. Особа злочинця відрізняється не тільки якостями, які спонукують особу до злочинної поведінки, але і їх специфічною взаємодією з іншими, що не мають криміногенного значення якостями. Особа злочинця – поняття, що характеризує такий стан людини, існування якого обмежено в часі. Його початок збігається згодом здійснення злочину, і поки немає злочину, немає й особи злочинця. Коли особа, що вчинила злочин,

перестає бути суспільно небезпечним, особа злочинця припиняє своя існування [3, с. 28–29].

Особа, яка становить суспільну небезпеку охоплює й ті ознаки, які згідно з кримінальним законодавством характеризують суб'єкт злочину: фізичну суть людини як людського індивіда; вік і психічну осудність; деякі особливі ознаки (посадове положення, службові обов'язки).

Треба відзначити, що особа, яка становить суспільну небезпеку охоплює й такі ознаки індивіда, які не пов'язані з його правовою характеристикою як суб'єкта злочину: місце в системі суспільних відносин більших і малих соціальних груп; соціальні зв'язки, форми їх втілення й прояву; відношення до існуючих соціальних цінностей; психологічні особливості [4].

Безумовно, характеристика особи, яка становить суспільну небезпеку, як елемента оперативно-розшукової характеристики залежить від виду злочину й від його спрямованості. Для кожного конкретного виду суспільно небезпечного діяння його зміст визначається специфічними даними. Ці дані обумовлені характером вчиненого злочину й відомостями, необхідними для його ефективного виявлення, розкриття й розслідування.

Типова модель особи злочинця, яка становить суспільну небезпеку (оперативно-розшукова класифікація) має особливе значення для розробки оперативно-розшукової характеристики. Створення типової моделі особи злочинця, яка становить суспільну небезпеку — одне з найважливіших завдань оперативно-розшукової науки, оскільки базується на аналізі істотних властивостей, ознак відповідних груп злочинців.

Критерії моделі злочинців, які становлять суспільну небезпеку базуються на істотних ознаках, які закономірно пов'язані із причинами й характером злочинної діяльності. Для характеристики особи, яка становлять суспільну небезпеку, доцільно використовувати класифікацію по двом взаємозалежним підставам:

- 1) домінуюча мотиваційна спрямованість поведінки злочинця;
- 2) стабільність мотиваційної спрямованості злочинця.

Оперативно-розшукова характеристика особи, яка становить суспільну небезпеку, входить у специфічне коло інтересів сучасної оперативно-розшукової науки і є важливим з погляду діяльності правоохоронних органів у сфері протидії злочинності.

Список використаних джерел:

1. Борисенко І. В. Методика розслідування вбивств з розчленуванням трупа : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Борисенко Ігор Володимирович. – Харків, 1999. – 22 с.

2. Антонян Ю. М. Личность преступника : учеб. пособие / Ю. М. Антонян, В. Н. Кудрявцев, В. Е. Эминов. – СПб. : Юрид. центр Пресс, 2004 – 366 с.

3. Филимонов В. Д. Общественная опасность личности преступника / В. Д. Филимонов. – Томск : Изд-во ТГУ, 1970. – 336 с.

4. Малярова В. О. Особа злочинця як елемент криміналістичної характеристики злочинів проти моральності в сфері полових відносин // В. О. Малярова // Держава й право: проблеми становлення й стратегія розвитку : матеріали VI Міжнар. наук.-практ. конф. (Суми, 18–19 трав. 2013 р.) / Сум. філ. ХНУВС. – Суми : Папірус, 2013. – С. 213–214.

Одержано 22.04.2016

УДК 343.12:343.985(477)

Марина Михайлівна Покоłodна,

аспірант докторантури та ад'юнктури

Харківського національного університету внутрішніх справ

**ОКРЕМІ АСПЕКТИ НОРМАТИВНОГО
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ УЧАСНИКІВ
КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ**

Враховуючи специфіку окремих злочинів і тяжкість покарання, яке може загрожувати винним у їх вчиненні, ймовірність вжиття розроблюваними в межах оперативної розробки, а у подальшому, підозрюваними та обвинуваченими у кримінальних провадженнях заходів незаконного впливу на різних учасників кримінального провадження (оперативної розробки), є вкрай високою. На практиці можуть виникати ситуації, коли важливі викривальні показання на співучасників чи організаторів злочинних груп мають намір дати підозрювані чи обвинувачені, які в силу цього теж можуть піддаватися реальній чи потенційній небезпеці. Крім того, необхідно враховувати вимоги Кримінального процесуального кодексу 2012 року, згідно з яким суд не зможе використовувати і обґрунтовувати судові рішення показаннями, отриманими не під час судового засідання (ст. 95 КПК 2012 року), що також збільшує ризики спроб незаконного впливу

на учасників кримінального провадження до судового розгляду справи [1].

На практиці ж доволі часто зустрічаються ситуації, коли потерпілі чи свідки відмовляються давати показання чи ухиляються від процесуальних дій, змінюють свої попередні свідчення, надають неповні чи недостатньо чіткі показання з огляду на реальну чи потенційну загрозу застосування в ході кримінального провадження до них, членів їхніх сімей, близьких родичів насильства чи інших форм протиправного впливу з боку зацікавлених осіб (безпосередньо осіб, які вчинили злочини, їх співучасників, членів відповідних організованих злочинних груп тощо).

Отже, вкрай важливим компонентом ефективного документування злочинних дій осіб та покарання винних є готовність заявників, потерпілих і свідків злочинів, а певних випадках і осіб, які конфіденційно співробітничать з оперативними підрозділами Національної поліції, допомагати в їх розслідуванні.

Для того, щоб домогтися високого рівня довіри з боку названих учасників кримінального провадження (оперативної розробки) до системи кримінального судочинства, необхідно, на наш погляд, наступне:

- по-перше, максимально ефективно застосовувати передбачені чинним законодавством України інструменти забезпечення безпеки осіб, які висловлюють бажання надати важливу доказову інформацію під час оперативної розробки, а подальшому і в кримінальному провадженні;

- по-друге, розробити і запровадити в майбутньому більш досконалу систему забезпечення цієї безпеки. Досвід зарубіжних країн демонструє, що співробітництво потерпілих, свідків, осіб, конфідентів та правоохоронних органів є більш плідним у тих з них, де розроблено й впроваджено в життя довгострокові Програми захисту учасників кримінального судочинства (США, Італія, Великобританія, Німеччина, Іспанія, Словаччина та інші).

З точки зору міжнародного співробітництва у забезпеченні захисту свідків та інших учасників кримінального провадження важливими є положення ст. 23 Другого додаткового протоколу 2001 року до Європейської конвенції про взаємну допомогу у кримінальних справах 1959 року, згідно з якою у разі, коли Сторона на підставі Конвенції або одного з Протоколів до неї звертається з

проханням надати допомогу щодо свідка, який є під загрозою залякування або який потребує захисту, компетентні органи запитуючої і запитуваної Сторін намагаються погодити заходи стосовно захисту відповідної особи згідно зі своїм національним законодавством. Статті 9 і 10 Протоколу передбачають можливість проведення за запитом допиту свідків та інших учасників кримінального провадження за допомогою відео- та телефонної конференцій [2, с. 4].

Законодавство України на сьогодні відстає від найкращих практик застосування заходів безпеки в інших європейських країнах, не завжди враховує загальновизнані стандарти у сфері захисту прав людини, не передбачає загальних чи спеціалізованих довгострокових Програм захисту учасників кримінального провадження, які успішно діють навіть в сусідніх країнах.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : станом на 1 січ. 2013 р. – Харків : Право, 2013. – 344 с.

2. Касько В. В. Забезпечення безпеки учасників кримінального провадження щодо торгівлі людьми : навч. посіб. / В. В. Касько, А. М. Орлеан. – Київ : ВАІТЕ, 2012. – 50 с.

Одержано 20.04.2016

УДК 342.95(477)

Олексій Юрійович Прокопенко,

*кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник,
завідувач кафедри тактико-спеціальної підготовки
факультету № 3 (поліції превентивної діяльності)
Харківського національного університету внутрішніх справ*

ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНА ФОРМА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВОПОРЯДКУ В РЕГІОНІ

Важливою організаційною формою діяльності органів Міністерства внутрішніх справ як суб'єктів забезпечення правопорядку в регіоні виступає інформаційно-аналітичне забезпечення. Як зауважує авторський колектив науково-практичного коментарю до Податкового кодексу України, що основою інформаційно-аналітичного забезпечення є створення, збирання, одержання, зберігання, використання, поширення, охорона та захист інформації [1, с. 338]. Так, Міністерство внутрішніх справ України

в рамках здійснення інформаційно-аналітичного забезпечення діяльності органів Міністерства внутрішніх справ як суб'єктів забезпечення правопорядку в регіоні: – веде базу даних реєстру атестованих судових експертів Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України, передає в установленому порядку інформацію до державного Реєстру атестованих судових експертів; організовує інформаційно-аналітичну діяльність органів внутрішніх справ; формує довідково-інформаційні фонди; веде оперативно-пошукові та криміналістичні обліки; здійснює обробку персональних даних, у межах повноважень, визначених законом; складає статистичну інформацію; забезпечує режим доступу до інформації; користується відповідними інформаційними базами даних державних органів, державною системою урядового зв'язку й іншими технічними засобами; визначає порядок обміну інформацією між Міністерством внутрішніх справ і центральними органами виконавчої влади, діяльність яких спрямовує та координує Міністр внутрішніх справ, періодичність її подання та ін. [2].

Активну участь у реалізації інформаційно-аналітичного забезпечення органів Міністерства внутрішніх справ як суб'єктів забезпечення правопорядку в регіоні приймає Департамент інформаційно-аналітичного забезпечення та Департамент режимно-секретного та документального забезпечення Міністерства внутрішніх справ України. Так, відповідно до Положення “Про Департамент інформаційно-аналітичного забезпечення Міністерства внутрішніх справ України», що затверджено наказом Міністерства внутрішніх справ України від 22 жовтня 2014 року № 1122 Департамент інформаційно-аналітичного забезпечення Міністерства внутрішніх справ України є структурним підрозділом апарату Міністерства внутрішніх справ України, який організовує та здійснює заходи, передбачені законодавством України й іншими нормативно-правовими актами центральних органів виконавчої влади, що спрямовані на інформаційно-аналітичне забезпечення правоохоронної діяльності та захист персональних даних при їх обробці в органах і підрозділах Міністерства внутрішніх справ України. При цьому головними завданнями вищенаведеного органу є: реалізація в межах компетенції Міністерства внутрішніх справ України державної політики

та пріоритетних напрямів створення сучасної інформаційної інфраструктури України; аналіз стану злочинності та підготовка аналітично-інформаційних матеріалів для прийняття управлінських рішень керівництвом МВС; створення умов для захисту інформації в інформаційних, телекомунікаційних та інформаційно-телекомунікаційних системах [3].

У свою чергу, правовий статус Департаменту режимно-секретного та документального забезпечення Міністерства внутрішніх справ України визначено в Положенні «Про Департамент режимно-секретного та документального забезпечення МВС України», що затверджено наказом Міністерства внутрішніх справ України від 20 жовтня 2014 року № 1100. Відповідно до вищенаведеного нормативно-правового акта Департамент режимно-секретного та документального забезпечення Міністерства внутрішніх справ України є структурним підрозділом апарату Міністерства, головними завданнями якого є наступні: здійснює реалізацію державної політики стосовно державної таємниці; захист інформації з обмеженим доступом, а також технічний захист інформації, контроль за їх збереженням в системі Міністерства внутрішніх справ України; установлює єдиний порядок документування управлінської інформації та роботи з документами із застосуванням сучасних автоматизованих систем; здійснює методичне керівництво та контроль за дотриманням встановленого порядку роботи з документами в системі Міністерства внутрішніх справ України; організовує розгляд звернень громадян, запитів і звернень народних депутатів України, запитів на інформацію й адвокатських запитів з питань, пов'язаних з діяльністю Міністерства внутрішніх справ України, підприємств, установ та організацій; формує довідково-інформаційний фонд; у межах своїх повноважень здійснює обробку персональних даних; забезпечує режим доступу до інформації; надає інформаційні послуги; здійснює організаційне забезпечення діяльності (засідань) колегії Міністерства внутрішніх справ та нарад керівництва Міністерства [4].

Отже, інформаційно-аналітичне забезпечення діяльності органів Міністерства внутрішніх справ як суб'єктів забезпечення правопорядку в регіоні являє собою законодавчо врегульовані заходи компетентних суб'єктів, пов'язаних із здійсненням відповідних

інформаційно-аналітичних операцій (створення та ведення обліків, формування, використання, поширення, обмін та захист інформації тощо) задля дотримання та зміцнення правопорядку в регіоні. При цьому, слід зауважити, що як слідує з вищенаведених положень, інформаційно-аналітична робота пронизує майже всі інші види організаційних форм діяльності органів Міністерства внутрішніх справ як суб'єктів забезпечення правопорядку в регіоні.

Список використаних джерел:

1. Науково-практичний коментар до Податкового кодексу України : в 3 т. Т. 1 / за ред. М. Я. Азарова. – 2-ге вид., допов. та перероб. – Київ : М-во фінансів України, Нац. ун-т ДПС України, 2011. – 590 с.
2. Про затвердження Положення про Міністерство внутрішніх справ України : постанова Кабінету Міністрів України від 13 серп. 2014 р. № 401 // Офіційний вісник України. – 2014. – № 72. – Ст. 2026.
3. Про затвердження Положення про Департамент інформаційно-аналітичного забезпечення Міністерства внутрішніх справ України : наказ МВС України від 22 жовт. 2014 р. № 1122 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://document.ua/pro-zatverdzhennja-polozhennja-pro-departament-informacii--doc237526.html>.

Одержано 28.04.2016

УДК 347.963(477)

Катерина Олегівна Сіренко,

аспірант докторантури та ад'юнктури

Харківського національного університету внутрішніх справ

**ЩОДО ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ПРАЦІВНИКІВ
ПРОКУРАТУРИ**

Реалізація покладених на органи прокуратури завдань можлива лише за умови належного виконання її працівниками своїх службових обов'язків та дотримання службової дисципліни. Одним із засобів забезпечення службової дисципліни в органах прокуратури є застосування до її працівників заходів дисциплінарного впливу.

Правові засади відповідальності працівників прокуратури визначені у ст. 20 та розділі IV закону України «Про прокуратуру», відповідно до яких Прокурора може бути притягнуто до дисциплінарної відповідальності у порядку дисциплінарного провадження з таких підстав:

- 1) невиконання чи неналежне виконання службових обов'язків;
- 2) необґрунтоване зволікання з розглядом звернення;
- 3) розголошення таємниці, що охороняється законом, яка стала відомою прокуророві під час виконання повноважень;
- 4) порушення встановленого законом порядку подання декларації про майно, доходи, витрати і зобов'язання фінансового характеру;
- 5) вчинення дій, що порочать звання прокурора і можуть викликати сумнів у його об'єктивності, неупередженості та незалежності, у чесності та непідкупності органів прокуратури;
- 6) систематичне (два і більше разів протягом одного року) або одноразове грубе порушення правил прокурорської етики;
- 7) порушення правил внутрішнього службового розпорядку;
- 8) втручання чи будь-який інший вплив прокурора у випадках чи порядку, не передбачених законодавством, у службову діяльність іншого прокурора, службових, посадових осіб чи суддів, у тому числі шляхом публічних висловлювань стосовно їх рішень, дій чи бездіяльності, за відсутності при цьому ознак адміністративного чи кримінального правопорушення;
- 9) публічне висловлювання, яке є порушенням презумпції невинуватості.

Притягнення прокурора до дисциплінарної відповідальності не виключає можливості притягнення його до адміністративної чи кримінальної відповідальності у випадках, передбачених законом [1].

Дисциплінарне провадження здійснюється Кваліфікаційно-дисциплінарною комісією прокурорів.

Впровадження колегіальних засад при вирішенні питань, пов'язаних із формуванням прокурорського корпусу, обумовлено передусім необхідністю зміцнення незалежності прокурорів та надання додаткових їй гарантій, пошуку засобів об'єктивності в прийнятті кадрових рішень і уникнення помилок у цій сфері, зменшення плинності кадрів, досягнення стабільності прокурорської системи в цілому. У фаховій літературі термін «повноваження» тлумачиться як право, надане кому-небудь для здійснення чогось [2, с. 814], як сукупність прав та обов'язків, необхідних для здійснення покладених на відповідний орган завдань [3, с. 30].

Дисциплінарне провадження щодо співробітника прокуратури проходить декілька етапів.

Так, *перший етап* розпочинається коли секретаріат Кваліфікаційно-дисциплінарної комісії прокурорів у день надходження скарги (заяви) реєструє її та за допомогою автоматизованої системи визначає члена Кваліфікаційно-дисциплінарної комісії прокурорів для вирішення питання щодо відкриття дисциплінарного провадження.

Другим етапом після відкриття дисциплінарного провадження член Кваліфікаційно-дисциплінарної комісії прокурорів проводить перевірку в межах обставин, повідомлених у скарзі (заяві). У разі виявлення під час перевірки інших обставин, що можуть бути підставою для притягнення прокурора до дисциплінарної відповідальності, інформація про це включається у висновок члена Кваліфікаційно-дисциплінарної комісії прокурорів за результатами перевірки.

Третій етап визначається розглядом висновку про наявність чи відсутність дисциплінарного проступку прокурора відбувається на засіданні Кваліфікаційно-дисциплінарної комісії прокурорів. На засідання запрошуються особа, яка подала скаргу (заяву), прокурор, стосовно якого відкрито дисциплінарне провадження, їхні представники, а у разі необхідності й інші особи. Повідомлення про час та місце проведення засідання Кваліфікаційно-дисциплінарної комісії прокурорів має бути надіслано не пізніше як за десять днів до дня проведення засідання.

Завершальною стадією третього етапу дисциплінарного процесу щодо прокурора встановлюється коли Кваліфікаційно-дисциплінарна комісія прокурорів приймає рішення в дисциплінарному провадженні більшістю голосів від свого загального складу. Перед прийняттям рішення Кваліфікаційно-дисциплінарна комісія прокурорів за відсутності прокурора, стосовно якого здійснюється провадження, і запрошених осіб обговорює результати розгляду висновку про наявність чи відсутність дисциплінарного проступку прокурора.

Так, з урахуванням зазначених чинників доцільніше, щоб питання службової дисципліни, заохочення і дисциплінарної відповідальності стали предметом спеціального закону, а не закону України «Про прокуратуру», адже саме спеціальний

вузькопрофільний нормативно-правовий акт матиме можливість урахувати всі особливості органів прокуратури.

На наш погляд, спеціальним нормативно-правовим актом, який зможе більш детально регламентувати адміністративно-процедурні процеси проходження служби в органах прокуратури повинен стати новий Дисциплінарний статут прокуратури України, який повинен бути спрямований на зміцнення службової дисципліни та на суттєву демократизацію взаємовідносин працівників як у прокуратурі взагалі, так і в окремих колективах. Останнє особливо важливо з огляду на реформування прокуратури, яке можна здійснити лише на демократичних засадах. І хоча тривалий час і в радянські, і в пострадянські часи вважалося, що основою основ організації прокуратури є централізм та пов'язана з цим єдиноначальність, в сучасних умовах постає потреба у переосмисленні окремих усталених стереотипів. Особливо це стосується зміни існуючого порядку притягнення прокурорів до дисциплінарної відповідальності.

Список використаних джерел:

1. Про прокуратуру : закон України від 14 жовт. 2014 р. № 1697-VII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18>.

2. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – Київ ; Ірпінь : Перун, 2013. – 1440 с.

3. Бурбика М. Уточнення термінології з питань визначення місця та ролі органів прокуратури як суб'єкта протидії злочинності / М. Бурбика // Вісник прокуратури. – 2010. – № 3. – С. 27–33.

Одержано 20.04.2016

УДК 343.985

Олександр Анатолійович Сіренко,

*прокурор Харківської міжрайонної прокуратури,
здобувач*

Харківського національного університету внутрішніх справ

**ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ І СВОБОД ГРОМАДЯН
ПРИ ВТРУЧАННІ У ПРИВАТНЕ СПІЛКУВАННЯ
НА СТАДІЇ ДОСУДОВОГО СЛІДСТВА**

В умовах загострення соціально-економічних, політичних відносин, росту злочинності, у тому числі організованої, захист

прав і свобод людини набуває особливого значення. Значна роль у цій справі відводиться заходам по забезпеченню прав і свобод людини і громадянина під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій на стадії досудового розслідування. Важливість дослідження питань втручання у приватне спілкування громадян в ході розслідування злочинів обумовлена вимогами Конституції України, де життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека особи визнаються найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини, їх гарантії складають зміст і цілі державної діяльності. Ствердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави.

Конституційні права і свободи людини і громадянина не можуть бути обмежені, крім випадків, передбачених Конституцією України, гласить ст. 64 Конституції України. Обмеження прав і свобод може бути у випадках, передбачених законом і носити тимчасовий, винятковий характер, коли без такого обмеження не можуть бути захищені права і свободи інших людей, інтереси суспільства і держави. Конституція встановлює гарантії дотримання законності при здійсненні кримінального судочинства і оперативно-розшукової діяльності. Конституцією України кожному гарантується таємниця листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції. Винятки встановлюються лише судом у випадках, передбачених законом, з метою запобігання злочинів чи з'ясування істини під час розслідування кримінальної провадження, якщо іншими способами отримати інформацію неможливо. Не допускається проникнення до житла чи до іншого володіння особи, проведення в них огляду чи обшуку інакше, як за вмотивованим рішенням суду. У невідкладних випадках, пов'язаних із врятуванням життя людей та майна чи з безпосереднім переслідуванням осіб, які підозрюються у вчиненні злочину, Конституція допускає інший, за санкцією суду, порядок проникнення який передбачається законодавством України [1].

Суттєвою ознакою правоохоронної діяльності є те, що застосовувані в процесі її здійснення юридичні заходи повинні неухильно відповідати закону або іншим правовим актам, прийнятим на основі закону. Тільки на їх основі допускається застосування конкретних заходів впливу і чітко визначається їх міра та зміст [2, с. 17].

У зв'язку з реформуванням кримінально-процесуального законодавства України ці проблеми набули ще більшої актуальності, оскільки пов'язані з законодавчим регулювання підстав та умов проведення слідчих дій, що можуть тимчасово обмежувати права і свободи громадян та процесом застосування отриманих матеріалів в ході кримінально-процесуального доказування. Останнім часом активно досліджуються ці питання у зв'язку з впровадженням чинного Кримінального процесуального кодексу України [3].

Комплексний аналіз питань забезпечення прав і свобод громадян при проведенні негласних слідчих (розшукових) дій дає можливість розглянути їх не тільки з точки зору завдань, а і з точки зору можливості її проведення тільки при наявності певних підстав та умов. Підстави це встановлені законом умови, при наявності яких можуть проводитись негласні слідчі (розшукові) дії. При певних умовах ці дії у значній мірі можуть зачіпати права і інтереси громадян, що охороняються законом. Умови проведення це встановлені Конституцією та Кримінальним процесуальним кодексом України спеціальні правила, неухильне виконання яких сприяє ефективності здійснення конкретних заходів і гарантує дотримання прав і свобод громадян [4, с. 124–127].

Важливість забезпечення прав і свобод громадян на основі конституційного принципу верховенства права диктує необхідність більш повно враховувати специфіку правових відносин, що виникають на стадії досудового розслідування в ході втручання у приватне спілкування. Значною мірою це пояснюється внесенням суттєвих змін до кримінально-процесуального та оперативно-розшукового законодавства і проблемами адаптації слідчих та оперативних працівників до вимог чинного Кримінального процесуального кодексу України. Згідно з його положеннями негласні слідчі (розшукові) дії, залежно від їх виду і конкретної мети, проводяться щодо підозрюваного чи іншої особи, якщо лише в результаті їх проведення є можливість отримати відомості про злочин і особу, яка його вчинила, чи обставини, що мають значення для досудового розслідування (про події, речі і документи, які мають істотне значення для досудового розслідування) (ст. 246, 253, 261 КПК України).

Негласні слідчі (розшукові) дії – це різновид слідчих (розшукових) дій, відомості про факт та методи проведення яких не підлягають розголошенню, за винятком випадків, передбачених Кримінальним процесуальним кодексом України. Вони проводяться у випадках, якщо відомості про злочин та особу, яка його вчинила, неможливо отримати в інший спосіб (ч. 1, 2 ст. 246 КПК України. До таких дій закон відносить: аудіо-, відеоконтроль особи (ст. 260); накладення арешту на кореспонденцію (ст. 261), огляд і виїмка кореспонденції (ст. 262), зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж (ст. 263), зняття інформації з електронних інформаційних систем (ст. 264), обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи (ст. 267), установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу (ст. 268), спостереження за особою, річчю або місцем (ст. 269), аудіо-, відеоконтроль місця (ст. 270), контроль за вчиненням злочину (ст. 271), виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації (ст. 272), негласне отримання зразків, необхідних для порівняльного дослідження (ст. 274).

Правомірність проведення цих дій визначається такими умовами, які в літературі ще визначаються як правила провадження слідчих (розшукових) дій. За цими правилами слідчий може проводити негласні слідчі (розшукові) дії самостійно, спільно з уповноваженими оперативними підрозділами, залучати до їх проведення інших осіб, а також доручати їх проведення уповноваженим оперативним підрозділам (п. 6 ст. 246 КПК України). Порядок надання доручень на проведення негласної слідчої (розшукової) дії регламентується Інструкцією про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні, затверджену наказом від 16 листопада 2012 року № 114/1042/516/1199/936/1687/5 [5].

Згідно Інструкції слідчий, прокурор надсилає доручення керівнику органу, під юрисдикцією якого знаходиться місце вчинення кримінального правопорушення і у складі якого знаходяться орган розслідування або оперативні підрозділи, уповноважені на проведення негласних слідчих (розшукових) дій (ст. 246 КПК України). Залежно від злочину, який розслідується, та статусу особи, щодо якої проводиться негласна слідча (розшукова) дія,

інших чинників слідчий, за погодженням з керівником органу досудового розслідування відповідного рівня, може доручати проведення негласної слідчої (розшукової) дії керівнику іншого правоохоронного органу, у тому числі того, під юрисдикцією якого не знаходиться місце вчинення кримінального правопорушення, з обґрунтуванням такої необхідності. Але у випадку, коли матеріали оперативно-розшукової діяльності були використані як приводи та підстави для початку досудового розслідування, доручення на проведення негласної слідчої (розшукової) дії, як правило, надається оперативному підрозділу, який виявив злочин, але при цьому враховуються його повноваження.

До доручення слідчого, прокурора додається ухвала слідчого судді про дозвіл на проведення негласної слідчої (розшукової) дії чи постанова слідчого, прокурора про проведення негласної слідчої (розшукової) дії. Доручення повинно бути мотивованим, містити інформацію, яка необхідна для його виконання, чітко поставлене завдання, що підлягає вирішенню, строки його виконання, визначати конкретного прокурора, якому слід направляти матеріали в порядку, передбаченому ст. 252 КПК України. Слід зазначити, що оперативний підрозділ не має права передоручати виконання доручення іншим оперативним підрозділам. У дорученні також може визначатись порядок взаємодії між слідчим, прокурором і уповноваженим оперативним підрозділом, а також терміни складання протоколів про хід і результати проведеної негласної слідчої (розшукової) дії або її проміжного етапу.

Важливою умовою забезпечення прав і свобод громадян є законодавче визначення строків ведення оперативно-розшукової діяльності, що підкреслює тимчасовість обмеження прав і свобод громадянина. Крім того, законодавством передбачено, що особа, конституційні права якої були тимчасово обмежені під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій, а також підозрюваний, його захисник мають бути письмово повідомлені прокурором або за його дорученням слідчим про таке обмеження (ст. 253 КПК України). У цьому повідомленні необхідно зазначити вид негласної слідчої (розшукової) дії, а також подальше використання отриманих матеріалів у кримінальному провадженні або їх знищення. Конкретний час повідомлення повинен

визначатися із урахуванням наявності чи відсутності загроз для досягнення мети досудового розслідування, суспільної безпеки, життя або здоров'я осіб, які причетні до проведення негласних слідчих (розшукових) дій. Відповідне повідомлення про факт і результати негласної слідчої (розшукової) дії повинне бути здійснене протягом дванадцяти місяців з дня припинення таких дій, але не пізніше звернення до суду з обвинувальним актом.

Крім того, діючим законодавством передбачено, що здійснення заходів, які обмежують права та свободи людини, має бути негайно припинене, якщо мета застосування таких заходів досягнута або немає необхідності подальшого їх застосування [1].

Проведений аналіз думок науковців та чинних нормативно-правових актів показав, що втручання у приватне спілкування в ході розслідування злочинів повинно здійснюватись за наявності встановлених законодавством України підстав та умов. Обмеження прав і свобод людини може допускатися виключно на підставах та в порядку, визначених Конституцією і законами України, за нагальної необхідності і в обсязі, необхідному для виконання завдань поліції. Отже тільки дотримання закріплених в законі принципів і правил, що забезпечують баланс, з одного боку – інтересів особистості, яка має право на недоторканність приватного життя, а з іншого боку – суспільства, зацікавленого в ефективній протидії злочинності буде сприяти ефективності розслідуванню і гарантувати забезпечення прав і свобод громадян.

Список використаних джерел:

1. Конституція України : закон України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-вр>.
2. Бандурка О. М. Теорія і практика оперативно-розшукової діяльності : монографія / О. М. Бандурка. – Харків : Золота миля, 2012. – 620 с.
3. Кримінальний процесуальний кодекс України. – Харків : Право, 2012. – 392 с.
4. Пчолкін В. Д. Підстави та умови проведення негласних слідчих (розшукових) дій / В. Д. Пчолкін // Оперативно-розшукова діяльність органів внутрішніх справ: проблеми теорії та практики : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Дніпропетровськ, 27 верес. 2013 р.) / МВС України, Дніпропетр. держ. ун-т внутр. справ. – Дніпропетровськ : ДДУВС, 2013. – С. 124–127.

5. Інструкція про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні : затв. наказом Ген. прокуратури України, МВС України, СБУ, Адміністрації Держ. прикордон. служби України, М-ва фінансів України, М-ва юстиції України від 16 листоп. 2012 р. № 114/1042/516/1199/936/1687/5 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0114900-12>.

6. Про Національну поліцію : закон України від 2 лип. 2015 р. № 580-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19>.

Одержано 28.04.2016

УДК 343.125

Микола Сергійович Удод,

ад'юнкт докторантури та ад'юнктури

Харківського національного університету внутрішніх справ

ОСОБЛИВОСТІ, ПРИТАМАННІ ОРГАНІЗОВАНИМ ЗЛОЧИННИМ ГРУПАМ, ЯКІ ЗАЙМАЮТЬСЯ НЕЗАКОННИМ ЗАВОЛОДІННЯМ ТРАНСПОРТНИХ ЗАСОБІВ

Результати вивчення оперативно-розшукових та кримінальних справ (проваджень) свідчать, що кримінальний автобізнес був і залишається одним з найприбутковіших видів протиправної діяльності, у зв'язку з чим зростає кількість незаконних заволодінь автотранспортними засобами. Оскільки зазначений злочин є прибутковим для злочинців і складно доказовим, його здебільшого вчиняють організовані злочинні угруповання, які мають високий рівень конспірації та професіоналізму, стійкі зв'язки та чітку структуру з розподілом ролей, члени яких володіють навичками відкриття замків автомобілів, відключення сигналізації тощо.

Аналіз статистичних даних щодо розслідуваних за останні п'ять років кримінальних справ та проваджень відкритих за ознаками злочинів передбачених ст. 289 КК України свідчить, що понад 25 % незаконних заволодінь транспортними засобами вчинено групою осіб; понад 20 % – неповнолітніми; близько 30 % – особами в стані сп'яніння; понад 21 % – особами, які раніше були засуджені [1, с. 86].

Незаконний автобізнес, заснований на реалізації крадених автомобілів, все більше набуває транснаціонального характеру та за своїми доходами не поступається незаконному обігу наркотиків і торгівлі зброєю.

Діяльність щодо протидії незаконному заволодінню авто-транспортними засобами, вчиненими злочинними угрупованнями, пов'язана з історією виникнення та розвитку організованої злочинності загалом. Злочинні угруповання, що спеціалізуються на незаконному заволодінні автотранспортними засобами, мають налагоджену систему міжрегіональних та міжнародних зв'язків і є надзвичайно мобільними. Отже, здійснювати таку злочинну діяльність можуть лише організовані злочинні угруповання з міжрегіональними (міжнародними) зв'язками, для яких незаконний автобізнес є єдиним або головним видом злочинного промислу й джерелом доходів. Характерними рисами таких угруповань є:

- високий рівень організованості, що передбачає сувору дисципліну, ієрархію, чіткий розподіл ролей (фахівці з нейтралізації протиугінних систем, особи, які підробляють документи та перебивають номери на вузлах і агрегатах автотранспортних засобів, власники гаражів, майстерень, інших так званих «відстійників», де переховується викрадений автотранспорт, охорона тощо). Залучення нових членів здійснюється після перевірки виконання наданих їм доручень. Злочинна діяльність угруповання контролюється організатором з допомогою силових блоків;

- володіння прийомami контррозвідувальної діяльності. Злочини вчиняють виключно конспіративно і, як правило, групою;

- висока мобільність, наявність вогнепальної або холодної зброї, засобів зв'язку;

- відокремленість від діяльності інших злочинних угруповань та міжрегіональний (міжнародний) розподіл сфер злочинної діяльності, пов'язаної з незаконним автобізнесом.

Організовані злочинні угруповання, що спеціалізуються на кримінальному автобізнесі, сьогодні характеризуються різноманітними зв'язками і можуть класифікуватися за:

- *територіальним принципом та масштабами злочинної діяльності*: регіональні; міжрегіональні (діяльність міжрегіональних злочинних угруповань поширюється на декілька регіонів

у масштабах однієї держави); міжнародні (транснаціональні) угруповання. Таким угрупованням властиві всі ознаки організованої злочинності: наявність лідера, ієрархія, суворі дисципліна, конспірація, чіткий розподіл ролей та плановість дій учасників, певна цілеспрямованість, спільність інтересів, дотримання неформальних норм поведінки, наявність грошового фонду підтримки, використання сучасних технічних засобів при вчиненні злочинів;

– *принципом формування*: родові; етнічні; національні; змішані. Ці угруповання мають чітку внутрішню структуру. До їх складу входять такі категорії осіб: лідер; активні учасники.

Останніми роками українські злочинці зуміли налагодити міжнародні зв'язки, успішно влитися до транснаціонального незаконного автобізнесу та відвоювати свою «нішу». Цей напрям злочинної діяльності інтенсивно розвивається [3, с. 282].

Транснаціональні (міжнародні) організовані злочинні угруповання відрізняються від регіональних вищим рівнем організованості та значною розгалуженістю кримінальних зв'язків, розмахом злочинної діяльності за межами України. Структурно транснаціональні угруповання мають схожість із міжрегіональними, однак відрізняються кількісним складом членів, які утворюють окремі кримінальні блоки. Незаконна діяльність таких угруповань забезпечується корумпованими зв'язками з працівниками міжнародних фірм, які працюють у сфері автобізнесу, митниками, прикордонниками, працівниками поліції інших правоохоронних органів та чиновниками державних установ.

Структура транснаціональних організованих злочинних угруповань може містити окремий кримінальний блок, до складу якого входять особи, які мають зв'язок зі злочинцями, які безпосередньо вчиняють незаконні заволодіння автотранспортом та переміщують його з однієї держави в іншу.

Наведені вище особливості та основні напрями організації оперативних підрозділів не охоплюють усі можливі ситуації, проте в цілому вони відповідають найбільш характерним особливостям протидії незаконному заволодінню автотранспортними засобами.

Таким чином, на сучасному етапі протидія органів внутрішніх справ організованим злочинним угрупованням, причетним

до незаконного заволодіння автотранспортними засобами, підлягає реформуванню в контексті загальних завдань, які стоять перед підрозділами кримінальної поліції України. Кардинального вдосконалення потребує тактика протидії незаконному заволодінню автотранспортними засобами, учиненими організованими злочинними угрупованнями, а також взаємодія правоохоронних органів як у країні, так і на міждержавному рівні.

Список використаних джерел:

1. Свірін М. О. Запобігання органами внутрішніх справ незаконному заволодінню транспортними засобами : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Свірін Микола Олександрович. – Київ, 2012. – 238 с.
2. Гордєєв В. В. Незаконне заволодіння транспортом: протидія засобами попередження : монографія / В. В. Гордєєв, В. П. Захаров, В. К. Колпаков. – Харків : Харків юрид., 2012. – 408 с.
3. Попередження та розкриття злочинів підрозділами карного розшуку : підручник / за заг. ред. Ю. Ф. Кравченка. – Київ: РВВ МВС України, 2000. – 392 с.

Одержано 20.04.2016

УДК 343.985

Олег Сергійович Федосов,

ад'юнкт докторантури та ад'юнктури

Харківського національного університету внутрішніх справ

**ОКРЕМІ ПРОБЛЕМИ ТИПІЗАЦІЇ СЛІДЧИХ
СИТУАЦІЙ ТА ФОРМУВАННЯ ВЕРСІЙ У ПРОЦЕСІ
РОЗСЛІДУВАННЯ РОЗБОЇВ**

Під час розслідування злочинів виникають реальні умови, які обумовлюють необхідність вибору напрямку роботи слідчого. Пізнання умов, що утворюють обстановку, у якій він діє, дозволяє визначити завдання, що потребують свого вирішення, обрати види процесуальних та непроцесуальних дій, а також тактику і послідовність їх проведення. Розслідування розбоїв здійснюється в конкретних умовах часу, місця та навколишнього середовища, у взаємозв'язках з іншими процесами об'єктивної дійсності, поведінкою осіб, які потрапили до сфери кримінального судочинства, і під впливом інших, що часом залишаються невідомими для слідчого, факторів. Така складна система взаємодії, врешті-решт, утворює ту конкретну обстановку, у якій діють слідчі та інші

суб'єкти, що беруть участь в процесі доказування. Ця обстановка в криміналістиці отримала загальну назву – слідча ситуація.

Зазначимо, що вперше термін «слідча ситуація» в криміналістиці було запропоновано у 1967 році в дисертаційному дослідженні О. Н. Колесніченка, який під слідчою ситуацією розумів «певне положення, стан розслідування, обумовлений наявністю доказів, інформаційного матеріалу і виникаючими конкретними завданнями їх збирання та перевірки» [1, с. 403]. З часом, в результаті подальшої кропіткої роботи, над розробкою цієї дефініції, О. Н. Колесніченко відзначив, «що будь-який злочин обумовлений об'єктивними ознаками, тому методика його розслідування обумовлюється особливостями слідчих ситуацій» [2, с. 45].

М. В. Салтевський у своїй праці зазначив, що, з одного боку, слідча ситуація – це об'єктивна реальність (матеріальні й ідеальні джерела), а з іншого – система, пізнана суб'єктом доказування на даний момент [3, с. 13–21]. Таким чином, слідча ситуація в пізнавальному аспекті – це категорія, що оцінюється, а в інформаційному – сукупність матеріальних та ідеальних джерел, які виникають на конкретному етапі розслідування.

Типологія слідчих ситуацій являє собою їх систему і розглядається в криміналістичній методиці як науково розроблена і практично апробована модель, побудована на узагальненні оптимальної множини однорідних конкретних ситуацій. Типові ситуації, як правило, містять дані для вироблення наукових рекомендацій, щодо найбільш продуманого висування загальних і окремих версій, їх перевірки відносно слідчих ситуацій, а також виділення кола основних обставин, які потребують першочергового встановлення.

Дослідженням типових слідчих ситуацій при розслідуванні насильницьких злочинів проти особи, займались наступні вчені-криміналісти, зокрема: В. П. Бахін, В. І. Бояров, А. Н. Ігнатов, С. Г. Любічев, В. К. Лисиченко, З. І. Митрохіна, Л. Д. Самигін, А. А. Топорков та інші.

Провівши аналіз спеціальної криміналістичної літератури, а також узагальнивши практику розслідування злочинів, ми дійшли висновку, що найбільш розповсюдженими типовими слідчими ситуаціями, які є універсальними, та підходять до переважної більшості злочинів, на стадії відкриття кримінального

провадження є три основних типових слідчих ситуації, у відповідності з якими потрібно визначати завдання розслідування, необхідні для цього слідчі (розшукові) та негласні слідчі (розшукові) дії. Так, до таких слідчих ситуацій відносяться наступні: особа, яка підозрюється у вчиненні злочину затримана на місці події, в момент вчинення злочину; особа, яка підозрюється у вчиненні злочину, не затримана, але є достовірна інформація про неї; інформація про особу, яка вчинила злочин вкрай обмежена, або повністю відсутня.

Зазвичай під час вчинення розбою складаються наступні типові слідчі ситуації: а) злочинець затриманий з доказами безпосередньо на місці події; б) злочинець затриманий при збуті викраденого; в) затриманий скупник чи продавець викраденого, яким відомий злочинець; г) злочинець відомий, але зник з місця події; ґ) злочинець невідомий, але про нього є певні дані (деякі ознаки зовнішності, прізвище, ін.); д) злочинець невідомий і про нього немає ніяких даних.

Організація роботи слідчо-оперативної групи в ході розслідування кримінальних правопорушень за фактами вчинення розбоїв здійснюється на підставі планів слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій, в яких відображаються версії вчинення розбійного нападу, конкретні виконавці та чіткі терміни їх виконання.

Так, на початковому етапі розслідування слідчий повинен розглядати та перевіряти всі можливі версії скоєння злочину або (можливого) його інсценування.

У першому випадку версії, що підтверджують та пояснюють подію злочину поділяються наступним чином:

- а) версії, що характеризують нападників:
 - розбій вчинено особами, раніше судимими за аналогічні злочини;
 - напад вчинений особами із числа «місцевого» злочинного елементу;
 - напад вчинено злочинцями «гастролерами»;
 - напад вчинено організованою злочинною групою;
 - напад вчинений завдяки пасивній допомозі когось із працівників закладу, чи осіб, що раніше працювали у ньому, знайомими;

б) версії, що характеризують сліди та знаряддя злочину:

- сліди, які залишились на місці події, свідчать про «професіональні злочинні навички» нападників, що діяли на місці злочину;

- сліди, які залишились на місці події, свідчать про відсутність «професіоналізму» та злагодженості дій злочинців під час нападу;

- сліди, що залишились після вчинення нападу, вказують на використання підручних знарядь для відкриття приміщень, сейфів та інших сховищ;

- сліди, що залишились, дають підстави вважати, що під час відкриття приміщень та сейфів злочинці використовували спеціально пристосоване для цього знаряддя злочину;

в) версії про характер та вид оснащення (озброєності) нападників:

- нападники були озброєні холодною зброєю, що мали у своєму користуванні, чи викрали напередодні нападу;

- нападники спеціально підготували для нанесення тілесних ушкоджень різні металеві предмети, кухонні ножі, заточки та ін.;

- нападники були озброєні обрізом мисливської зброї, яка була у злочинців у власному користуванні чи яку незаконно придбали, або заволоділи нею та переробили;

- нападники були озброєні напіваавтоматичною чи автоматичною вогнепальною зброєю, якою вони незаконно заволоділи, в результаті незаконного придбання на «чорному ринку», крадіжки (наприклад, на складі з озброєнням) чи нападу на особу, яка виконувала службові обов'язки та мала право її носіння;

- напад вчинено особами, які є власниками газової, мисливської чи зброї травматичної дії, або незаконно заволоділи такою;

- нападники під час нападу як засіб залякування використовували макети, або предмети, що ззовні схожі на холодну чи вогнепальну зброю.

г) версії про використання транспортного засобу:

- під час нападу злочинці використовували транспортний засіб, який належить комусь із них;

- заволодіння транспортним засобом було вчинено спеціально та безпосередньо перед вчиненням розбійного нападу;

– транспортний засіб було взято у когось із знайомих чи на прокат.

г) інші версії, які висуваються у кожному випадку окремо, в залежності від слідчої ситуації на місці події. Наприклад, версії щодо використання нападниками під час вчинення розбою засобів мобільного зв'язку чи радіостанцій для спілкування, засоби спостереження за потерпілими тощо.

Друга категорія версій свідчить про відсутність розбійного нападу – його інсценування. Для перевірки версій у співпраці з оперативними працівниками слідчий використовує та легалізує інформацію, отриману з криміналістичних обліків поліції, інформаційно-пошукових систем розшукового призначення, організує виявлення злочинців за слідами і предметами, залишеними на місці події, за способом вчинення злочину і т.д. Перевірка всіх версій проводиться одночасно як слідчим, так і оперативними працівниками за дорученням слідчого, що забезпечує повне використання всіх можливостей поліції для розкриття злочину.

Відомості про мотиви злочину і можливих осіб, які зацікавлені в його вчиненні, можуть бути використані при плануванні розслідування і проведення комплексу слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій. До розробки узгодженого плану залучаються як співробітники, які брали участь в огляді місця події і проведенні невідкладних слідчих (розшукових) дій на місці події, так і працівники, які мають досвід в розкритті та розслідуванні розбоїв.

Таким чином, виходячи з наявної у кримінальному провадженні інформації та обставин вчиненого злочину працівники, які беруть участь у встановленні осіб, що вчинили розбій і його розслідуванні, згідно з узгодженим планом та висунутими версіями повинні здійснювати наступні заходи:

– завершити перевірку відомостей, які надійшли під час проведення слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій щодо розкриття злочину по «гарячих слідах»;

– продовжити роботу з вивчення слідів злочину, з цією метою здійснити опитування громадян, які мешкають або працюють поблизу місця його вчинення, а також осіб, які могли б знаходитися на шляхах можливого пересування злочинця до місця події та від нього;

– орієнтувати інші правоохоронні органи про характер, час, місце, спосіб вчинення злочину, кількість осіб, які брали в ньому участь, їх зовнішність, прикмети викрадених речей і цінностей, інші наявні відомості, що мають значення для встановлення злочинців;

– інформувати спеціальні підрозділи, що працюють у місцях можливого збуту викраденого майна, про обставини злочину, з метою проведення у таких місцях пошукових заходів;

– здійснити розшук осіб, причетних до розбійного нападу, серед тих, хто проходить за відповідними матеріалами: наркоманів, злісних порушників громадського порядку, а також осіб, які раніше були засуджені за вчинення аналогічних злочинів;

– вжити заходів щодо активізації розшуку відомих злочинців, які переховуються від слідства і суду, їх затримання та подальшої перевірки на причетність до його вчинення;

– залежно від обставин вчиненого розбою використати засоби масової інформації та вжити інших заходів, направлених на його розкриття, виявлення та затримання злочинців;

– здійснити оперативну перевірку затриманих і заарештованих, які знаходяться в ізоляторах тимчасового утримання, приймальниках-розподільниках, спеціальних приймальниках;

– надіслати завдання оперативно-режимним підрозділам слідчих ізоляторів та місць позбавлення волі на відпрацювання контингенту осіб, які перебувають у цих установах, з метою встановлення їх причетності до організації або вчинення розбійного нападу.

Список використаних джерел:

1. Колесниченко А. Н. Научные и правовые основы методики расследования отдельных видов преступлений : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09 / Колесниченко Алексей Никифорович. – Харьков, 1967. – 509 с.

2. Криминалистическая характеристика преступлений : учеб. пособие / А. Н. Колесниченко, В. Е. Коновалова. – Харьков : Юрид. ин-т, 1985. – 315 с.

3. Салтевский М. В. О структуре криминалистической характеристики хулиганства и типичных следственных ситуациях / М. В. Салтевский // Криминалистика и судебная экспертиза. – 1982. – Вып. 25. – С. 13–21.

Одержано 25.04.2016

УДК 343.9(477)

Марина Василівна Фоменко,

ад'юнкт докторантури та ад'юнктури

Харківського національного університету внутрішніх справ

«ПЕРЕШКОДЖАННЯ» ЯК ОЗНАКА ОБ'ЄКТИВНОЇ СТОРОНИ СКЛАДУ ЗЛОЧИНУ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТ. 170 КК УКРАЇНИ

Термін «перешкоджання» вживається у багатьох нормах особливої частини КК України. Найбільше законодавець використовує його у статтях, що передбачені розділом V «Злочини проти виборчих, трудових, та інших особистих прав і свобод людини і громадянина», при цьому зміст терміну в жодній з норм не розкрито. Зокрема, ст. 170 КК України передбачає: умисне перешкоджання законній діяльності професійних спілок, політичних партій, громадських організацій або їх органів.

Що ж саме містить в собі термін «перешкоджання»? Як відомо, злочином відповідно до ч. 1 ст. 11 чинного КК України вважається суспільно небезпечне діяння особи, тобто дія або бездіяльність, вчинене суб'єктом злочину [1]. Як бачимо, злочин завжди являє собою акт вольової поведінки людини, який виражається у зовнішньому прояві його активності в формі дії або бездіяльності, направленої на зміну соціального середовища, про що наголошується в науковій літературі [2, с. 6]. Перешкоджання у контексті ст. 170 КК України, утворюючи собою діяння (дію або бездіяльність), порушує ті суспільні відносини, які забезпечують нормальне функціонування законної діяльності профспілок, політичних партій та громадських організацій, таке перешкоджання завжди є незаконним.

Так, якщо заподіюється або створюється загроза заподіяння шкоди суспільним відносинам, що забезпечують нормальне функціонування професійних спілок, таке перешкоджання може проявлятися в наступних діяннях: в умисному перешкодженні членам профспілок відвідати та оглянути місце роботи на підприємстві, в установі, організації; перешкодженні в отриманні документів від власника з умов праці; перешкодженні в перевірці розрахунків з оплати праці. Це також може бути позасудове позбавлення права власності, а також права володіння та користування

майном або коштами, заборона проведення страйків, мітингів, демонстрацій, примусовий розпуск, припинення або заборона діяльності цих організацій або їх осередків, погроза, насильство щодо керівників цих організацій.

Щодо політичних партій та громадських організацій перешкоджання може полягати у неправомірному втручанні в їх діяльність, безпідставній забороні партії чи громадської організації, забороні проводити партійні збори, різні заходи політичного, культурно-масового характеру та інших дій у зв'язку із здійсненням ними політичних, соціальних, економічних, культурних та інших інтересів, а так само погроза і насильство щодо керівників чи інших членів політичних партій чи громадських організацій. Перешкоджання може виражатися як у формі дії (наприклад, у забороні відвідати та оглянути місце роботи, забороні проведення зборів, страйків, мітингів, демонстрацій), так і в бездіяльності (ненадання приміщення для проведення зборів, ігноруванні законних рішень профспілок).

З етимології «перешкоджати» означає бути перепорою для чого-небудь; створювати завади, заважати, забороняти кому-, чому-небудь [3, с. 613; 4, с. 752]. Очевидно, що таке перешкоджання може вчинятися будь-яким способом. Дійсно, в реальності злочинне діяння (бездіяльність) завжди характеризується місцем, часом, обстановкою та способом його здійснення. Так, місце, час, обстановка вчинення злочину, взяті в сукупності, виступають в ролі об'єктивно-предметних умов, в яких розвивається і вчинюється злочинне діяння. Інше значення для характеристики суспільно-небезпечного діяння (бездіяльності) мають способи та засоби вчинення злочину. Вони належать самому діянню, притаманні йому. Спосіб вчинення злочину, вказуючи на ті прийоми та методи, які застосовує особа при здійсненні злочинної дії, має своїм функціональним призначенням «забезпечити» виконання дії, направленої на досягнення відповідної мети [2, с. 20, 22].

У ст. 170 КК України встановлено відповідальність за умисне перешкоджання законній діяльності професійних спілок, політичних партій, громадських організацій, однак способи вчинення перешкоджання не визначено. Тому є незрозумілим яким чином винний впливає на діяльність зазначених об'єднань з метою

завадити порядку їх функціонування. Аналізуючи наведене визначення поняття «перешкоджання», вбачається, що відносно профспілок, політичних партій та громадських організацій воно також може вчинятися шляхом встановлення будь-яких перепон з метою обмежити чи позбавити їх можливості в реалізації визначених Конституцією та законами України прав і обов'язків. Такими способами можуть виступати: обман, насильство, примус (фізичний чи психічний), підкуп, знищення чи пошкодження майна, погроза, розголошення відомостей та інші. Відповідно до різних способів здійснення перешкоджання, відповідальність за нього також може виявлятися по-різному.

Норма, передбачена ст. 170 КК України не містить кваліфікуючих ознак. Тому застосування погрози чи насильства відносно керівників та членів професійних спілок, громадських організацій та членів політичних партій підлягає додаткової кваліфікації за відповідними статтями Особливої частини КК, що передбачають відповідальність за злочини проти життя та здоров'я особи. Необхідно зауважити, що перешкоджання під час організації та проведення зборів, мітингів, демонстрацій членами профспілок, політичних партій та громадських організацій, вчинене службовою особою або із застосуванням фізичного насильства є спеціальним різновидом перешкоджання законній діяльності зазначених об'єднань, що є предметом окремого дослідження. Погроза або насильство щодо керівника політичної партії передбачено спеціальною нормою – ст. 346 КК України.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний кодекс України : станом на 18 черв. 2015 р. – Харків : Право, 2015. – 266 с.
2. Панов Н. И. Способ совершения преступления и уголовная ответственность : монография / Н. И. Панов. – Харьков : Вища школа, 1982. – 160 с.
3. Новий тлумачний словник української мови : у 3 т. Т. 2 / уклад. В. Яременко, О. Сліпушко. – Київ : Аконіт, 2003. – 927 с.
4. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – Київ ; Ірпінь : Перун, 2002. – 1440 с.

Одержано 19.04.2016

УДК 343.98

Дмитро Юрійович Четвертак,

ад'юнкт докторантури та ад'юнктури

Харківського національного університету внутрішніх справ

**ОКРЕМІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ
ОДНОЧАСНОГО ДОПИТУ ДВОХ ЧИ БІЛЬШЕ
РАНІШЕ ДОПИТАНИХ ОСІБ ПІД ЧАС
РОЗСЛІДУВАННЯ ПРИХОВУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ**

Однією із особливостей розслідування приховування злочинів (ст. 396 КК України) є те, що у більшості випадків виникає необхідність проведення такої слідчої (розшукової) дії як одночасний допит двох чи більше раніше допитаних осіб (далі: одночасний допит).

Аналіз слідчо-судової практики свідчить про те, що одночасний допит є однією із найбільш складних слідчих (розшукових) дій як у процесуальному, так і в тактичному та психологічному відношеннях. Указане вимагає розробки криміналістичних рекомендацій проведення даної слідчої (розшукової) дії з урахуванням специфіки досліджуваних злочинів.

Загальні процесуальні, тактичні та психологічні проблеми проведення одночасного допиту М. В. Бахарев, О. М. Васильєв, В. К. Весельський, Ф. В. Глазирін, Г. О. Зорін, Л. М. Карнєєва, В. О. Коновалова, С. М. Лозова, М. П. Перякіна, М. І. Порубов, А. Б. Соловійов, Ю. А. Чаплинська, В. Ю. Шепітько та інші вчені. Однак у криміналістиці на сучасному етапі проблеми проведення одночасного допиту двох чи більше раніше допитаних осіб при розслідуванні приховування злочинів не були предметом дослідження.

Визначаючи криміналістичне поняття одночасного допиту двох чи більше раніше допитаних осіб, вважаємо, що необхідно виходити із позицій криміналістики, кримінального процесу, судової психології та під ним розуміти передбачену кримінальним процесуальним законом форму спілкування, що являє собою процес почергової дачі показань в присутності один одного декількох раніше допитаних осіб із числа підозрюваних, свідків, потерпілих щодо одних і тих же обставин кримінального провадження, який заснований на використанні слідчим, прокурором,

слідчим суддею психологічного контакту чи впливу (застосування тактичних прийомів) відносно таких осіб, і передбачає аналіз та безперервне порівняння (зіставлення) інформації, що надходить, з метою усунення істотних протиріч та вирішення інших завдань, які мають значення для розслідування кримінального правопорушення.

Зауважимо, що ефективність та результативність одночасного допиту безпосередньо залежить від багатьох факторів. Основними факторами, які визначають особливості тактики одночасного допиту при розслідуванні приховування злочинів, є: 1) розслідування приховування злочину в об'єднаному кримінальному провадженні із каузальним кримінальним правопорушенням; 2) наявність соціальних зв'язків між особами, яких необхідно одночасно допитати; 3) наявність заінтересованості в результатах розслідування кримінального правопорушення у осіб, яких необхідно одночасно допитати; 4) наявність у окремих учасників слідчої (розшукової) дії правового імунітету, що дає право їм відмовитися від дачі показань.

Таким чином, особи, яких необхідно одночасно допитати під час розслідування приховування злочинів, можуть характеризуватися такими рисами як наявністю чи відсутністю соціальних зв'язків, заінтересованості у результатах розслідування та правового імунітету відмовитися від дачі показань. З урахуванням вищезазначеного вважаємо за доцільне виокремити наступні групи осіб, між якими слідчий проводить одночасний допит:

1. Особи, які заінтересовані у результатах розслідування злочинів та мають правовий імунітет відмовитися від дачі показань. До таких осіб відносяться приховувач, особа, що вчинила причинний злочин, а також їхні близькі родичі та члени сім'ї. Найчастіше зазначені особи протидіють розслідуванню. Більш того, між вказаними особами можуть виникати конфліктні ситуації, тобто вони можуть бути опонентами один одному.

2. Особи, які зацікавлені у результатах розслідування та не мають правового імунітету щодо відмови від показань. До даної групи належать свідки з числа потерпілих причинного злочину та особи, які становлять близьке соціальне оточення приховувача й особи, яка вчинила причинний злочин (друзі, коханці, колеги та інші). Слід відмітити, що у процесі розслідування особи із

числа потерпілих причинного злочину найчастіше є опонентами до осіб першої вищевказаної групи та до осіб, які становлять близьке соціальне оточення приховувача й особи, яка вчинила причинний злочин.

3. Особи, які незаінтересовані або нейтральні до результатів розслідування та які не мають правового імунітету відмовитися від показань. Вказану групу насамперед складають свідки із числа осіб, які були очевидцями приховування злочину або причинного кримінального правопорушення. Як правило, такі особи не мають тісних соціальних зв'язків із приховувачем та особою, що вчинила причинний злочин.

Відмітимо той факт, що найчастіше під час розслідування приховування злочинів одночасні допити проводяться між приховувачем та свідками, які вчинили причинне кримінальне правопорушення, тобто між особами першої вищезазначеної групи. Наголосимо, що одночасний допит між вказаними особами є найскладнішим. Це пов'язано насамперед, як вже зазначалося, їхньою зацікавленістю у результатах розслідування та їхнім процесуальним статусом, адже у об'єднаному кримінальному провадженні такий свідок має процесуальний статус підозрюваного. Вказане обумовлює низку конфліктних ситуацій, оскільки допитувані можуть протидіяти розслідуванню.

Отже, під час одночасного допиту осіб, які зацікавлені у результатах розслідування злочину та які мають правовий імунітет відмовитися від показань, тобто між особами першої групи, можуть виникнути наступні конфліктні ситуації:

1. Відмова одного з учасників або усіх учасників від дачі показань. Особливим тактичним ризиком є ситуація, коли один із допитуваних відмовляється надавати показання після того, як інший учасник розповів про відомі йому обставини, тобто скористався процесуальною дією у розвідувальних цілях.

2. Один із учасників частково відмовляється від дачі показань. У такому випадку допитуваний замовчує деякі обставини, як правило, щодо вчиненого ним злочину (або злочину, що вчинив член його сім'ї), натомість розповідає про обставини кримінального правопорушення, яке вчинив опонент (або член його сім'ї). Ситуація, коли допитуваний замовчує обставини злочину,

особливо того, який вчинив опонент, то це може свідчити про вчинений на нього психологічний вплив, підкуп.

3. Несумлінний учасник продовжує наполягати на неправдивих показаннях або змінює їх на інші неправдиві.

4. Сумлінний учасник змінює показання на користь несумлінного, тобто дає неправдиві показання в тому числі самообмовляється. Це може свідчити про вчинений психологічний тиск на такого допитуваного, а також соціальну залежність від опонента.

Наступним не менш складним є одночасний допит між особами другої та першої груп. Найчастіше особи другої групи є добросовісними учасниками даної слідчої (розшукової) дії. Однак, зважаючи на те, що між особами обох груп можуть бути тісні соціальні зв'язки, то з боку зацікавлених осіб, які не мають правового імунітету відмовитися від показань, можуть виникати конфліктні ситуації. Найчастіше у таких випадках допитуваний дає повністю або частково неправдиві показання, а також може висловлювати позицію, яка не підтверджує і не суперечить позиції опонента, використовуючи такі словесні формулювання типу «не пам'ятаю», «забув», «не впевнений» тощо. Зміна раніше наданих показань свідком пояснюється застосуванням до нього психологічним тиском, підкупом, а також нігілістичними мотивами.

Матеріали слідчо-судової практики свідчать, що під час одночасного допиту показання осіб, які складають третю групу, тобто за участю осіб, що незаінтересовані у результатах розслідування та не мають права відмовитися від дачі показань, є вагомим доказом вини підозрюваного у процесі розслідування. Як свідчить практика, використання сумлінних осіб третьої групи під час одночасного допиту є одним із дієвих засобів викривання недобросовісного опонента.

Аналіз матеріалів досліджених кримінальних проваджень вказує на те, що слідчому рекомендується використовувати вплив осіб третьої групи у безконфліктних ситуаціях одночасного допиту. Типовими завданнями участі даної групи осіб є пригадування окремих обставин кримінального правопорушення, подолання добросовісної помилки інших учасників процесу розслідування.

Підсумовуючи, зазначимо, що тактичні особливості одночасного допиту двох і більше раніше допитаних осіб під час

розслідування приховування злочинів визначаються зв'язками між його учасниками, зацікавленістю у результатах розслідування, наявності правового імунітету, що дає можливість відмовитися від показань, умовами проведення слідчої (розшукової) дії та ситуаціями одночасного допиту.

Одержано 20.04.2016

УДК 347.73(477)

Аліна Миколаївна Чорна,

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри правового забезпечення господарської діяльності
факультету № 6 (права та масових комунікацій)
Харківського національного університету внутрішніх справ*

ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ ДЕРЖАВНОЇ ФІСКАЛЬНОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ

Перш ніж надати визначення організаційної структури Державної фіскальної служби України, слід звернути увагу на те, що собою, власне кажучи, являє організаційно-управлінська структура. Так, В. В. Величко зазначає, що організаційна структура управління будь-яким суб'єктом господарювання – це форма системи управління, яка визначає склад, взаємодію та підпорядкованість її елементів [1]. О. О. Гетьман та В. М. Шаповал, досліджуючи менеджмент на підприємстві, пишуть, що категорія «структура» відображає будову та внутрішню форму системи. Зв'язок елементів у структурі підпорядкований діалектиці взаємовідношення частини і цілого. Наявність структури – невід'ємний атрибут всіх реально існуючих систем, бо саме структура надає їм цілісності. Структура передбачає відносно стійкі зв'язки, існуючі між елементами організації, і сприяє збереженню стійкого стану системи. Стосовно системи структура є показником її організованості. Організаційна структура представляє собою конструкцію підприємства з формальним чи неформальним вираженням, на основі якої здійснюється управління ним. Вона охоплює канали влади і комунікації між різними адміністративними службами та працівниками, а також потік інформації, яка передається цими каналами [2]. О. Б. Моргулець розуміє

організаційну структуру управління як впорядковану сукупність взаємопов'язаних елементів, що знаходяться між собою у стійких взаємостосунках, які забезпечують їх функціонування і розвиток як єдиного цілого. Автор відмічає, що елементами структури можуть бути як окремі працівники, служби так і окремі ланки апарату управління, а взаємозв'язки між ними підтримуються через горизонтальні і вертикальні зв'язки, які носять лінійний і функціональний характер. В межах структури управління проходить управлінський процес (рух інформації і прийняття управлінських рішень), між учасниками якого розподілені завдання і функції управління, і відповідно – права і відповідальність за їх виконання [3]. З точки зору, яку висловлюють М. П. Мальська, І. Г. Пандяк, Ю. С. Занько організаційно-функціональна структура управління – це впорядкована система управлінських ланок, розташованих у чіткому підпорядкуванні, що забезпечує взаємозв'язок між керуючою та керованою підсистемами, розвиток системи як єдиного цілого. Ланки управління формують структуру з конкретним розташуванням, співвідношенням і взаємозв'язком. Створення організаційної структури управління зумовлене необхідністю розподілу прав і обов'язків між окремими підрозділами організації [4]. Автори відмічають, що організаційна структура управління належить до ключових понять у менеджменті й необхідна для визначення злагодженого взаємозв'язку та взаємодії структурних ланок в управлінському процесі, коригування їхнім функціональним процесом у досягненні цілей. Організаційну структуру готельного підприємства формують, щоби забезпечити його перспективну конкурентоздатність, економічну ефективність, раціональну кооперацію [4]. А. Ф. Мельник, О. Ю. Оболенський, А. Ю. Васіна, Л. Ю. Гордієнко у своїх працях пишуть, що наявність структури – невід'ємний атрибут усіх реально існуючих систем, у тому числі організаційних, до яких належать органи державної влади і органи місцевого самоврядування. Організаційна структура державного органу (від лат. *structura* – будова, розташування, порядок) – це сукупність структурних елементів (підрозділів, посадових осіб та ін.) та взаємозв'язок між цими структурними елементами. Структура сприяє збереженню стійкого стану системи, тому надає

ім цілісності. Стосовно системи структура є показником її організованості. Відмовляючись від абстрактної категорії «структура» з метою застосування поняття «організаційна структура органу державної влади», слід мати на увазі, що об'єктом структуризації може виступати сама організація (структура організації), окремі її підрозділи, керівний апарат (структура керівництва) і кожен елемент як самої організації, так і її апарату управління, якщо розглядати їх окремо (структура кадрів державної організації, структура технічних засобів, структура методів управління, структура функцій управління і т. ін.) [5, с. 246–247].

Отже, спираючись на вищевикладені наукові підходи до розуміння сутності такого поняття як організаційна (чи організаційно-управлінська) структура, можемо зробити висновок про те, що організаційна структура Державної фіскальної служби України – це сукупність її структурних, розташованих за певними принципами елементів (підрозділів, структурних одиниць), а також їх взаємозв'язків між собою, що обумовлюють місце та роль кожного із цих елементів у ієрархії системи ДФС України. Характер організаційної структури контролюючих органів, як власне кажучи, і будь-яких інших органів влади, відображає будову їх системи (порядок розміщення її елементів) особливості взаємозв'язків цих елементів між собою та їх роль у системі, а також механізм здійснення керівництва останньою.

Список використаних джерел:

1. Величко В. В. Економіка підприємства : конспект лекцій / В. В. Величко. – Харків : ХНАМГ, 2004. – 114 с.
2. Економіка підприємства : навч. посіб. / О. О. Гетьман, В. М. Шаповал. – 2-ге вид. – Київ : Центр учб. літ., 2010. – 488 с.
3. Моргулець О. Б. Менеджмент у сфері послуг : навч. посібник / О. Б. Моргулець. – Київ : Центр учб. літ., 2012. – 384 с.
4. Мальська М. П. Організація готельного обслуговування : підручник / М. П. Мальська, І. Г. Пандяк, Ю. С. Занько. – Київ : Знання, 2011. – 366 с.
5. Державне управління : навч. посіб. / А. Ф. Мельник, О. Ю. Оболенський, А. Ю. Васіна, Л. Ю. Гордієнко ; за ред. А. Ф. Мельника. – Київ : Знання-Прес, 2003. – 343 с.

Одержано 21.04.2016

УДК [351.75:343.35](477)

Наталія Валеріївна Шинкаренко,

ад'юнкт докторантури та ад'юнктури

Харківського національного університету внутрішніх справ

ФОРМУЛЮВАННЯ АНТИКОРУПЦІЙНИХ НАПРЯМКІВ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДРОЗДІЛІВ ВНУТРІШНЬОЇ БЕЗПЕКИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ

На сучасному етапі розвитку нашої держави правники розглядають корупцію як комплексне поняття, яке посягає на права і законні інтереси громадян, нормальну діяльність інститутів публічної влади та підриває авторитет країни в очах світової спільноти. Загальновідомо, що активізація корупційних процесів та їх суспільна небезпека зростають в тяжких соціально-економічних умовах розвитку держави, що суттєво знижує рівень законності і підвищує рівень свавілля державних службовців, у тому числі і правоохоронців.

В юридичній літературі дослідженню проблемних питань, які пов'язані із забезпеченням адміністративно-правової протидії корупції, приділяли увагу В. М. Гаращук, І. А. Дьомін, Д. Г. Заброда, С. С. Рогульський, М. І. Мельник, С. М. Серьогін, В. В. Сухонос, Р. М. Тучак, А. О. Яфонкін та ін. Аналіз зазначених праць ще раз доводить необхідність зниження рівня корупції через всебічний прогрес вдосконалення державного управління та залучення громадськості.

Що до законодавчого визначення поняття корупції, то закон України «Про запобігання корупції» закріплює корупцію, як використання особою наданих їй службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей з метою одержання неправомірної вигоди або прийняття такої вигоди чи обіцянки, пропозиції такої вигоди для себе чи інших осіб. Корупційне правопорушення – це діяння, що містить ознаки корупції, вчинене особою, за яке законом встановлено кримінальну, дисциплінарну або цивільно-правову відповідальність [1].

Згідно зі ст. 1 закону України «Про Національну поліцію» Національна поліція України (далі – поліція) – це центральний орган виконавчої влади, який служить суспільству шляхом

забезпечення охорони прав і свобод людини, протидії злочинності, підтримання публічної безпеки і порядку [2]. До складу апарату центрального органу управління поліції входять організаційно поєднані структурні підрозділи, що забезпечують діяльність керівника поліції, а також виконання покладених на поліцію завдань.

Вважаємо, що одним із провідних підрозділів, що має здійснювати активну антикорупційну діяльність в системі Національної поліції є підрозділи внутрішньої безпеки які мають два напрямки діяльності: виявлення, попередження та припинення правопорушень і корупційних діянь, що готуються або вчинені працівниками Національної поліції (розголошення службової таємниці, розкриття посадових та інших злочинів, корупційних діянь, втрата зброї, боєприпасів тощо); захист посадових осіб Національної поліції України та членів їх сімей від протиправних посягань, які пов'язані із здійсненням повноважень та основних завдань поліції, а також від перешкоджання у виконанні ними службових обов'язків.

Відомо, що сьогодні в державі активно здійснюється реформування в правоохоронній сфері і згідно проекту Положення про департамент внутрішньої безпеки Національної поліції України до основних завдань підрозділів внутрішньої безпеки віднесено: формування та забезпечення реалізації заходів з питань внутрішньої і власної безпеки в Національній поліції; захист посадових осіб Національної поліції України та членів їх сімей від протиправних посягань, які пов'язані із здійсненням повноважень та основних завдань поліції, а також від перешкоджання у виконанні ними службових обов'язків; виявлення, попередження та припинення правопорушень і корупційних діянь, що готуються або вчинені працівниками Національної поліції; запобігання проникненню на службу в Національну поліцію осіб, які мають злочинні або корисливі наміри; узагальнення практики застосування законодавства з питань, що належить до його компетенції та внесення в установленому порядку Голові Національної поліції пропозиції щодо його удосконалення [3].

У проекті «Положення про департамент внутрішньої безпеки Національної поліції України» також закріплено, що Департамент внутрішньої безпеки Національної поліції України

відповідно до покладених на нього завдань має здійснювати: заходи щодо забезпечення власної безпеки в Національній поліції; взаємодіє та обмінюється інформацією з органами та підрозділами Національної поліції, іншими правоохоронними органами, міністерствами, відомствами та органами виконавчої влади з питань попередження та виявлення кримінальних правопорушень та корупційних діянь серед особового складу Національної поліції; заходи щодо забезпечення внутрішньої безпеки в Національній поліції; аналізує результати роботи підрозділів внутрішньої безпеки, визначення напрямків удосконалення їх оперативно-службової діяльності щодо виявлення, попередження та припинення кримінальних правопорушень та корупційних діянь в оперативно-службовій діяльності органів та підрозділів Національної поліції; взаємодіє з громадськістю шляхом підготовки та виконання спільних проектів, програм та заходів для задоволення потреб населення та покращення ефективності виконання поліцією покладених на неї завдань; залучає представників громадськості до спільного розгляду скарг на дії чи бездіяльність поліцейських та до перевірки інформації про належне виконання покладених на них обов'язків відповідно до законів та інших нормативно-правових актів України [3].

Важливо відмітити, що повноваження та ефективна діяльність підрозділів внутрішньої безпеки Національної поліції в системі перспективно має усунути ряд корупційних ризиків шляхом здійснення спеціальних контрольних функцій за особовим складом Національної поліції при виконанні ними своїх службових обов'язків. Достатньо уваги має бути приділено формуванню у особового складу підрозділів поліції ідеї нетерпимості до корупції, окремим питанням підвищення рівня довіри населення до органів Національної поліції, особливого ставлення до забезпечення прав і свобод громадян в державі.

До основних напрямів протидії корупції в діяльності державних органів взагалі та органів Національної поліції зокрема можна віднести:

- забезпечити формування та реалізацію державної антикорупційної політики на основі результатів аналізу достовірних даних про корупцію та чинники, які її обумовлюють, впровадити ефективний моніторинг та координацію реалізації антикорупційної

політики незалежним спеціалізованим органом із залученням представників громадянського суспільства;

- зменшити вплив корупційних ризиків на діяльність органів законодавчої влади, посилити громадський контроль за їх діяльністю;

- створити ефективні механізми запобігання корупції, конфлікту інтересів, порушенню етичних стандартів поведінки та забезпечити контроль за дотриманням правил щодо доброчесності особами, уповноваженими на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, іншими особами;

- посилити ефективність діяльності органів судової влади та системи кримінальної юстиції у переслідуванні осіб, які вчинили корупційні правопорушення, забезпечити ефективну роботу Національного антикорупційного бюро України;

- сприяти усуненню корупційних передумов ведення бізнесу, сформувати нетолерантне ставлення бізнесу до корупції;

- розширити можливості для доступу до суспільно важливої інформації;

- сформувати в суспільстві ідеї нетерпимості до корупції, підвищити рівень довіри населення до влади [5].

Наразі в Національній поліції України затверджено «Антикорупційну програму Національної поліції», створено Комісію з координації та моніторингу виконання заходів, передбачених Антикорупційною програмою Національної поліції України. Комісія буде працювати відповідно до закону України «Про засади державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційна стратегія) на 2014–2017 роки». Мета її створення – визначення пріоритетів антикорупційної політики Національної поліції України, і, крім цього, координація та моніторинг заходів, передбачених Антикорупційною програмою Нацполіції [6].

Досвід зарубіжних держав підтверджує необхідність зниження рівня корупції через всебічний прогрес: вдосконалення державного управління, залучення громадськості. При цьому в антикорупційній роботі необхідно враховувати цілий ряд різних факторів, починаючи від економічної ситуації в країні і закінчуючи невисоким рівнем суспільної правосвідомості. Такий підхід дозволить забезпечити комплексний вплив на проблему

корупції. Він має бути оснований на узгодженні методів антикорупційної діяльності органів державної влади, місцевого самоврядування, інститутів громадянського суспільства, організацій та фізичних осіб [4, с. 4].

Список використаних джерел:

1. Про запобігання корупції : закон України від 14 жовт. 2014 р. № 1700-VII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18>.

2. Про Національну поліцію : закон України від 2 лип. 2015 р. № 580-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19>.

3. Проект «Положення про Департамент внутрішньої безпеки Національної поліції України» [Електронний ресурс] // Національна громадська платформа «Реформуємо МВС: прозорість та відповідальність» : [сайт]. – 20.11.2015. – Режим доступу: <http://police-reform.org/index.php?id=1448051961&w=положення+про+департамент+внутрішньої+безпеки>. – Назва з екрана.

4. Гаухман Л. Д. Коррупция и коррупционное преступление / Л. Д. Гаухман // Законность. – 2000. – № 6. – С. 2–6.

5. Про затвердження Державної програми щодо реалізації засад державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційної стратегії) на 2015–2017 роки : постанова Кабінету Міністрів України від 29 квіт. 2015 р. № 265 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/265-2015-п>.

6. За виконанням антикорупційної програми в Нацполіції стежитиме спеціальна комісія [Електронний ресурс] // Цензор.НЕТ : [портал новин]. – 08.04.2016. – Режим доступу: <http://ua.censor.net.ua/n383286>.

Одержано 23.04.2016

ДЛЯ НОТАТОК

Наукове видання

**АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ
СУЧАСНОЇ НАУКИ**
в дослідженнях молодих учених

Матеріали
науково-практичної конференції
(м. Харків, 17 травня 2016 р.)

Відповідальні за випуск: *І. О. Крепаков, П. О. Білоус*
Комп'ютерне верстання *А. О. Зозулі*

Формат 60×84/16. Ум. друк. арк. 11,67. Обл.-вид. арк. 10,05.
Тираж 100 пр. Зам. № 2016-12.

Видавець і виготовлювач –
Харківський національний університет внутрішніх справ,
просп. Льва Ландау, 27, м. Харків, 61080.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 3087 від 22.01.2008.